

7-29

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ԱԶԳԱՅԻՆ ԱԿԱԴԵՄԻԱ
ԱՐԵՎԵԼԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

ԿԱՐԱՊԵՏՅԱՆ ՈՒԻԲԵՆ ԿԱՐԼԵՆԻ

ՄԻՐԻԱՅԻ ՏԵՂՆ ՈՒ ԴԵՐԸ ԱՐԱԲ-ԻՄՐԱՅԵԼԱԿԱՆ ՀԱԿԱՄԱՐՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ
(1946-2000)

Է.00.02 – «Համաշխարհային պատմություն» մասնագիտությամբ
պատմական գիտությունների զոկտորի գիտական ստիճան
հայցելու ատենախոսության

Ս Ե Ղ Մ Ա Գ Ի Ր

ԵՐԵՎԱՆ – 2008

ԵԸ-Ք

Ատենախոսության թեման հաստատվել է ՀՀ ԳԱԱ Արևելագիտության ինստիտուտի գիտական խորհրդում:

Պաշտոնական ընդդիմախոսներ՝

պատմական գիտությունների դոկտոր

Ա.Պ. Փոլադյան

պատմական գիտությունների դոկտոր

Ա.Ջ.Կիրակոսյան

պատմական գիտությունների դոկտոր,

պրոֆեսոր Վ. Ա. Բայրուդյան

Առաջատար կազմակերպություն՝ Երևանի պետական համալսարան:

Ատենախոսության պաշտպանությունը կայանալու է 2008թ. դեկտեմբերի 26-ին ժամը 14.00-ին ՀՀ ԳԱԱ Արևելագիտության ինստիտուտում գործող՝ ԲՈՀ-ի 006 մասնագիտական խորհրդի նիստում (Հասցեն՝ 375019 Երևան, Մարշալ Բաղրամյան պող. 24-գ., 11-րդ հարկ, ՀՀ ԳԱԱ Արևելագիտության ինստիտուտի նիստերի դահլիճ):

Ատենախոսությանը կարելի է ծանոթանալ ՀՀ ԳԱԱ Արևելագիտության ինստիտուտի գրադարանում:

Սեղմագիրը առաքված է 2008թ. նոյեմբերի 25-ին:

Մասնագիտական խորհրդի գիտական քարտուղար, պատմական գիտությունների դոկտոր՝

Պ. Ա. ՉՈԲԱՆՅԱՆ

ԹԵՄԱՅԻ ԱՐԴԻԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ: Սիրիան, զբաղեցնելով բացառիկ կարևոր աշխարհագրական դիրք տարածաշրջանում, հանդիսանում է արաբական և իսլամական աշխարհի կրոնական ու մշակութային կարևորագույն կենտրոններից մեկը: Այստեղ են ձևավորվել ու կյանքի կոչվել քաղաքական տարբեր գաղափարներ և շարժումներ, որոնք հսկայական ազդեցություն են բողել արաբական աշխարհի քաղաքական, տնտեսական ու մշակութային զարգացման ընթացքի վրա:

Որպես արաբական «ումմայի» անբաժան մաս, Սիրիան բնականաբար կարևոր ռազմավարական դերակատարություն է ունեցել և շարունակում է ունենալ արաբ-իսրայելական հակամարտության մեջ, ինչպես նաև մերձավորարևելյան խաղաղության հաստատման գործընթացում: Ավելի քան կես դար Սիրիան, գտնվելով տարածաշրջանում ծավալված անհաշտ պայքարի էպիկենտրոնում, գործում մասնակցություն է ունեցել միջազգային այդ ամենատևական հակամարտության բոլոր փուլերում:

Մինչև 1979թ. Իսրայելին հակամարտ ու հակազորոչ արաբական պետություններից ամենակարևորն էր համարվում Եգիպտոսը՝ իր ռազմական ներուժով, տարածքով, գործուն դեկավարությամբ և շահեկան աշխարհագրական դիրքով: Սակայն ստորագրելով Իսրայելի հետ համաձայնագիրը Քեմփ-Դևիդում, Եգիպտոսը կորցրեց իր այդ դերը, իսկ նրա տեղը արաբ-իսրայելական հակամարտությունում գրավեց Սիրիան:

Եթե առանց Եգիպտոսի այլևս ավարտվեց արաբական երկրների կողմից Իսրայելի դեմ հաջողությանը լայնածավալ պատերազմ վարելու հնարավորությունը, սպա ստեղծված պայմաններում Սիրիան դարձավ այն առանցքային երկիրը, առանց որի անհնար է համապարփակ խաղաղության հաստատումը տարածաշրջանում: Որոշ վերլուծաբաններ անգամ հայտարարեցին, որ ռազմական տեսանկյունից 1979թ. հետո արաբ-իսրայելական հակամարտությունը վերածվել է սիրիա-իսրայելական հակամարտության:

Այսօր արաբ-իսրայելական հակամարտության կարգավորումն ու տարածաշրջանում տևական խաղաղության հաստատումն անհնարին է առանց Սիրիայի:

Իսրայելի նկատմամբ Սիրիայի քաղաքական ռազմավարության վերլուծությունը հնարավորություն է ընձեռում ընկալելու արաբ-իսրայելական հակամարտության նրբություններն ու առանձնահատկությունները, ինչպես նաև դրա կարգավորման և տարածաշրջանում խաղաղության հաստատման հեռանկարները:

Այսպիսով, Սիրիայի դերակատարությունն ու Դամասկոսի վարած քաղաքականությունը առանցքային է արաբ-իսրայելական հակամարտության վերջնական կարգավորման համար, հիմնախնդիր, որի ուսումնասիրությունն ու գիտական ընդհանրացումն ունեն ինչպես քաղաքական, այնպես էլ պատմագիտական նշանակություն:

ՈՒՍՈՒՄՆԱՄԻՐՈՒԹՅԱՆ ՆՊԱՏԱԿԸ ԵՎ ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ: Ատենախոսության հիմնական նպատակն է բազմակողմանիորեն վերլուծել Սիրիայի քաղաքականությունը արաբ-իսրայելական հակամարտության նկատմամբ: Այդ քաղաքականության գաղափարական հենքն ու հիմնավորումը առավել հստակ ներկայացնելու նպատակով, աշխատության մեջ ատենախոսն անդրադարձել է Սիրիայում ազգայնական շարժման ձևավորման, սիրիական ազգայնականության և համաարաբականության գաղափարախոսությանը վերաբերող մի շարք սկզբունքային հարցերի: Այս բոլորը չափազանց կարևոր է ոչ միայն Սիրիայի նորագույն պատմության, այլև ժամանակակից Սիրիայի ներքին և արտաքին քաղաքականության վերաբերյալ հիմնավոր և համապարփակ պատկերացում կազմելու համար: Գիտական հիմնահարցերի նման շրջանակը ենթադրում է նոր մտեցումներ, մեկնաբանություններ և դրանց համարժեք լուծումներ:

Ատենախոսն իր առջև դրել է հետևյալ խնդիրները.
ա) Սիրիայի քաղաքականության ձևավորումն ու զարգացումը Պաղեստինյան հիմնահարցի նկատմամբ,
բ) Սիրիայում ազգայնականության զարգացման ընթացքն ու դրա ազդեցությունը

նորանկախ պետության արտաքին քաղաքականության ձևավորման վրա,

գ) Միրիայի հարաբերությունները մեծ տերությունների, մասնավորապես ԽՍՀՄ-ի և ԱՄՆ-ի հետ՝ ընթացող սառը պատերազմի լույսի ներքո,

դ) Ներքին և արտաքին գործոնների ազդեցությունը Իսրայելի նկատմամբ և արաբ-իսրայելական հակամարտությունում Միրիայի վարած քաղաքականության վրա,

ե) Դամասկոսի արտաքին քաղաքականության արաբական բաղադրիչը՝ միջարաբական հարցերը,

զ) Լիբանանում ծագած քաղաքացիական պատերազմի ընթացքում Միրիայի քաղաքականության էությունն ու իրական դրդապատճառները, Թալիֆի համաձայնագրի ստորագրումից հետո Pax Syria-ն ի հաստատման հետևանքներն ու Լիբանանում սիրիական ներկայության ազդեցությունը տարածաշրջանում խաղաղության հաստատման գործընթացի վրա,

է) Համագործակցությունը հարևան երկրների՝ Իրանի և Թուրքիայի հետ, արաբ-իսրայելական հակամարտությունում Միրիայի արտաքին քաղաքականության կենսագործման հարցում,

ը) Միրիայի արտաքին քաղաքականության՝ կուսակցական և գաղափարախոսական հենքը:

ՈՒՍՈՒՄՆԱՄԻՐՈՒԹՅԱՆ ԳԻՏԱԿԱՆ ՆՈՐՈՒՅԹԸ ԵՎ ԺԱՄԱՆԱԿԱԳՐԱԿԱՆ ՇՐՋԱՆԱԿԱՆԵՐԸ: Արաբ-իսրայելական հակամարտության վերաբերյալ գոյություն ունեն բազմաթիվ հետազոտություններ՝ մենագրական աշխատություններ, գրքեր, հոդվածներ և այլ հրատարակումներ: Մակայն այդ հակամարտությունում Դամասկոսի դերի և վարած քաղաքականության վերաբերյալ 1946թ. ապրիլի 17-ին՝ անկախության նվաճումից մինչև 2000թ. ընկած ժամանակահատվածն ընդգրկող հատուկ ուսումնասիրություն դեռևս կատարված չէ: Այդ իմաստով սա առաջին փորձն է հայ արաբագիտության մեջ:

Աշխատության կարևոր նորություններից մեկն այն է, որ վերլուծության են ենթարկվում Դամասկոսի վարած արտաքին քաղաքականության իրական շարժառիթները՝ ներքին քաղաքական գործընթացների և տարածաշրջանային զարգացումների հետ սերտ փոխկապակցվածության մեջ: Աշխատության մեջ լուսարանվում են նաև Միրիայի հարաբերություններն Իսրայելի հետ, հաշվի առնելով դրանց վրա ազդող բազմաթիվ ներքին և արտաքին քաղաքական գործոնները: Նորովի է մեկնաբանվում գերտերությունների վարած քաղաքականության ազդեցությունը այդ հարաբերությունների վրա:

Հետազոտության մեջ զգալի տեղ է հատկացված Պաղեստինի հիմնախնդրի նկատմամբ Միրիայի քաղաքականության քննությանը: Մանրագին հետազոտված են իսրայելա-պաղեստինյան հակամարտության նկատմամբ Դամասկոսի դիրքորոշման տարբեր փուլերն ու հատկանշական ելևէջները:

Մերձավոր Արևելքում ընթացող սառը պատերազմը ԽՍՀՄ և ԱՄՆ-ի միջև իր արտացոլումն էր գտել Միրիայի արտաքին քաղաքական հայեցակարգում: Ուստի գրքի մեջ մանրամասն ներկայացված են ոչ միայն Դամասկոսի հարաբերությունները նշված գերտերությունների հետ, այլև վերջիններիս վարած քաղաքականությունն ու հետապնդած նպատակները տարածաշրջանում:

Միրիայի արտաքին քաղաքականության հիմնական խնդիրներից է արաբական երկրների հետ հարաբերությունների զարգացումը: Ուստի միջարաբական կապերի ամրապնդման, համաարաբական գաղափարախոսության հարցերի քննությանը նույնպես տեղ է հատկացված սույն աշխատության մեջ:

Խորհրդային արևելագիտությունը Հ.Ասադի արտաքին քաղաքականության մեջ հիմնականում շեշտադրում էր դրա արաբական բաղադրիչը՝ արաբականությունը, քերականահատելով «ազգային տարրը»:¹ Դամասկոսի արտաքին քաղաքական հայեցակարգում

¹ Матвеев И.А. Национальная и общерабская слагаемые политики независимой Сирии на Ближнем Востоке. Диссертация на соискание уч. степени кандидата исторических наук. Мос. гос. ин-т. Международных отношений. Москва, 2003, с.24.

սիրիականության դրսևորումների բացահայտումը սույն աշխատության կարևոր նորություններից է:

Աշխատության ժամանակագրական սահմաններն ընդգրկում են 1946թ., երբ աշխարհի քաղաքական քարտեզի վրա հայտնվեց Միրիա անկախ պետությունը, մինչև 2000թ.՝ Միրիայի նախագահ Հաֆեզ Ասադի կառավարման ավարտը:

Ինչպես հայտնի է, մերձավորարևելյան հակամարտության նկատմամբ Միրիայի ներկայիս դիրքորոշման սկզբունքները ձևավորվել են դեռևս 1970թ. աշնանը՝ այսպես կոչված «տղիչ շարժման» ընթացքում ընդունված Բասս կուսակցության ծրագրային փաստաթղթերում: Այդ իմաստով Աշխատության ժամանակագրական սահմանները սահմանափակել ենք 2000 թվականով, երբ ավարտվեց Հաֆեզ Ասադի դարաշրջանը, հաշվի առնելով այն փաստը, որ 30 տարիների ընթացքում Դամասկոսի դիրքորոշումը արաբ-իսրայելական հակամարտության նկատմամբ որևէ սկզբունքային փոփոխության չի ենթարկվել ու աչքի է ընկել հետևողականությամբ և շարունակականությամբ: Հաֆեզ Ասադի ղեկավարած վարչակազմերը վերոնկախ ժամանակաշրջանում փոխել են միայն շեշտադրումները՝ հարմարեցնելով երկրի ընթացիկ արտաքին քաղաքական կուրսը աշխարհաքաղաքական ու տարածաշրջանային զարգացումներին:

ԱՇԽԱՏՈՒԹՅԱՆ ՄԵԹՈԴՈՎԱԿԱՆ ՀԻՄՔ Է հանդիսացել կոմպարատիվ-համեմատական սկզբունքը, պատմական և աղբյուրագիտական բազմակողմանի ու համակարգային վերլուծությունը, որը հենվում է պատմագիտական սկզբունքների ու գիտական համադրության հնարավորությունների վրա:

ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ ԳՈՐԾՆԱԿԱՆ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ պայմանավորված է նրա քաղաքական ու պատմագիտական այժմեականությամբ, առաջին անգամ գիտական շրջանառության մեջ դրվող նյութերով ու տվյալներով, նոր մեկնաբանություններով ու հետևություններով, որոնք կարող են հիմք հանդիսանալ արաբ-իսրայելական հակամարտության, Մերձավոր Արևելքի պատմության, միջազգային հարաբերությունների և դիվանագիտության պատմությանը նվիրված հետազոտությունների համար:

Արաբների պատմության ուսումնասիրությունն առանձնահատուկ հետաքրքրություն է ներկայացնում Հայաստանի համար: Արաբական երկրները Հայաստանի մերձավոր հարևաններն են և՛ նրանք պատկանում են միևնույն՝ մերձավորարևելյան աշխարհաքաղաքական տարածաշրջանին: Վերոնկախը հատկապես գործնական նշանակություն ունի այսօր, երբ արաբական երկրների հետ կապերի ամրապնդումը ռազմավարական կարևորություն է ծեղք բերել Հայաստանի Հանրապետության համար: Այդ տեսանկյունից սույն աշխատանքը կարող է նպաստել ՀՀ մերձավորարևելյան քաղաքականության հետագա մշակմանն ու արդյունավետ իրականացմանը:

ԱՐԲՅՈՒՐՆԵՐԸ: Առենայտան աշխատել է Երևանի, Օքսֆորդի, Դամասկոսի և Կահիրեի համալսարանների գրադարաններում, ինչպես նաև Մեծ Բրիտանիայի, Ռ-ի, ԱՄՆ-ի և Եգիպտոսի արտաքին գերատեսչությունների բաց արխիվներում: Լայնորեն օգտագործվել են հայերեն, արաբերեն, անգլերեն և ռուսերեն լեզուներով տարաբնույթ աղբյուրներ և ուսումնասիրություններ: Աշխատությունը խարսխված է պաշտոնական փաստաթղթերի ու վավերագրերի վրա, որոնցից հատկապես արժեքավոր են Հ.Ասադի ելույթների ժողովածուները, սիրիական ղեկավարների հարցազրույցներն ու Բասս կուսակցության նյութերը, Արաբական երկրների լիգայի որոշումներն ու ՄԱԿ-ի Անվտանգության խորհրդի բանաձևերը:²

² Мир глазами президента Хафез Асада. Сборник речей и выступлений. Институт Востоковедения РАН, Москва, 2000; ;1969, الجندی سامی. البعث، بیروت، 1969

عواد رياض سليمان . نضال المنظمات الشعبية من فجر التصحيح حتى اليوم. (Ալ-Ջուդդի Մաթի, Բասսը), Բեյրութ, 1969; (Ավվադ Ռիյադ Սուլեյման. Ժողովրդական կազմակերպությունների պայքարը «տղիչ շարժման» սկզբից մինչև այսօր), Դամասկոս, 1990; 1993, دمشق, النافع في سياسة حافظ الأسد. (Ավվադ Ռիյադ Սուլեյման, Օգտակարը Հաֆեզ Ասադի քաղաքականության մեջ), Դամասկոս 1993:

Հեղինակին մեծապես օգտակար է եղել 2003թ. Մոսկվայում «ժողովրդավարություն» միջազգային հիմնադրամի կողմից հրատարակված «Մերձավորարևելյան հակամարտություն» երկհատորյակը՝ իր պարունակած փաստական հարուստ նյութով, այստեղ գետնից են խՍՀՄ արտաքին գործերի նախարարության 1947-1967թթ. արխիվային նյութերը արաբ-իսրայելական հակամարտության վերաբերյալ,³ ինչպես նաև Մեծ Բրիտանիայի արագործնախարարության 1948-1962թթ. ու ԱՄՆ Ազգային արխիվի պետքարտուղարության փաստաթղթերը:⁴

Պետք է հիշատակել նաև աշխատության համար շատ կարևոր՝ Սիրիայի և Իսրայելի, ինչպես նաև ամերիկյան ու խորհրդային բարձրաստիճան պաշտոնյաների և քաղաքական գործիչների՝ Խ.Ազմի, Մ. Տյասի, Վ.Մուսկելի, Լ. Ջորջի, Գ.Մեյրի, Շ.Պերսի, Հ.Քիլինգերի, Մ.Օլբրայթի, Ջ.Զարտերի, Ռ.Նիքսոնի, Վ.Կայմբերգերի, Ե.Պրիմակովի հուշագրությունները:⁵

Աշխատանքը կատարվել է տարաբնույթ աղբյուրների և գրականության հիման վրա, որպիսիք են ամերիկյան, արաբական, իսրայելական, ռուս և հայ հետազոտողների արժեքավոր աշխատությունները, Մերձավոր և Միջին Արևելքի պատմության և արտաքին քաղաքական հարցերի վերաբերյալ տպագրված բազմաթիվ մենագրությունները, ժողովածուներն ու պարբերականները:

Սիրիա-իսրայելական բանակցությունների ակտիվ մասնակից Ի.Ռաբիվոլիչի, ինչպես նաև Մերձավոր Արևելքում 1988-2000թթ. ԱՄՆ հատուկ բանագնաց Գեմիս Ռոսսի աշխատանքները,⁶ բրիտանացի Պ.Սիլի,⁷ ամերիկյան հետազոտողներ Ե.Բրաունի, Վ.Պերտսի,

The Arab States and the Arab League, A Documentary Record, vol.1, Beirut, 1962; The Arab Baath Socialist Party.National Leadership. Statement on the Results of the 10-th National Congress. September 1968-Damascus, 1968 Arab Summit Conferences and the Palestine Problem (1936-1950), (1964-1966), London, 1968; A Select Chronology and Background Documents relating to the Middle East.-Washington, 1975; Արաբական պետությունների լիգայի զազաբանողովների և արտգործնախարարների խորհրդի որոշումները տես՝ http://www.arableagueonline.org/las/arabic/categoryList.jsp?level_id=947;

³ Ближневосточный конфликт.1948-1956; 1957-1967. в двух томах. Из документов архива внешней политики Российской Федерации. Под редакцией академика А.Н.Яковлева. Москва. Изд-во "Материк", Москва, 2003.

⁴ Department of State Telegram,196541, of May 17,1967. (Secret declassified August 10,1989); Department of State Telegram 199729 of May 22,1967, (Secret declassified August 24,1990); Congressional Research Service Issue Brief, Syrian-US Relations, May 3, 1995, by Alfred B.Prados, Foreign Affairs and National Defence Division; Correspondence between Sir Henry McMahon and the Sharif Hussein of Mecca, July 1915-March 1916. London, 1939; Communist Foreign Aid to Arab Countries since 1955, N 96, 8June 1967, DD 139E, 1980.National Archives (NA), Washington. Documents for the Department of State (DOS),1948-1961; Public Record Office, Foreign Office (FO 371) dispatches to and from Beirut, Damascus, Tel-Aviv, 1948-1962; "The Syrian Policy towards Israel", c.f. Foreign Office 371/104757 Damascus, 25 November 1953; US Policy and Diplomacy in the Middle East Crisis, May 15-June 10, 1967, unpublished manuscripts, National Security File, NSC History, Middle East Crisis, Johnsons Papers; US Foreign Policy, 1972. A Report of the Secretary of State, April 1973;US Foreign Policy for the 1970's. A Report to the Congress by Richard Nixon, February 25,1974; US Secretary of State to the President, Confidential, 20 Aug.1957, DD 2094 (1987);US President to British Prime Minister, Top Secret 22 Aug.1957, DD2091 (1987).

⁵ 428ص 1971، مدار المتحدة النشر، بيروت، خالد العزم المجلد الثاني، بروت، دار المتحدة النشر، 1971؛ طلاس مصطفى. الرسول العربي وفن الحرب. دمشق، 1972 (Մարաբա Տյաս, Արաբական պատվիրակն ու պատերազմի արվեստը), Դամասկոս, 1972; طلاس مصطفى. كذلك قال الأسد. دمشق، 1993 (Մարաբա Տյաս, Այսպես ասաց Ասադը), Դամասկոս, 1993; طلاس مصطفى. مرایا حیاتی العقد الثالث. دمشق، 1995 (Վյանքի հայելի, երկրորդ տասնամյակն), Դամասկոս, 1995; 164-111 ص 1985، دمشق، 1958-1918، معزم وليد. سوريا، (Վալիդ Մուսկել, Սիրիա 1918-1958) Դամասկոս, 1985; Carter, Jimmy. Palestine Peace not Apartheid. Simon & Schuster, New York, 2006; George, Lloyd. Memoirs of the Peace Conference, 2Vols. New Haven: Yale University Press, 1939. Vol.2; Meir, Golda. My Life. Tel-Aviv, 1975 Peres, Shimon. Battling for Peace. Memoirs. London, Weidenfeld&Nicolson, 1995; Weinberger, Caspar. Fighting for Peace: Seven Critical Years in the Pentagon.New York: Warner Books,1990; Kissinger, Henry. White House Years, Boston: Little, Brown & Co, 1979; Kissinger, Henry. Years of Upheaval. London, Weidenfeld &Nicolson and Michael Joseph, 1982; Nixon, Richard. The Memoirs of Richard Nixon. New York, Crosset & Dunlop, 1978; Примаков Е., Конфиденциально: Ближний Восток на сцене и за кулисами (вторая половина XX-начало XXI века). Изд-во "Российская газета", Москва 2006.

⁶ Rabinovich, Itamar. Syria under Baath: 1963-66. The Army-Party Symbiosis. Israel University Press, Jerusalem, 1972; Rabinovich, Itamar. The Brink of Peace. The Israeli-Syrian Negotiations. Princeton University Press, New Jersey, 1998;

Ֆ.Խուրիի, Ռ.Քվանդի, Վ.Լաքերի, Է.Գաունի, Ա.Գավիշայի,⁸ ինչպես նաև ռուսաստանյան հեղինակներ Ե.Պրիմակովի, Ե.Պիրիինի, Է. Փիր-Բուրադովայի, Ս.Բվանովի, Վ.Վավիլովի և Ջ.Լիլինի՝ աշխատանքները նշանակալիորեն նպաստեցին սույն աշխատության շարադրմանը:

Վերջին տարիների ընթացքում ռուս հետազոտողներից հարկ է հատկապես առանձնացնել Վ.Յուրչենկոյի, Ա.Ֆիլոնիկի, Վ.Մախլուֆի, Վ.Ախմեդովի և այլոց կատարած ծանրակշիռ աշխատությունները Սիրիայի վերաբերյալ:¹⁰ Պետք է նաև նշել Ռ.Գ Արևելագիտության ինստիտուտում վերջերս հատուկապես պատրաստված Ի.Մասովեկի քեկնածուական աշխատանքը, որը նվիրված էր «Սիրիայի արտաքին քաղաքականության ազգային և արաբական քաղաքիչներին»:¹¹

Աշխատության մեջ օգտագործված արաբական աղբյուրների մի մասը վերաբերում է Սիրիայում ազգայնականության ձևավորման, Բաաս կուսակցության գաղափարաբանական հարցերին, իսկ մյուսը՝ Սիրիայի ղեկավարների և նրանց վարած քաղաքականության էությունը, Սիրիայի արտաքին քաղաքական կուրսի մշակման ու իրականացման խնդիրներին: Սիրիացի հեղինակներից պետք է նշել Ռ.Ավվադի, Մ. Ռազզազի, Հ. Արդելսաի, Ա.Հաֆեզի, Խ. Հանիի,

Ross, Denis. The Missing Peace: The Inside Story of the Fight for Middle East Peace. New York, Farrar, Straus and Giroux, 2004.

⁷ Seale, Patrick. The Struggle for Syria. A Study of Post-War Arab Politics. 1945-1958, Oxford University Press, London, 1965; Seale, Patrick. Assad of Syria and the Struggle for the Middle East, University of California Press, Berkeley and Los Angeles, 1989.

⁸ Brown, Carl L. (ed.), Diplomacy in the Middle East, The International Relations of Regional and Outside Powers, I.B.Tauris, London, 2004; Quandt W.B. The Middle East Conflict in US Strategy, 1970-71, *Journal of Palestine Studies*. Vol.1, No.1, Autumn 1971, pp.39-52; Quandt, William. Lyndon Johnson and the June 1967 War: What Color Was the Light? *Middle East Journal*. Vol.46, No.2, Spring 1992, pp.198-228; Quandt, William. US Policy toward the Arab-Israeli Conflict. The Middle East. Ten Years after Camp-David, The Brookings Institution,1988; Quandt, William. Decade of Decisions: American Policy toward the Arab-Israeli Conflict 1967-1976, Berkeley University of California Press, Berkeley and Los Angeles, 1977; Quandt, William. Peace Process, American Diplomacy and the Arab-Israeli conflict since 1967, The Brookings Institution, Washington D.C. 1993; Laqueur, Walter (ed.),The Arab-Israeli Reader. London.1968; Laquer, Walter and Rubin Barry. The Israeli-Arab reader: A Documentary History of the Middle East Conflict. London, Penguin Books, 1995; Khoury, Philip S. Syria and the French Mandate: The Politics of Arab Nationalism, 1920-1945. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1987; Khoury, Philip S. Syria and the French Mandate: The Politics of Arab Nationalism, 1920-1945. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1987; Dawn, Ernest C. The Origins of Arab Nationalism. Ed. By Rashid Khalidi, Lisa Anderson, Muhamed Muslih and Reeve S.Simon, Columbia University Press, New York, 1991, pp.3-29; Dawn, Ernest C. The Foreign Policy of Syria. Diplomacy in the Middle East. The International Relations of Regional and Outside Powers. Ed. By Carl Brown. Part II, Ch.8, I.B.Tauris. London. 2004, pp.159-178; Dawisha, Aadeed. Syria and Lebanese Crisis. New York.St. Martins Press, 1980; Dawisha, Aadeed. Arab Nationalism in the Twentieth Century. From Triumph to Despair. Princeton University Press, New Jersey, 2003.

⁹ Примаков Е., История одного сговора: (Ближневосточная политика США в 70-е начале 80-х годов). – М., Политиздат, 1985; Примаков Е., Анатомия ближневосточного конфликта. –М., 1978; Примаков Е., Восток после краха колониальной системы. –М., 1982; Пырлин Е., Трудовой и долгий путь к миру: Взгляд из Москвы на проблему ближневосточного урегулирования, РОССПЭН, Москва, 2002; Пур-Будагова Э., Сирия в борьбе за упрочение национальной независимости (1945-1966), Изд-во Наука, Москва, 1978; Иванов С., Межарабская политика Сирии. М., 1980; Левин З., Развитие арабской общественной мысли. М., 1984; Левин З., Развитие основных течений общественно-политической мысли в Сирии и Египте. М., 1972; Вавилов В., Социально-экономические преобразования в Сирии. (1946-1970гг), Москва, 1972; Вавилов В, Сазонов А., Сирийская Арабская Республика, М.1981.

¹⁰ Филоник А. Хафез Асад: призвание - гражданин. Сборник: "Арабские страны Западной Азии и Северной Африки (новейшая история, экономика и политика)", М., ИИИИБВ и ИВ РАН, 1997; Юрченко В.П. "Сирия: проблемы национальной безопасности (военная политика и военное строительство в период правления ПАСВ 1963-2004 гг.)" М., ИИИИБВ, 2004; Махлюф В. Сирия первых лет независимости: роль Советского Союза в становлении и укреплении суверенной государственности. Сборник: "Страны Ближнего Востока (актуальные проблемы современности и истории)", М., ИИИИБВ и ИВ РАН,1998; Ахмедов В. "Сирия и арабо-израильское урегулирование после иракской войны", "Арабо-израильский конфликт: старые проблемы и новые планы" М., ИИИИБВ, 2003.

¹¹ Матвеев И. Национальная и общеарабская слагаемые политики независимой Сирии на Ближнем Востоке. Диссертация на соискание уч. степени кандидата исторических наук. Мос. гос. ин-т. Международных отношений. Москва, 2003, 214с.

Չ.Ջարտուի, Մ.Քուրդ Ալիի և այլոց անունները:¹² Կցանկանայի առանձնակի նշել Բ.Ալ-Ջաաֆառի «Սիրիայի արտաքին քաղաքականությունը 1946-1982թթ.» աշխատությունը:¹³

Ընդհանուր առմամբ վերոհիշյալ հեղինակների աշխատությունները հնարավորություն են տալիս պատկերացում կազմելու Սիրիայի արտաքին քաղաքականության, արաբ-խրապայական հակամարտության նկատմամբ Գամալի մտեցումների մասին: Սակայն պետք է հաշվի առնել այն հանգամանքը, որ սիրիական հեղինակների աշխատանքները հրատարակվել են մի երկրում, ուր առկա է խիստ պետական և կուսակցական գրաքննություն: Այդ պատճառով էլ այդ աշխատանքները անհարկի գաղափարականացված են և հաճախ կրում են դեկլարատիվ ու մակերեսային բնույթ: Այդ իմաստով Բեյրության և Կահիրեում հրատարակված աշխատանքները առավել չեզոք են և հավասարակշռված:

Բնականաբար Մերձավոր Արևելքի վերաբերյալ յուրաքանչյուր գիտական աշխատանք կատարելիս դժվար է շրջանցել դասական դարձած այնպիսի հեղինակների օգտագործումը, ինչպիսիք են Չ. Անտոնիուսը, Ֆ. Աջամին, Ա. Հուրանին:¹⁴

Հայ արաբագետներից հատկապես պետք է նշել Ն.Հովհաննիսյանի և Հ.Գրիգորյանի գիտական աշխատությունները: Իսկ ժամանակագրական առումով սույն աշխատությունը Ն.Հովհաննիսյանի «Սիրիայի անկախ հանրապետության ստեղծումը» և «Սիրիան անկախության համար մղված պայքարում» արժեքավոր հետազոտությունների շարունակությունն է հանդիսանում:¹⁵

Տեղեկատվական տեխնոլոգիաների սրընթաց զարգացման դարաշրջանում որևէ գիտական հետազոտություն անհնար է իրականացնել առանց համացանցի ընձեռած լայն հնարավորությունների օգտագործման: Ուստի համացանցի առավել տեղեկատվական կայքէջերին գետեղված փաստագրական և այլ տեսակի նյութերը նույնպես աղբյուր են հանդիսացել սույն աշխատանքի համար:¹⁶

12 عواد رياض سليمان. التفاع في سياسة حافظ الأسد. دمشق، 1993، ص66؛ عواد رياض سليمان. الديمقراطية والسلام في نهج حافظ الأسد. دمشق، 1988، ص254؛ كرك علي محمد. مجلات المجمع العلمي العربي بدمشق، دمشق، 1926، ص66؛ جوبر جورج. الفكر السياسي المعاصر في سوريا. بغداد، 1988، ص365؛ خليل هاني. حافظ الأسد: الدولة الديمقراطية الشعبية. دمشق، 1992، ص25-66؛ خليل هاني. حافظ الأسد: الإيديولوجية الدولية والفكر السياسي، دمشق، 1992، ص320؛ الرزاز منيف. التجربة المرة. بيروت، 1991، ص10-52؛ العبدالله حميدى. استراتيجيات الأسد. دراسة في التوازن الأستراتيجي بين سوريا وإسرائيل. بيروت، 1995، ص314؛ عادل حافظ. حافظ الأسد، قائد وأمة. دمشق، 1993، ص301؛ بشار الجعفرى. السياسة الخارجية لسوريا 1946-1982، دمشق، 1998، ص480

14 Antonius, George. The Arab Awakening: The story of the Arab nationalist movement. Hamish Hamilton, London, 1938; Ajami, Fouad. Arab Nationalism. Ch. XI., The Arab Predicament: Arab Political Thought and Practice since 1967. Cambridge University Press, New York, 1981, pp.260-323; Ajami, Fouad. Geopolitical Illusions. The Middle East and the Western Alliance. Ed. Steven L. Spiegel. London, George Allen & Unwin, 1982, pp.147-162; Hourani, Albert. Arabic Thought in the Liberal Age 1798-1939. 11th reprint, Cambridge University Press, 2002; ourani, Albert. The Emergence of the Modern Middle East. Berkeley, 1981; Hourani, Albert. Syria and Lebanon. A Political Essay. Oxford University Press, London, 1946.

15 Հովհաննիսյան Ն., Արաբական Արևելքը ԱՄՆ-ի քաղաքականության մեջ երկրորդ համաշխարհային պատերազմի տարիներին, Մերձավոր և Միջին Արևելքի երկրներ եվ ժողովուրդներ, IX հատոր, Արաբական երկրներ, ՀՍՍՀ ԳԱ Հրատարակչություն, Երևան, 1978; Հովհաննիսյան Ն., Սարգսյան Հ., Սիրիան անկախության համար մղված պայքարում (1917-1946թթ.), ՀՍՍՀ ԳԱ Հրատարակչություն, Երևան, 1975; Հովհաննիսյան Ն., Լիբանանյան կոմիտիկոնը և Լիբանանի հայ համայնքի դիրքորոշումը (1975-1982), Երևան, 1982; Հովհաննիսյան Ն., Արաբական երկրների պատմություն, 4 հատոր, Երևան, 2004-2006; Оганесян Н., Образование независимой Сирийской Республики, Издательство Наука, Москва, 1968; Григорян Г., Позиция Сирии в ближневосточном конфликте, Изд-во АН Арм.ССР, Ереван, 1989.

16 <http://jnic.utexas.edu/menic.html>; <http://www.library.wisc.edu/guides/MidEast/midinlo.htm>; <http://www.au.af.mil/au/au/bibs/mideast/m99tc.htm>; <http://meria.idc.ac.il/>; <http://www.mideastinsight.org>; http://www.mideastweb.org/middle_east_center.htm; <http://www.meepc.org/>; <http://www.merip.org/index.html>; <http://www.momri.org/>; <http://www.yale.edu/lawweb/avalon/mideast/mideast.htm> - /1916-2001թթ. Մերձավոր Արևելքի վերաբերող կարևոր իրադարձական փաստաթղթերի տեքստերը/; <http://www.ariga.com/index.asp>; <http://albabawaba.com/main/>; <http://www.washington-report.org>; <http://www.fpi.org/indices/regions/mideast.html>; <http://www.mideastweb.org/>; <http://www.lib.duke.edu/ias/mideast/>; <http://www.amin.org/>; <http://www.imra.org.il/>; <http://www.menewslines.com/>; <http://www.islam-democracy.org/>; <http://www.mequarterly.org/>; http://www.palestinecenter.org/cpap/key_issues.html; <http://www.meib.org/>; <http://dictionary.al-islam.com/>; <http://www.ips-dc.org/>; <http://www.selfdetermine.org/indices/regions/mideast.html>; <http://www.internationalaffairs.com/>; <http://www.biu.ac.il/SOC/besa/publications/index.html>

Ուսումնասիրության աղբյուրագիտական և փաստական հենքը ամբողջանում է նաև նրանով, որ նրա մեջ հեղինակն օգտագործել է Եգիպտոսում որպես ՀՀ դեսպան պաշտոնավարման, Սիրիա, Լիբանան և Բարայել բազմաթիվ այցելությունների ընթացքում բարձրաստիճան պաշտոնյաներից և օտարերկրյա դիվանագետներից անձամբ ստացված նյութեր ու տեղեկություններ:

ՈՒՍՈՒՆԱՍԻԻՐՈՒԹՅԱՆ ՓՈՐՉԱԼՔՆՆՈՒԹՅՈՒՆԸ: Ատենախոսության հիմնական բովանդակությունը հրատարակվել է հեղինակի կողմից մենագրություններում ու գիտական հոդվածներում, որոնք լույս են տեսել Երևանում, Մոսկվայում և Կահիրեում, ՀՀ ԳԱԱ ամսագրերում, Արևելագիտության ինստիտուտի «Մերձավոր և Միջին Արևելքի երկրներ և ժողովուրդներ» մատենաշարում, Երևանի պետական լիցեյի «Արևելագիտության ժողովածու», «Իրան-Նասան», «Вопросы арабистики», «Արաբագիտության հարցեր» գիտական հանդեսներում:

Ատենախոսության թեմայով հիմնական «Արաբական երկրների նոր և նորագույն պատմություն» մենագրությունը հաստատվել է ՀՀ բարձրագույն կրթության և գիտության նախարարության կողմից որպես ուսումնական ձեռնարկ ԲՈՒՀ-երի ուսանողների համար: Այն արաբական երկրների պատմությանը վերաբերող առաջին ուսումնական ձեռնարկն է հայերեն լեզվով:

Աշխատության հիմնադրույթները փորձաքննություն են անցել 1993-2008թթ. ՀՀ Արևելագիտության ինստիտուտի, Երևանի, Կահիրեի, Բեյրութի Հայկազյան համալսարանների, ինչպես նաև արևելագետների միջազգային տարբեր գիտական մտաշրջաններում:

Գիտա-կազմակերպչական գործի հետ կապված նշենք, որ հեղինակը 2003թ. մարտից մինչև 2004թ. հոկտեմբեր ղեկավարել է ՀՀ ԳԱԱ Արևելագիտության ինստիտուտի նորաստեղծ Հարավային Ասիայի երկրների բաժինը և ընդգրկվել է ՀՀ ԳԱԱ Արևելագիտության ինստիտուտի գիտական խորհրդի կազմում: Ներկայումս ՀՀ ԳԱԱ «Լրաբեր հասարակական գիտությունների» հանդեսի խմբագրական խորհրդի անդամ է:

Ատենախոսությունը ընմարկվել է ՀՀ ԳԱԱ Արևելագիտության ինստիտուտի արաբական երկրների բաժնում:

Հեղինակի հրատարակված մենագրությունների ու հոդվածների ցանկը ներկայացված է սեղանագրի վերջում:

ԱՇԽԱՏՈՒԹՅԱՆ ԿԱՌՈՒՅՎԱԾՔԸ ԵՎ ԲՈՎԱՆԳՎԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ: Ատենախոսությունը բաղկացած է ներածությունից, 5 գլուխներից, վերջաբանից, 10 հավելվածից և օգտագործված գրականության ցանկից: Աշխատության ընդհանուր ծավալը կազմում է 428 էջ:

Ներածությունում հիմնավորված է ատենախոսության թեմայի արդիականությունը, քաղաքական ու պատմագիտական նշանակությունը, սահմանված են նրա նպատակներն ու խնդիրները, ուսումնասիրության գիտական նորույթը: Ներկայացված են հիմնական դրույթները, օգտագործված աղբյուրների և գրականության տեսությունը:

Առաջին գլուխը՝ «Սիրիան և արաբ-խրապայական հակամարտության ծագումը», ունի երկու ենթաբաժին: Նրանցից առաջինը՝ «Սիրիական ազգայնականությունը եվ սիոնիստական գաղափարախոսությունը մանդատային շրջանում՝ 1920-1943թթ.», լուսաբանում է պետականության բացակայության պայմաններում սիրիական քաղաքական վերնախավի վերաբերմունքը Պաղեստինում կատարվող պատմական գաղագացումների նկատմամբ: Այս իմաստով Ռ.Կարապետյանը կարևոր է համարել հակիրճ ներկայացնել Սիրիայում ազգայնականության ձևավորման և զարգացման ընթացքը:

Սիրիայում ազգայնականությունը տարբեր գաղափարական դրսևորումներ է ունենել, որոնք հեղինակը բաժանել է հետևյալ փուլերի. առաջինը՝ 1860-1918թթ. օսմանականության «օսմանիզմի», երկրորդը՝ 1918-1948թթ. արաբականության՝ «արաբիզմի», երրորդը՝ 1948-

<http://www.foreignaffairs.org/articles/mideast.html>; <http://www.ciaonet.org>; <http://www.riia.org>; <http://www.csis.org>; <http://www.cacianalyst.org>; <http://www.iiss.org>; <http://www.rand.org>; <http://www.stratfor.com>.

1970թթ.՝ սիրիականության կամ «սիրիանիզմ»,¹⁷ և, վերջապես, չորրորդը՝ 1970-2000թթ. սիրիական արաբականության փուլը:

Հենց սկզբից հեղինակը նշում է, որ Սիրիայում ազգայնականության մասին լրջորեն կարելի է խոսել միայն I Համաշխարհային պատերազմի ավարտից հետո, երբ ազգային առանձին ինքնիշխան միավորի ստեղծման անհրաժեշտությանը վերաբերող գաղափարները գերիշխող դարձան սիրիական քաղաքական վերնախավի մեջ: Թեև արաբագետներից ոմանք ազգայնականությունը Սիրիայում մինչև Առաջին աշխարհամարտը նախընտրում են անվանել «սիրիանիզմ»,¹⁸ սակայն Ռ.Արաբապետյանի կարծիքով, տվյալ ժամանակահատվածում «սիրիական ազգայնականություն» տերմինը պետք է օգտագործել մեծ վերապահումներով: Սիրիան գուտ աշխարհագրական անվանում էր տարբեր կրոնական համայնքների ու ցեղախմբերի համար, որոնք հիմնականում առաջնորդվում էին ոչ թե Սիրիայի կամ սիրիական հայրենիքի գաղափարներով, այլ կրոնական կամ համայնքային շահերով:¹⁹

Այնուհետև հեղինակը նշում է, որ վերոհիշյալը, սակայն, չի հերքում Սիրիայում «օսմանիզմ» և այնուհետև՝ «արաբիզմ» գաղափարախոսությունների առկայությունն արդեն սկսած 19-րդ դարի կեսերից:²⁰ Սիրիայում այս երկու գաղափարախոսությունների ձևախախտումն ընթացել է փուլային կերպով, կապված ներքին և արտաքին մի շարք պայմանների ու գործոնների հետ:

Սիրիացիների ազգային ինքնագիտակցության զարգացման վրա մեծ ազդեցություն գործեցին 1830թ.՝ Մուհամեդ Ալիի ներխուժումը երկիր ու դրան հաջորդած նրա որդու՝ Իբրահիմ փաշայի կառավարման տարիները: Այդ ընթացքում Սիրիայում իրականացված առաջադիմական բարեփոխումները, մտավոր և քաղաքական կյանքի խթանումը, կրոնական փոքրամասնությունների նկատմամբ խտրականության վերացումը բարենպաստ պայմաններ ստեղծեցին երկրում փոքր, բայց ակտիվ արևմտյան քրիստոնեական առաքյալությունների /միսիաների/ գործունեության և առաջին ազգայնական ընկերությունների ստեղծման համար, որոնք հիմնականում յուսավորական նպատակներ էին հետապնդում:²¹

Իբրահիմ փաշայի կառավարման ընթացքում կատարված բարեփոխումները մեծապես նպաստեցին 19-րդ դարի 40-ական թվականներին արաբական իրականության մեջ ազգային-մշակութային՝ «Նահդա» (Չարքոնք) անվանումն ունեցող շարժման ձևավորմանը:

Առաջին ենթաբաժնում հեղինակը առանձնացրել է երկու հիմնական զարգացումները, որոնք խթանեցին Սիրիայում ազգայնականության առաջացումը: Առաջինը, Արևմուտքի ազդեցության առաջնահայտարար աճն ու արևմտյան մշակութային և քաղաքակրթության ակտիվ ներգործությունն էր: Երկրորդ կարևոր գործոնը, որը շոշափելի ազդեցություն ունեցավ սիրիական ազգայնականության զարգացման վրա՝ դա երիտթուրքերի կողմից իրականացվող «թուրքացման» քաղաքականությունն էր: Վերջին հանգամանքը արաբների համար ակնհայտ դարձրեց Օսմանյան կայսրությունում «բարեփոխումների» կամ «իսլամաարության» գաղափարների ողջ սնանկությունն ու իրագործման անհնարնությունը: Սիրիացի որոշ

¹⁷ Բացառությամբ 1958-1961թթ. Եգիպտոսի հետ միավորման տարիների, երբ «երկրային» ազգայնականությունը՝ սիրիանիզմը անվտանգության և այլ նկատառումներով ստորադասվեց Գ.Նասերի արաբական ազգայնականությանը՝ մասերիզմին:

¹⁸ Kayali, Hasan. Arabs and Young Turks: Ottomanism, Arabism and Islamism in the Ottoman Empire, 1908-1918, p.212.

¹⁹ Սիրիայի բնակչության 60 տոկոսը կազմում են սուննի մահմեդական արաբները, 13%-ը՝ քրիստոնյաներ են, 12%-ը՝ պալիներ, 9%-ը՝ քրդեր, 5%-ը՝ դրուզներ:

²⁰ The Origins of Arab Nationalism. Edited by Rashid Khalidi, Columbia University Press, 1991; Dawn, C.Ernest. From Ottomanism to Arabism: Essays on the Origins of Arab Nationalism. Urban, Chicago and London: University of Illinois Press, 1973; Antonius, George. The Arab Awakening. London. 1938; Hourani, Albert. Arabic Thought in the Liberal Age 1798-1939. 11th reprint, Cambridge University Press, 2002; Nuseibeh, Z.Nazem. The Ideas of Arab Nationalism. Ithaca, N.Y., 1956; Haim, G.Sylvia. Arab Nationalism. Los Angeles, 1962; Sharabi, Hisham. Arab Intellectuals and the West: The Formative Years, 1875-1914. Baltimore, 1970: Ajami, Fouad. The Arab Predicament. Cambridge, 1981; Zeine, N. Zeine. The Struggle for Arab Independence. Beirut, 1960; Левин З.И. Развитие основных течений общественно-политической мысли в Сирии и Египте. М., 1972.

²¹ Այդպիսի էին «Սիրիական ընկերությունը» (Syrian Society), «Արևելյան ընկերությունը» (Oriental Society) և «Սիրիական Գիտական ընկերությունը» (Syrian Scientific Society):

քաղաքական գործիչներ սկսեցին բարձրաձայն խոսել Սիրիայի անկախության և արաբական պետության ստեղծման անհրաժեշտության մասին:²²

Հեղինակը անդրադարձել է օբյեկտիվ խոչընդոտմանը, որոնք առկա էին Սիրիայում ազգայնականության զարգացման ճանապարհին: Այնտեղ բնակվող ժողովուրդը տվյալ ժամանակահատվածում դեռևս չէր մտածում «ազգային» կատեգորիաներով, նա իրեն սիրիացի չէր համարում, այլ՝ սուննի, ալավի, դրուզ, հույներ, քուրդ, իսմաիլի, երես և այլն: Միմյանց նկատմամբ վերաբերմունքը բավական չեզոք և հանդուրժողական էր: Բնակչության հիմնական մասը խոսում էր արաբերեն, սակայն այդ հանգամանքը ազգային միասնության համար չհնչին նշանակություն ունեցնում:

Երկրի առաջնորդները իրենց քաղաքական առաջնություններում ղեկավարվում էին ոչ թե "սիրիական" ազգային, այլ համայնքային շահերով և կրոնական պատկանելությամբ: Այսպես, եթե Սիրիայի բնակչության մեծամասնությունը կազմող սուննի մահմեդականները չէին «զգուս, որ Օսմանյան թուրքական իշխանությունը իրենց համար օտար կառավարություն է, ապա պալիները, դրուզները, իսմաիլիները, այլ զգացումներ ունեին»:²³

Ֆիլիպ Խուրիի իր արժեքավոր աշխատության մեջ կատարում է, որ եթե Սիրիայի մահմեդական բնակչությունը հանդես էր գալիս Օսմանյան կայսրության կազմի մեջ մնալու օգտին և անգամ Մեքքայի շերիֆ Հուսեյնի ապստամբությունը «ըսվածամտությամբ էր համարում», ապա երկրի քրիստոնյա հպատակները հիմնականում պաշտպանում էին Սիրիայի անկախության գաղափարը:²⁴

Մեծ տերությունների «բաժանիր, որ սիրես» քաղաքականության իրականացումը նույնպես խոչընդոտում էր Սիրիայում միասնական ազգային գաղափարախոսության ձևավորմանը: Անգլիան, Ֆրանսիան և Ռուսաստանը իրենց աշխարհաքաղաքական շահերից դրդված՝ «պաշտպանելով» Օսմանյան կայսրությունում բնակվող տարբեր կրոնական և ազգային փոքրամասնությունների շահերը, գիտակցաբար թե, անգիտակցաբար, այդ ժողովուրդների և կրոնական համայնքների միջև անվտանգություն ու անգամ թշնամանք էին սերմանում: Այս հանգամանքը ոչ միայն վերջիններիս մեջ «փոքրամասնության բարդույթի»²⁵ առաջացման պատճառ դարձավ, այլև, երբ Սիրիան անկախություն ձեռք բերեց 1946թ., ապա այն փաստորեն ի հայտ էր գալիս որպես «պետություն, առանց ազգային պետություն լինելու և քաղաքական միավոր» առանց քաղաքական միասնական համայնք հանդիսանալու»:²⁶

Թեև սիրիացիները ակամատես եղան իրենց նկատմամբ երիտթուրքերի ստոր քաղաքականությանը, սարսափի և կոտորածի տարիներ ապրեցին Ջեմալ փաշայի կառավարման և այնուհետև Առաջին համաշխարհային պատերազմի տարիներին, կարող ենք հաստատել, որ ընդհուպ մինչև 1918 թվականը՝ կայսրության փլուզումը, սիրիական ազգայնական վերնախավը, այնուամենայնիվ, հավատարիմ մնաց օսմանիզմի գաղափարախոսությանը կամ ծանր պայմանների թելադրմամբ ստիպված եղավ հաշտվելու օբյեկտիվ իրողությունների հետ, առաջնային համարելով այլ խնդիրներ:

Այս բոլորը հաշվի առնելով, 1860-1918թթ. միջև ընկած ժամանակահատվածը կարող ենք համարել սիրիական քաղաքական կյանքում *օսմանականության* գաղափարախոսության գերիշխանության փուլ: Միայն Առաջին համաշխարհային պատերազմից հետո կարելի է խոսել "Արաբական ազգի" մասին, երբ արաբական ազգայնական շարժումը ստացավ կազմակերպված քաղաքական բնույթ:

Օսմանականությունից անցումը *արաբականության* իրականացավ մի քանի արտաքին կարևոր գործոնների՝ Արևմուտքի նկատմամբ անվտանգության խորացման (հատկապես Մայքս-Պիկո համաձայնագրի ստորագրումից և ԲալՖորի հռչակագրից հետո), Սիրիայում

²² Ամենակարևորներ կազմակերպություններն էին՝ «Ալ-Ֆարաբ»-ն ու «Ալ-Մադր», որոնք ստեղծվեցին Փարիզում համապատասխանաբար 1911 և 1914թթ.:

²³ Nikolaos van Dam. The Struggle for Power in Syria. Politics and Society under Asad and the Ba' th party, p.2.

²⁴ Khoury, Philip. Urban Notables and Arab Nationalism, p.78.

²⁵ «Փոքրամասնության բարդույթին» առաջին անգամ անդրադառնում է ֆրանսիացի արևելագետ Ժաք Վելերը: Jacques Weulersse. Paysans de Syrie et du Proche Orient, p.77.

²⁶ Cf. Moshe Maoz. Society and State in Modern Syria., in Menahem Milson (ed.), Society and Political Structure in the Arab World, pp.29-91; Moshe Maoz. Attempts at Creating a Political Community in Modern Syria. Middle East Journal. Vol.26, No2, Spring 1972, pp.123,125-126.

Ֆրանսիական մանդատային կառավարման հաստատման և ավելի ուշ Պաղեստինում հրեաներին դիմակայելու հարցը համընդհանուր արաբական խնդրի վերածելու շնորհիվ:

Մանդատային համակարգը քաղաքականապես հասունացրեց և կոմիտե Սիրիայի ազգային ղեկավարներին՝ քաղաքական անկախության հարցը դարձնելով օրակարգային հարցերից մեկը: Այստեղ, կարելի է համաձայնվել ամերիկացի պատմաբան Մայքլ Բառնեթի հետ, քստ որի, արաբ առաջնորդները սկսեցին «սկզբնավորել, հարմարեցնել ու կոտակել Արաբիզմի խորհրդանիշները իրենց իշխանությունը օրինակահանգելու, այդ խորհրդանիշները հիմնականում օգտագործելով անկախության և պետականության համար մղած պայքարում, և, որ արաբիզմի անվան տակ անկախության պայքարը օգնեց խորացնելու և օրինակահանգելու արաբիզմը»:²⁷

Արաբական միասնության ու ազգայնականության արագ զարգացման համար զգալի խթան հանդիսացան **քրիտանական քաղաքականությունն ու սիոնիստական ծրագրերի իրականացումը Պաղեստինում**: Պաղեստինում հրեաների գանգվածային վերաբնակեցման և սեփական անկախ պետության ստեղծման ուղղված ծրագրերի գործադրման արդյունքում արաբական ազգային շարժումը նոր լիցք և զարգացում ստացավ հատկապես 1936 թվականի ապստամբությունից հետո:

Փաստորեն, արաբականության զարգացման համար մեր նշված երկու կարևոր գործոններին՝ Արևմտաքի մերփափանցմանն ու ակալի միջամտությանը, երիտթուրքերի «թուրքացման» քաղաքականությանը ավելացավ երրորդ, ոչ պակաս կարևոր գործոնը՝ **հրեական ներգաղթն ու սիոնիստական ծրագրերի իրականացումը Պաղեստինում**:

Եթե արաբ լուսավորիչները անցյալի փառքի հենքի վրա արթնացրին ընդհանուր պատմության, լեզվի և մշակույթի վրա հիմնված արաբների ազգային ինքնագիտակցությունը, որը հարցականի տակ էր դրվում երիտթուրքերի կողմից, ապա սիոնիստական ծրագրերի իրականացումը վտանգում էր արաբների անկախ պետություն ունենալու հեռանկարը: Կարելի է համաձայնվել հետևյալ ձևակերպման հետ. **Եթե թուրքացման քաղաքականությունը վտանգեց արաբների «մշակութային ստատուս-քվոն», ապա սիոնիստական ծրագրերի իրականացումը՝ նրանց «քաղաքական ստատուս-քվոն»**:²⁸

Պաղեստինում ծավալված պայքարը սիոնիզմի դեմ նույնացվեց արաբական աշխարհում նրանց ընդհանուր հակաիմպերիալիստական պայքարի հետ, արագորեն աճող քաղաքական ակտիվներն ու կազմակերպությունները, ինչպես նաև օրըստօրե զարգացող արաբական մտավոր նպաստեցին Պաղեստինի հարցի՝ համաարաբական հարցի վերածմանը:

Չլավորվելով գրեթե միաժամանակ, սակայն ունենալով զարգացման տարբեր և իրարից անկախ ընթացք՝ սիոնիզմն ու արաբականությունը (արաբիզմը) իրար հետ բախվեցին Պաղեստինում՝ սկիզբ դնելով պաղեստինցիների և հրեաների միջև անողորմ պայքարի, որն այնուհետև վերածվեց նորագույն պատմության մեջ ամենատևական՝ արաբ-իսրայելական հակամարտության: Պայքարը դուրս եկավ Պաղեստինի տարածքից և ընդգրկեց ողջ տարածաշրջանի երկրները՝ դարձնելով այն ոչ միայն համաարաբական, այլ՝ միջազգային օրակարգային խնդիր, որը մինչև օրս սպասում է իր կարգավորմանը:

Մինչ Առաջին աշխարհամարտը Սիրիայի քաղաքական վերնախավի ներկայացուցիչների հիմնական մտահոգությունը կայանում էր սեփական տնտեսական դիրքերի և կարողությունների ապահովության մեջ: Օսմանյան պետության փլուզումը նրանց համար հող էր անկանխատեսելի հետևանքներով: Նրանք պատրաստ չէին դեռևս անկախ կարգավիճակ ունենալու, Ռուսի ամեն կերպ շահագրգռված էին Օսմանյան կայսրության պահպանման հարցում: Ֆեյսալն անձամբ խոստովանել է, որ Սիրիայի մահնեղականները ընդհանուր առմամբ մեղադրում էին իր ընտանիքին «Իսլամական (Օսմանյան) կայսրության ոչնչացման համար»:²⁹ Եվ զարմանալի չէ, որ 1918 թ. վերջում, հայտնի Լուրենս Արաբիացին Լոնդոն իր

27 Barnett, M. Michael, Dialogues in Arab Politics: Negotiations in Regional Order, p. 62.

28 <http://www.geocities.com/martinkramerorg/ArabNationalism.htm>.

29 78 ص، 1985 دمشق، 1958-1918، معلم وايد. سوريا، 4. Մուսլիմ, Սիրիա 1918-1958թթ., էջ 78:

գաղաճի հաղորդագրության մեջ գրել է, որ «նոժարական հակասոմանյան ապստամբությունը Սիրիայում անհնարին էր»:³⁰

Սիրիայում մեծամասնություն կազմող սուննի մահմեդականները, հաստատ մնալով Օսմանյան կայսրության կազմում Սիրիայի գտնվելու իրենց ցանկության մեջ, այնուամենայնիվ շեշտում էին Իսլամի արաբական ծագումը և պահանջում էին, որ մշակութային և կրոնական ղեկավարությունը կայսրությունում կազմված լինի արաբներից: Այս մտացունքը փոխվեց երիտթուրքերի վարած քաղաքականության պատճառով, երբ պատերազմից հետո, թուրք ազգայնականներից վերջնականապես հիարափված, երկրի սուննի մահմեդական առաջնորդները առաջ բաշեցին անկախության ձեռքբերման անորստությունը:

Այստեղ մեկ անգամ ևս պետք է նշենք այն հանգամանքը, որ Սիրիան հանդիսանում էր ավելի շատ աշխարհագրական անվանում, քան իրական քաղաքական միավոր: Բացի դրանից, միասնական քաղաքական ղեկավարումն ու ընդհանուր քաղաքականության որդեգրումը համու ազգային նպատակների, Սիրիայում գրեթե անհնար էր, եթե հաշվի առնեցնեք երկրում գոյություն ունեցող բազմաթիվ կրոնական, կրանային, ցեղային համապատկերը: Եթե դրան գումարենք Սիրիայի շրջանների ազնվականության միջև հայտնի տեղային մրցակցությունը՝ Դամասկոսի ու Հալեպի, և մյուս կողմից՝ Հոմսի ու Համայի միջև,³¹ ապա հստակ կդառնա այն հանգամանքը, որ վերոհիշյալ դավանական բաժանումն իր հերթին հանգեցնում էր քաղաքական մասնատվածություն, ինչը մեծապես դժվարեցնում էր ազգային ընդհանուր օրակարգի մշակումն ու արդյունավետ իրագործումը:³² Ինչպես դիպուկ նկատել է Ադիլ Դավիդյան, «Տարբեր այլ ինքնությունների առկայությունն ու մրցակցությունը շատ դեպքերում առավել ուժեղ էր, քան **արաբական** ազգային ինքնությունը»:³³ Տարբեր կյանքերի և ցեղերի շահերը միշտ չէր, որ համընկնում էին ավելի ընդարձակ սիրիական ազգայնական շահերի հետ:

Ինչ վերաբերում է մանդատային շրջանում սիրիական ազգայնական գործիչների դիրքորոշմանը Պաղեստինում կատարվող իրադարձությունների և զարգացումների նկատմամբ, ապա պետք է նշել, որ այն մեծապես պայմանավորված էր համաարաբական և տեղական սիրիական ազգայնականության միջև փոխգործակցության, մեծ տերությունների հետ հարաբերություններով, Ֆրանսիայի և Բրիտանիայի միջև մրցակցության, ինչպես նաև տնտեսական և Ֆինանսական հանգամանքներով:

Իսրայելյան ու նաև մեծ թվով ամերիկյան հեղինակներ իրենց աշխատությունների մեջ բազմաթիվ օրինակներ են բերում սիրիական ղեկավարների կողմից սիոնիստական ծրագրերի նկատմամբ ողորդյալ հանդուրժողական կեցվածքի վերաբերյալ:³⁴ Նրանք սիրիացիների այդպիսի դիրքորոշման պատճառը բացատրում են նրանով, որ սիրիական ղեկավարները հզոր սիոնիստական շարժման հետ համագործակցության միջոցով սկզբնական շրջանում փորձում էին Լոնդոնին մղել՝ խոչընդոտելու Ֆրանսիայի կողմից Սիրիայի մանդատը ստանձնելուն, իսկ ավելի ուշ՝ ստանալ Բրիտանիայի աջակցությունը «Մեծ Սիրիայի» ծրագրի իրականացման գործում /հիմնականում 1930-ականներին/:

Չի կարելի հեքքել նաև այն փաստը, որ սիրիական բազմազան հասարակության, հիմնականում փոքրամասնությունների (դրուզների, ալավիների, մարոնիների)³⁵

30 Dawisha, A. Deed. Arab Nationalism in the Twentieth Century. From Triumph to Despair, p. 38.

31 Ըստ է. Դաուսի, «միջբնասական» սիրիական քաղաքական դաշտը հիմնականում բաժանված էր երկու դաշինքների՝ մի կողմից Դամասկոսի և Համայի իսկ մյուս կողմից՝ Հալեպի և Հոմսի: Ավելի ուշ՝ առաջինը Հալեպի և Հոմսի ընդդիմադիր ուժերի հետ կազմեց Ազգային կուսակցությունը, իսկ երկրորդը՝ Դամասկոսի և Հալեպի ընդդիմության հետ՝ Ժողովրդական կուսակցությունը: Shu' Dawn, C. Ernest. The Foreign Policy of Syria. Diplomacy in the Middle East. The International Relations of Regional and Outside Powers, pp. 163.

32 Նույն տեղում, էջ 160-161:

33 Dawisha, A. Deed. Arab Nationalism in the Twentieth Century. From Triumph to Despair, p. 44.

34 Maoz, Moshe. Syria and Israel. From War to Peacemaking; Porath, Yehoshua. The Emergence of the Palestinian Arab Nationalist Movement; N.J. Mandel. The Arabs and Zionism before World War I.

35 Մահմեդականները կազմում են երկրի բնակչության 90 տոկոսը, այդ թվում՝ 74 տոկոսը սուննի, ալավիներ ու դրուզներ, այդ՝ 16 տոկոսը, իսկ քրիստոնյաները՝ 10 տոկոսը՝ հույն, հայ, մարոնի և այլք: Հայ-սիրիական առնչությունները, դրոնք հայ-արաբական քաղաքական և պատմամշակութային հարաբերությունների բարկացուցիչ մասն են կազմում, իրենց արժանատիքով դարձրել են գնում և ունեցել են զարգացման տարբեր փուլեր: Հայերի և արաբների ճակատագրի պատմության ընթացքում մեկ անգամ ևս խաչաձևեցին Օսմանյան

ներկայացուցիչները բարյացակամ էին վերաբերվում Պաղեստին հրեական ներգաղթին:³⁶ Օրինակ, 1936թ. հունիսին վեց արավի ազգայնականներ նամակ են հղել Ֆրանսիայի վարչապետին, ուր իրենց համերաշխությունն են հայտնում Պաղեստինում սիոնիստների գործունեությանը. «Այս բարի հրեաները քաղաքակրթություն և խաղաղություն բերեցին արաբ մասնեղականներին և ոսկի ու բարգավաճում տարածեցին Պաղեստինում առանց որևէ մեկին վնասելու կամ ուժով ինչ-որ բան վերցնելու»:³⁷

Սակայն այդ դեպքերը կամ անձերը չէին ներկայացնում Սիրիայի քաղաքական ողջ վերնախավը, որը Պաղեստին հրեաների զանգվածային ներգաղթի սկզբից հիմնականում հանդես էր գալիս խիստ բնազատությամբ և անհանդուրժողական կեցվածք էր որդեգրել սիոնիստական ծրագրերի նկատմամբ: Թերևս Սիրիայի ազգայնականները ի վիճակի չէին լուրջ գործնական քայլեր իրականացնելու, սակայն իրենց ելույթների, թերթերի միջոցով մշտապես բնադատում էին սիոնիստներին և նրանց գործելակերպը Պաղեստինում:

Պետք է նաև նկատի ունենալ, որ մանդատային փուլում սիրիական քաղաքականության մեջ Պաղեստինի հարցը առաջնային չէր համարվում, այն ստորադասվում էր ազգային ավելի կարևոր խնդրի՝ Ֆրանսիայի մանդատային կառավարման դեմ պայքարի ու անկախության նվաճմանը:

Իրավիճակը Պաղեստինում ծայրաստիճան սրվեց 1936 թվականին: Արաբ բնակչությունը գործադուլ սկսեց, որն էլ վերածվեց լայնածավալ ապստամբության և տևեց շուրջ երեք տարի:³⁸ Այս իրադարձությունները մեծ ներգործություն ունեցան Պաղեստինից դուրս բնակվող արաբական զանգվածների գիտակցության վրա և Պաղեստինը այլևս դարձրեցին համաարաբական խնդիր:

Սիրիական քաղաքական վերնախավը մտահոգված էր Պաղեստինում հրեական ազդեցության ընդլայնման և ապակայունացման հեռանկարով: Առաջին հերթին, բացի արաբական համերաշխությունից, Պաղեստինը համարվում էր «Մեծ Սիրիայի» կամ «Բիլադ

կայսրության ժամանակաշրջանում, իսկ 1915թ. Հայոց ցեղասպանության դժնգակ օրերին Սիրիան ապստամ ավելի հազարավոր հայ գաղթականներին: Դամասկոսում և Հալեպում աստիճանաբար կազմակերպվեց հայ համայնքը՝ իր ազգային վարչարանը, մշակութային և մարզական կառույցներով, դպրոցներով և թերթերով: Սիրիական իշխանությունների և սիրիացի ժողովրդի եղբայրական այդ մտեցումը երբեք չի մոտազվի Հայաստանի և հայ ժողովրդի կողմից: Այսօր Սիրիայում բնակվում է շուրջ 150 հազար հայ:

³⁶ Արաբական Մարտնիները դեռևս 7-րդ դարում բնակվել են Սիրիայում՝ դավանելով մոնոթեիզմ (միաստվածություն): Նրանց եկեղեցու ինժեներները և ասորիքյան սուրբ Մար Մարունը: Բյուզանդիայի կողմից հետապնդումների հետևանքով, 10-րդ դարում մարտնիները ապաստան են գտնում Լիբանանի լեռներում: Խաչակիրների արշավների ժամանակ 12-րդ դարում նրանք ճանաչում են Հռոմի Պապի գերագահությունը՝ պահպանելով սեփական ծիսակատարությունները, արարողակարգը և պատրիարքական համակարգը: **Դրուզները** մասնեղական շիա համայնքի զանգվածներից մեկի հետևորդներն են: Դավանանքը հիմնադրվել է 10-րդ դարում՝ Կահիրեում: Ֆաթիմյան խալիֆ Ալ-Հաֆիմը իրեն հռչակել էր Աստված: Խալիֆի մահից հետո, նրա հետևորդները ենթարկվեցին հետապնդումների, իսկ նրա վեզիրներից մեկը, որի անունով էլ կաշույն է աղանդը, ապաստան գտավ Սիրիայում՝ աստիճանաբար ընդլայնելով իր համախոհների թիվը: Նրանց հայեցակարգի վրա մեծ ազդեցություն է բռնել հնդկական և հունական փիլիսոփայական միտքը: Առաջին դրուզների ամիրայությունը ստեղծվել է 12-րդ դարում Ենճանի Լիբանանում, ուր ընդհուպ մինչև 16-րդ դարը մարտնիստական շրջանները կամ ուղղակի ենթարկվել են դրուզական ամիրայությանը, կամ էլ տնտեսական և այլ կապերով առնչվել են նրա հետ:

Ալավիների համայնքի վերաբերյալ տեղեկատվության պակասը բացատրվում է լավիների կողմից իրենց կրոնական հայեցակարգի և ներհամայնքային գործերի մասին տեղեկությունը գաղտնի պահելու ավանդույթով: Նրանք ունեն երեք տասնյակից ավելի զեղեր ու կազմում են Սիրիայի բնակչության 12 տոկոսը՝ ավելի քան մեկ միլիոն մարդ: Ալավիներին համայնքնառ ամենահիմնական գործոնը հանդիսանում է նուսայրիների կրոնական հայեցակարգը: Նրանց ավանդույթները, տոներն ու ծեսերը ազդեցություն են կրել Նուրանից, Թորայից և Ավետարանից, անգամ կապալառությունից: Հավատքի հիմնական աղբյուրն է իսրայել, բանի որ ճուստիպիզմը առաջացել է 9-րդ դարի երկրորդ կեսին՝ որպես ծայրահեղ շիա իսլամի աղանդ: Հավատքի հիմնաբարն է «աստվածային եղյակի» թեզը՝ Ալլի, Մուհամեդի և Մալան ալ-Ֆարսիի: Այն «այնք»՝ աստվածային իմաստ է, այսինքն ինքը՝ Աստվածը և նրանից սերած ամեն ինչ, Մուհամեդը՝ «լիմ»-ը Մստոն անունն է, որը ստեղծել է Մալան ալ-Ֆարսիին: Այս երեք իրարից բաժանող պալիմների կողմից համարվում է հերետիկոս: Ալավիները բնակվում են Սիրիայի հյուսիս-արևմտյան մասում և Միջերկրականի ափին:

³⁷ Pipes, Daniel. Is Damascus Ready for Peace. "Foreign Affairs", Vol.70, Iss:4, 1991, pp.36-52; الحوري أبو موسى الطويون

231-228مس 1980 «بيروت»؛ Աբու Մուսա ալ-Հարիբի, Ալավիները, Բեյրութ, 1980, էջ 228-231:

³⁸ Այդ ժամանակահատվածում սպանվեցին երեք հազար արաբ, երկու հազար հրեա և վեց հարյուր քրիստոնացի: Stou Cleveland, L. William. A History of the Modern Middle East, pp.252-253.

ալ-Շամի» արևելյան անբակտեի մասը: Երկրորդ, հրեական պետության հեռանկարը անմիջական հարևանությամբ աշխարհաքաղաքական վտանգ կարող էր ներկայացնել Սիրիայի համար և խոչընդոտ հանդիսանալ արաբական միասնության իրականացման ճանապարհին: Երրորդ՝ Պաղեստինում հրեական կապիտալի ներքափանցման արդյունքում արդյունաբերության, քաղաքների ու մավանսնգիստների արագ զարգացումը լրջորեն խաթկում էր սիրիական գործարար խավի դիրքերը:

Ի պաշտպանություն Պաղեստինյան դատի, Սիրիայում տեղի էին ունենում ցույցեր և գործադուլներ, հրատարակվում էին հակաբրիտանական և հակասիոնիստական գրքույկներ: Սիրիացիները նաև իրենց հնարավորության սահմաններում նյութական օժանդակություն էին ցուցաբերում պաղեստինցիներին՝ հանգանակություններ կազմակերպելով, դրան և ոսկեղեն, ինչպես նաև զինամթերք առաքելով Պաղեստին:³⁹

Փաստորեն Պաղեստինյան խնդիրը դարձնելով համաարաբական խնդիր, սիրիական քաղաքական վերնախավը անրապնդում էր իր դիրքերը համաարաբական պայքարի դրոշի ներքո և հզոր խթան էր տալիս արդեն իսկ իր որդեգրած *արաբականության* /արաբիզմի/ գաղափարախոսության համար:

Տարբեր հեղինակների կարծիքները հաշվի առնելով՝ կարելի է արձանագրել, որ Սիրիայում *արաբականության* գաղափարախոսության տարածումն ու ակտիվ քարոզչությունը իրականացվեց, ելնելով հետևյալ պատճառներից.

Առաջինը, արաբականությունը Սիրիայում անհրաժեշտ էր իշխող վերնախավին, որը դրանով արդարացնում էր իր սեփական գոյությունը: Հայտարարելով իրենց արաբական պայքարի առաջատարներ, Սիրիայի քաղաքական առաջնորդները անուղղակի կերպով իրենց կապում էին արաբ ժողովրդի անցյալի, ներկայի և ապագայի հետ:

Երկրորդ, արաբականությունը հնարավորություն էր տալիս համախմբելու երկրի տարբեր կրոնական, ցեղային և տեղական շահեր հետապնդող բնակչության հատվածները: Արաբիզմը, ինչպես, չէր կարող վերացնել նրանց միջև առկա բազմաթիվ տարբերությունները, սակայն ի վիճակի էր վերջ դնելու քաղաքական մասնատվածությանը:

Եվ վերջապես՝ երրորդը, արաբիզմի գաղափարախոսությունը հզոր կոչում էր Սիրիայի անկախության համար նրանց մղած պայքարում:⁴⁰

Ընդհանրապես պետք է հիշել, որ 1920-1948թթ. արաբականությունը Սիրիայում հիմնականում կրում էր հակազաղաթային, հակահայերիստական բնույթ:

Աշխատության մեջ նշվում է, որ որոշ պատմաբաններ անդրադառնում են «սիրիականության» գաղափարախոսության առկայությանը տվյալ ժամանակահատվածում:⁴¹ Հեղինակի կարծիքով, սիրիականությունը ընդհանրապես գերիշող գաղափարախոսություն չէր այն պարզ պատճառով, որ Սայքս-Պիկոյի համաձայնագիրը, այնուհետև Բալ-Ֆուրի հռչակագիրը, Ման-Ռեյնի խորհրդատուները և վերջապես Ալեքսանդրիեի սանջաքի բռնազավթումը Թուրքիայի կողմից՝ զրկեցին «սիրիականությունը» լուրջ իրավական հիմքերից, իմաստազրկելով աշխարհագրական Սիրիայի միավորման և այդ տարածքներում միասնական մեկ պետության ստեղծման ուղղությամբ քարոզչությունը: Այսպես, Սայքս-Պիկոյի համաձայնագիրը առաջին անգամ Սիրիայի ներսում գծեց քաղաքական նոր սահմաններ: Կարելի է ասել, որ Պաղեստինում հրեական պետության ստեղծումով վերջ դրվեց անգամ ղեկարատիվ «սիրիականության» գաղափարախոսությանը այն տեսքով, ինչպես հասկանում էին Սիրիայի ազգային ամենախոշոր գործիչներից մեկը՝ Անտուն Սաադան ու նրա համախոհները:

³⁹ Khoury, S. Philip. Syria and the French Mandate: The Politics of Arab Nationalism, 1920-1945, pp.542-544.

⁴⁰ Shlaim, Avi. Collusion Across the Jordan: King Abdullah, the Zionist Movement, and the Partition of Palestine, p. 26; Khoury, Urban Notables and Arab Nationalism, pp. 79-81; Khoury, Syria and the French Mandate, pp. 40-41; Zeine Zeine, The Struggle for Arab Independence: Western Diplomacy and the Rise and Fall of Faisal's Kingdom in Syria, pp. 65-72.

⁴¹ Է.Դաունը նշում է սիրիականության երկու ձևերի առկայություն՝ «սուսնյան սիրիանիզմ» և «արաբական սիրիանիզմ»: Dawn, C. Ernest. The Foreign Policy of Syria. Diplomacy in the Middle East. The International Relations of Regional and Outside Powers, p.160.

«Սիրիականության» գազափարախոսությունը գործնական որակներ ձեռք բերեց միայն Սիրիայի անկախության նվաճումից հետո, մինչև Բասսի իշխանության գալը, որը բարձրագույն սեփական⁴² բասասական «սիրիական արաբիզմի» դրոշմ Սիրիայում:

Նորանկախ Սիրիայում «Վաթանի» /հայրենիքի/ գաղափարի ակնհայտ աճի պայմաններում երկրի ղեկավարները ստիպված էին ընդունել սիրիականության կարևորությունը և սիրիական պետական հաստատությունների անկախության պահպանման առաջնությունը:⁴³ Անգամ այն պայմաններում, երբ այն բախվում էր կոմունիստական գաղափարախոսության, Անտուն Մաադայի սիրիական ազգայնականության և «Բիլադ աշ-Շամ»-ի ստեղծմանը հետամուտ պոպուլիստական քարոզիչների հետ: Սիրիականությունը անխուսափելի էր, քանի դեռ կենսական էր անկախության ամրապնդման հրամայականը՝ ներքին և արտաքին բազմաթիվ մարտահրավերների առկայության պայմաններում: Չնայած, որ արաբական աշխարհում ակնհայտ էին նաև արաբական միասնության միտումներ /շեվքի, մշակույթի, կրթության և այլ ոլորտներում/, այնուամենայնիվ, նորանկախ գրեթե բոլոր արաբական երկրներում «երկրային ազգայնականությունը» գերադասել էր համաարաբական ազգայնականությունից»:⁴³

Սիրիայի դեպքում պետք է հաշվի առնել այն փաստը, որ այդ երկիրը ազգային անվտանգության առումով գտնվում էր, թերևս, ամենախոցելի իրավիճակում: Իրաքը և Եգիպտոսը մշտական պայքարի մեջ են գտնվել Սիրիան կտառվարելու համար:⁴⁴ Գերտերությունները նույնպես որևէ առիթ բաց չէին թողնում Սիրիայի նկատմամբ վերահսկողություն հաստատելու համար: Դեռևս լիարժեք քաղաքական միավոր չդարձած, Սիրիան էլ իր անվտանգության խնդիրները փորձում էր լուծել երրորդ ուժի միջոցով՝ սկզբում ԱՄՆ-ի /Հ.Ջաֆն, Ա.Շիշերի/, հետո ԽՍՀՄ-ի /Խալիդ ալ-Ազմ/ օգնությամբ, այնուհետև Եգիպտոսի հետ միավորման /Շ.ալ-Բուվարի/ միջոցով:

Սիրիայի ներսում արաբական միասնության՝ արաբիզմի ջատագովները առաջին արաբ-իսրայելական պատերազմի պարտությունից հետո, այնուհետև Իրաքի հետ միավորման երկու անհաջող փորձերից և Եգիպտոսի հետ կարճատև միավորման փլուզումից հետո, սկսեցին գիտակցել սեփական պետության շահերը արաբական միասնականությանը ստորադասելու անապրոդյունավետությունն ու անհեռանկարային լինելու հանգամանքը: Ակնհայտորեն նախապատվությունը տրվում էր սիրիականությանը՝ որպես երկրի ինքնիշխանության ու անկախության պաշտպանության միջոցի:

Առաջին գլխի երկրորդ ենթաբաժնում՝ «Իսրայելի պետության ստեղծումը և նորանկախ Սիրիայի դիրքորոշումը Պաղեստինյան հարցի նկատմամբ», հեղինակը անդրադարձել է հրեական պետության ստեղծման պատմության ամենահիշարժան դրվագներին ու փուլերին, ինչպես նաև Սիրիայի քաղաքական վերնախավի դիրքորոշմանը Պաղեստինում տեղի ունեցող զարգացումների վերաբերյալ:

Արաբների անհաջողության հիմնական պատճառն այն էր, որ ի տարբերություն հրեաների, նրանք չունեին ոչ միայն սիռնիզմին հակադրելու համարժեք գաղափարախոսություն ու մշակված ծրագիր, այլև այնքան անհրաժեշտ ազգային միասնություն: Արաբ առաջնորդների միջև գոյություն ունեցող հակասությունները, ինչպես Պաղեստինում /Հաջ Ամին Հունեյնի և Ռազար Նաշաշիբի/, այնպես էլ արաբական երկրներում քաղաքական առաջնորդների հետապնդած նպատակների տարբերությունները խողովակում էին Պաղեստինում միասնական և արդյունավետ քաղաքականության իրականացմանը:⁴⁵

Այսպիսով պաղեստինա-իսրայելական հակամարտությունը դուրս եկավ Պաղեստինի ասիմիլացիայի և ընդգրկեց արաբական այլ երկրներն ու գերտերությունները՝ դարձնելով այն միջազգային օրակարգային խնդիր, որը մինչև օրս սպասում է իր կարգավորմանը:

⁴² 220 من، 1971، بلاد المتحدة للتش، بيروت، المجلد الثاني، خالدة خالدة العزم خالدة، مذكرات خالدة العزم خالدة / Խալիդ ալ-Ազմի հուշերը, երկրորդ հատոր/, Բեյրութ, 1971, էջ 220:

⁴³ E. Примakov. Конфиденциально: Ближний Восток на сцене и за кулисами (вторая половина XX-начало XXI века, с.53.

⁴⁴ Seale, Patrick. The Struggle for Syria. A Study of Post-War Arab Politics 1945-1958, p.2.

⁴⁵ Այսպես, օրինակ, Մեքայի շերիֆ Հունեյնը շարունակ հավատում էր բրիտանական այն հավաստիացումներին, որ հրեական բնակավայրերը ոչ մի կերպ չեն սահմանափակի արաբների քաղաքական և տնտեսական ազատությունը:

Վժբախտաբար, Պաղեստինի անմիջական արաբ հարևանները՝ Եգիպտոսը, Սիրիան, Անդրիորդականը տարբեր մոտեցումներ ունեին Պաղեստինի ապագա կարգավիճակի նկատմամբ: Սիրիայի համար Պաղեստինի կորուստը, Ալեքսանդրեթի սանջակի և Լիբանանի հետ մեկտեղ, արդեն իսկ նշված ռազմաքաղաքական և տնտեսական վտանգներից բացի, «Բիլադ աշ-Շամ» մի մասի հերթական կորուստն էր նշանակում: Այդ իսկ պատճառով, ի տարբերություն արաբական մյուս երկրների, Սիրիան հույժ ցավագին արձագանքեց Պաղեստինի կորուստին: Վերոհիշյալ հանգամանքը լուրջ ազդեցություն ունեցավ սիրիական քաղաքական մտքի ձևավորման և հետագա զարգացման վրա:

Անդրիորդականի բազավոր Աբդալլահը փորձում էր «հարմար առիթը» օգտագործել՝ Պաղեստինի հաշվին իր պետության տարածքն ընդլայնելու համար: Այդ նպատակով առաջ էր քաշում «Մեծ Սիրիայի» ստեղծման գաղափարը:

Եգիպտոսի քաղաքական օրակարգում հիմնական խնդիրն էր դարձել բրիտանական ներկայության դեմ պայքարը: Պաղեստինի հարցը առաջնային հնչելություն չունեց, անգամ Նասերի իշխանության սկզբնական շրջանում փորձել կատարվեցին ստանալու հրեական աջակցությունը բրիտանացիների դուրսբերումը երկրից ապահովելու համար:

Իր հերթին, Իրաքի ղեկավարությունը հավակնում էր սեփական հովանու ներքո համախմբել «Բարեբեր մահիկի» բոլոր երկրները, այդ թվում և Պաղեստինը:

Բնական էր, որ այս բոլորը անհնար էին դարձնում համաարաբական դարձած՝ Պաղեստինի հարցում ընդհանուր քաղաքականության մշակումն ու իրականացումը: Սակայն դա բնավ չէր նշանակում, որ այդ երկրները օչինջ չէին անում Պաղեստինում սիռնիստական քաղաքականությանը հակադրելու համար: Վերջին հաշվով, արաբ իշխանավորները ստիպված էին արձագանքել իրենց երկրներում հասարակության լայն զանգվածների տրամադրություններին, որոնք բողոքի հզոր ալիքներ էին բարձրացնում՝ Պաղեստինի «հրեականացման» դեմ և նրա արաբ ժողովրդի պաշտպանության օգտին:

Մենք արդեն նշել էինք, որ 1936թ. իրադրության սրումը Պաղեստինում էլ ավելի ամրապնդեց արաբական երկրներում «պաղեստինամետ» և ծայրահեղ ազգայնական ուժերի դիրքերը, որոնք «Պաղեստինի» հարցը աստիճանաբար սկսեցին ծառայեցնել իրենց սեփական քաղաքական շահերին: Նշված ժամանակաշրջանում Սիրիայում քաղաքական գրեթե բոլոր ուժերը բացառում էին Պաղեստինում հրեական «ազգային տուն» ստեղծելու հնարավորությունը: Սրգույց որոշ քաղաքական գործիչներ «կարող էին ընդունել կամ հանդուրժել ընդարձակ դաշնության մեջ Իսրայելյան սահմանափակ ինքնիշխանության գաղափարը կամ ինքնակառավարումը Պաղեստինի մի փոքր մասում, սակայն նրանք բոլորն էլ մերժում էին Պաղեստինում ամբողջապես անկախ հրեական միավորի ստեղծումը»:⁴⁶

Սիրիայում «Ազգային դաշինքը» և հատկապես «Ժափկալ» խմբակցությունը, պահանջում էին «Արաբական Պաղեստին», որը պետք է համաարաբական միասնության մաս կազմեր: Այս խմբակցությունը հետագայում պետք է դառնար ամենահզորը սիրիական քաղաքական դաշնում և Սիրիայի առաջին նախագահ Շուբրի ալ-Բուվարիի իշխանության հենարանը:

Իրադարձությունները Պաղեստինում ստիպեցին արաբական աշխարհի ղեկավարներին քայլեր ձեռնարկել որքանով որ թույլ էին տալիս նրանց համեստ կարողությունները, Պաղեստինում իրավիճակը կայունացնելու և Բրիտանական իշխանությունների քաղաքականությունը փոփոխության ենթարկելու ուղղությամբ:

Սիրիայում արաբականության՝ արաբական աշխարհի միասնականությանն ուղղված քաղաքական գիծը առավել արտահայտված էր: Տրի դա միանգամայն բացատրելի է: Արաբականության քարոզչությունը հնարավորություն էր տալիս միավորելու բազմադեմ երկրի տարբեր քաղաքական ուժերը միասնական գաղափարական հենքի վրա, ինչպես նաև հայցել արաբական այլ պետությունների աջակցությունը՝ եթե ոչ «Մեծ Սիրիայի» ստեղծման գործում, սպա գոնե աշխարհագրական այդ տարածքների արաբական ինքնության պահպանման համար՝ Լիբանանում, Պաղեստինում և այլն: Արաբիզմը ընձեռում էր այդ հնարավորությունը:

Աստիճանաբար մեծ թվով սիրիացիներ մեքքաշվում էին Պաղեստինում սիռնիզմի դեմ պայքարի մեջ: Մենք արդեն նշել ենք, որ ի պաշտպանություն պաղեստինցիների պայքարի,

⁴⁶ Maoz, Moshe. Syria and Israel. From War to Peacemaking, pp.12-13.

Սիրիայում տեղի էին ունենում ցույցեր, գործադուլներ, հանգանակվում էին նյութական և ֆինանսական միջոցներ: Սիրիացիները իրենց ակտիվ գործնական մասնակցությունն էին ցուցաբերում նաև Պաղեստինում հրեաների դեմ զինված պայքարի կազմակերպման և իրականացման գործում:

Այսպես, սիրիացի Ֆավզի ալ-Քավուբջին ղեկավարեց պաղեստինցիների զինված պայքարը բրիտանացիների և հրեաների դեմ:⁴⁷ Նա իրեն հռչակեց «Հարավային Սիրիայում Արաբական հեղափոխության գլխավոր հրամանատար»: Փաստորեն, Պաղեստինում Ֆ.ալ-Քավուբջիի մասնակցությունը սիրիական իշխանություններին անմիջականորեն ներքաշեց Պաղեստինյան խնդրի մեջ՝ Ֆրանսիական մանդատի պայմաններում: Սիրիացի կամավորները՝ հիմնականում աղքատ դասակարգերից, թեև նրանց մեջ կային նաև Հոսնի որոշ ազնվական ընտանիքների ներկայացուցիչներ, միացան Ֆ.Քավուբջիին և պաղեստինյան ապստամբության մեջ զբաղեցրեցին ղեկավար դիրքեր:⁴⁸

Պաղեստինյան ապստամբությանը ակտիվորեն աջակցող և մասնակցող սիրիացիներից կարելի է առանձնացնել Շեյխ Իզզ ալ-Դին ալ-Նասսաբին, որը սիրիացի մահմեդական ծայրահեղական էր և 1935թ. գլխավորում էր պաղեստինյան ջոկատների պայքարը Հայֆայի մոտակայքում, ինչպես նաև Շեյխ Մուհամմադ ալ-Աշմարին, որը 1936-39թթ. ապստամբության ընթացքում ղեկավարում էր պաղեստինյան ջոկատներից մեկը:⁴⁹

Սիրիական ռազմական, նյութական և քարոզչական աջակցությունը Պաղեստինին համակարգվում էր Դամասկոսում ստեղծված «Պաղեստինի պաշտպանության կոմիտեի» միջոցով: Հրեական ապստամբների բոյկոտից բացի, այս կոմիտեն 1937թ. Բլուդանում/Արևելյան Սիրիա/ կազմակերպեց Արաբական համաժողով, որի ընթացքում ընդունվեցին ծայրահեղ հակաֆոնիստական բանաձևեր և քայլեր մշակվեցին Պաղեստինի ժողովրդի պայքարին աջակցելու ուղղությամբ:⁵⁰

Ինչպես արդեն նշել ենք, Պաղեստինում սիոնիստական քաղաքականությանը արդյունավետ դիմակայելու հիմնականում էին արաբական երկրների միջև եղած հակասությունները: Իրաքն ու Հորդանանը Դամասկոսի կողմից մշտապես դիտարկվել են որպես մրցակից երկրներ: Իրաքի և Եգիպտոսի միջև շարունակաբար պայքար է ընթացել արաբական աշխարհում առաջնության համար:

Անվիճելի է այն փաստը, որ Հաշիմյանների պետությանը՝ Պաղեստինը իրենց թագավորության մեջ ներառելու ուղղությամբ, երբեմն ավելի շատ անհանգստություն է պատճառել Սիրիային, քան հրեական ներգաղթն ու սիոնիստական ծրագրերի իրականացումը: Արաբական երկրների համար Պաղեստինի հարցը դարձավ այն փորձաքարը, որին բախվեցին արաբ առաջնորդների անձնական հավակնություններն ու սեփական շահերը:

Ի պաշտպանություն վերոհիշյալ տեսակետի, բերենք միայն հետևյալ օրինակը. թեև Պաղեստինի խնդիրը լայնորեն քննարկվել է 1944թ. սեպտեմբերին Ալեքսանդրիայում կայացած արաբական խորհրդակցության և 1945թ. Կահիրեում՝ Արաբական լիգայի ստեղծման մասին դաշնագրի ստորագրման ժամանակ, այնուամենայնիվ, արաբ առաջնորդները անընդարձեղ են այդ հարցին ոչ թե Պաղեստինի հրեական և արաբական համայնքների միջև եղած ներքաղաքական անհամաձայնությունները հարթելու կամ Պաղեստինի անկախ պետություն ստեղծելու տեսանկյունից, այլ Անդրհորդանանի և Իրաքի կողմից համապատասխանաբար ներկայացված «Մեծ Սիրիայի» և «Բարեբեր մահիկի» ծրագրերի իրականացման ենթատեքստում: Ալեքսանդրիայում ընդունված հաստիկ բանաձևում խոսքը փաստորեն վերաբերում էր նրան, թե որ երկրի կազմի մեջ կմտնի Պաղեստինը անգլիացիների

հետամալուց հետո:⁵¹ Պաղեստինի արդյունքում Անդրհորդանանը Իսրայելի հետ միասին բաժանեց պաղեստինցիներին տրամադրված Արևմտյան ափը, իսկ Եգիպտոսը վերահսկողություն հաստատեց Գազայի հատվածի վրա:

Եթե արաբ ղեկավարները, մի կողմ դնելով սեփական շահերը, վճռական քայլեր ձեռնարկեին Պաղեստինի արաբական պետության ստեղծման օգտին անտարակույս, միանգամայն այլ կլինեի որդ Մերձավոր Արևելքի քաղաքական զարգացման հետագա ընթացքը:⁵²

Երկրորդ գլուխը՝ «Սիրիան արաբ-իսրայելական պատերազմների հորձանուտում (1948-1967թթ.)», ունի 4 ենթագլուխ: Նրանցից առաջինը՝ «Սիրիայի մասնակցությունը 1948թ. առաջին արաբ-իսրայելական պատերազմին և նրա հետևանքները» լուսարևում է անկախությունից հետո Սիրիայում ներքաղաքական իրավիճակը, Դամասկոսի դիրքորոշումը Պաղեստինի բաժանման ծրագրի վերաբերյալ ու Սիրիայի մասնակցությունը 1948թ. պատերազմին:

Անվանի սիրիացու Պ.Միլը 1940-50-ական թթ. որակում է որպես «Սիրիայի համար պայքարի» ժամանակաշրջան:⁵³ Հենց այդ ժամանակ էր, երբ որսից հրահրվող ներքին անկայունությունն ու երկրի աշխարհագրական մասնատումը գաղութային ուժերի կողմից Սիրիան վերածել էին «փաստորեն գոյություն ունեցող այլ միավորի»:⁵⁴

1947թ. ապրիլին Սիրիայի քաղաքական կյանքում տեղի ունեցավ կարևորագույն իրադարձություն, որը գալիք տասնամյակների ընթացքում պետք է որոշեր նրա ներքին և արտաքին քաղաքական կյանքի բոլոր զարգացումները: «Բասա» կուսակցության հիմնադիր առաջին համագումարով սկիզբ դրվեց մինչ օրս Սիրիայում իշխող քաղաքական ուժի պատմությանը:

Սիրիայի քաղաքական առաջնորդների համար Պաղեստինի խնդիրը ավելի շատ ներքին կայունությանը սպառնացող քաղաքական, սոցիալական և տնտեսական բազում խնդիրներից շեղելու միջոց էր: Պաղեստինի ժողովրդի պայքարին աջակցությունը ու հակաֆոնիզմը համահունչ էին բնակչության լայն զանգվածների տրամադրություններին և այս կերպ նաև երկրի ղեկավարները ամրապնդում էին սեփական քաղաքական դիրքերը: Մակայն նորանկախ Սիրիան չունեի ոչ նյութական, ոչ էլ ռազմական կարողություն՝ Պաղեստինի հարցում լուրջ գործնական միջամտություն իրականացնելու համար:

Սիրիայի դիրքորոշումը Պաղեստինի հարցում հստակ էր՝ Դամասկոսը կտրականապես մերժեց ինչպես Ազգերի Լիգայի որոշումը Պաղեստինում անգլիական մանդատի հաստատման վերաբերյալ, այնպես էլ Պաղեստինի բաժանման ՄԱԿ-ի ծրագիրը: Եվ դա միանգամայն հասկանալի էր. Դամասկոսը ոչ միայն կորցնում էր իր պատմաաշխարհագրական տարածքի անբաժան մասը հանդիսացող Պաղեստինը, այլև հայտնվել էր իր հակառակորդ՝ Հաշիմյան Անդրհորդանանի կողմից այդ տարածքները բռնազավթելու հնարավորության առջև: Դամասկոսը մտահոգված էր, որ Արդալլահ թագավորի կողմից հռչակված «Մեծ Սիրիայի» ստեղծումը կսպառնա նաև իր գոյությանը, որպես ինքնիշխան երկրի: Հարևանությամբ ունենալով մեկ այլ մրցակից՝ Իրաքը, Դամասկոսին այլ բան չէր մնում, քան ապավինել արաբական աշխարհի ամենահարուստ և ամենամեծ երկրի՝ Եգիպտոսի աջակցությանն ու բարեկամությանը: Վերջինիս համար Անդրհորդանանն ու Իրաքը նույնպես մրցակիցներ էին: Միջարաբական հարցերում Սիրիան հանդես էր գալիս Եգիպտոսի կողմից՝ պաշտպանելով նրա դիրքորոշումները:

Այսպես, 1948թ. առաջին արաբ-իսրայելական պատերազմին մասնակցելու Դամասկոսի որոշումը ընդունվեց միմիայն հետևելով Կահիրեին:

Հետաքրքրական է, որ արաբ ղեկավարները պատերազմից առաջ անհանգստանում էին ոչ թե պատերազմին իրենց բանակների բացարձակ անկախության լինելու հանգամանքից, այլ Պաղեստինի տարածքների նկատմամբ հենց «եղբայրական» արաբական երկրների հնարավոր

⁴⁷ Ֆ. ալ-Քավուբջին 1925թ. սիրիական ապստամբության հերոսներից էր և սիրիական բանակի ճակիին սպա: Կատեցնելով իր ծառայությունը Իրաքյան բանակում նա վերադարձավ Սիրիա և կամավորների գունդ հավաքագրելով անցավ Պաղեստին: Նրա գործունեության մասին մանրամասն տես خيرية قومية فلسطين في مذكرات فوزى، ص 230، 1975، /«Պաղեստինը Ֆավզի ալ-Քավուբջիի հուշերում» աշխատությունը:

⁴⁸ Khoury, S. Philip. Syria and the French Mandate: The Politics of Arab Nationalism, 1920-1945, pp.546-547.

⁴⁹ Maoz, Moshe. Syria and Israel. From War to Peacemaking, p.8.

⁵⁰ Kedourie, Elic. The Bludan Congress on Palestine, 1937. Middle Eastern Studies, vol.17, no.1, January 1981, pp.107-125; Khoury, S. Philip. Syria and the French Mandate: The Politics of Arab Nationalism, 1920-1945. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1987. pp.554-555.

⁵¹ Григорян Г.М. Позиция Сирии в ближневосточном конфликте, с.14.

⁵² Շիշտ է 1948թ. սեպտեմբերի 22-ին հայտարարվեց Գազայում «ամբողջ Պաղեստինի կառավարության» ստեղծման մասին՝ Ամենդ Հիլլի փաշայի գլխավորությամբ, սակայն անգլիական ճնշման տակ արաբական երկրները ձեռնպահ մնացին այն ճանաչելուց:

⁵³ Patrick Seale. The Struggle for Syria. A study of Post-War Arab Politics. 1945-1958, pp. 125.

⁵⁴ W.Quandt.Ed.,The Middle East, Ten Years after Camp-David, p.331.

ոսնձգություններից: Այսպես, Պաղեստին ներխուժելու կողմնակից Ազգամ փաշան միակն էր, որ շարունակաբար ահազանգ էր հնչեցնում արաբական կողմի դանդաղկոտություն և անվստահության լինելու իրողությունը առթիվ: Նրա օգնականի խոսքերով, արաբները «կարծում էին, որ հրեաները արաբական կանոնավոր բանակները տեսնելուն պես պետք է անմիջապես փախուստի դիմեն»:⁵⁵ Ներխուժումից ընդամենը մեկ շաբաթ առաջ միայն եզրիտական բանակի ստորաբաժանումները պատերազմին նախապատրաստվելու հրաման ստացան: Ըստ, եզրիտացի բարձրաստիճան զինվորականներից մեկի, «գրեթե ոչ բարոյական, ոչ էլ ռազմական առումներով» պատրաստ չէր պատերազմական գործողություններին: Պատերազմին մասնակցող ամենամեծ՝ 15 հազարանոց եզրիտական բանակը չունեց մարտական գործողությունների անհրաժեշտ փորձ ու կարողություններ:

Ամմիթար էր մահ սիրիական բանակի վիճակը: Սիրիայում և Լիբանանում ԽՍՀՄ դեսպան Գ.Սուրդի գաղտնի հաղորդագրության մեջ ասվում է, որ երբ Սիրիայի նախագահ Շուքրի ալ-Բուվաթիին իր մոտ է կանչում սիրիական զինված ուժերի սպայակազմի հրամանատար գեներալ Աբդուլահ ալ-ՄաՖեհին և հարցնում թե ինչքան զինվոր կարող է տրամադրել սիրիական բանակը Պաղեստին ուղարկելու համար, վերջինս պատասխանում է, որ առկա 15.000-անոց բանակից միայն հազար զինվոր:⁵⁶

Իսրայելի պետության հուշակամ հաջորդ օրը՝ 1948թ. մայիսի 15-ի առավոտյան, Անդրհորդանանի, Եգիպտոսի, Սիրիայի բանակները, լիբանանյան և իրաքյան ռազմական ստորաբաժանումների մասնակցությամբ մտան Պաղեստին:

Առաջին արաբ-իսրայելական պատերազմը բազմաթիվ ընդմիջումներով և փոփոխված պաշտոնապես տևեց 8 ամիս՝ ներխուժումից մինչև եզրիտացիների հետ զինադադարի կնքումը:

Առանց խորանալու պատերազմի մանրամասներին մեջ, նշենք միայն, որ Իսրայելը հանրամակամ դուրս եկավ: Նա իր վերահսկողության տակ առավ հավելյալ տարածքներ, որոնք բաժանման ծրագրով տրամադրվել էին Պաղեստինի արաբներին: Առաջին զինադադարից հետո Իսրայելին հաջողվեց մեծ քանակությամբ զենք ստանալ Չեխոսլովակիայից (Չատեկ օդային բազայից):⁵⁷ Կարծում ենք, որ գլխավորապես վերոնշյալ հանգամանքի շնորհիվ, Իսրայելն ի վիճակի եղավ ոչ միայն շարունակել, այլև հաղթել այդ պատերազմում:

Արաբական երկրները կրեցին երկրորդ պարտությունը՝ այս անգամ ռազմի դաշտում:⁵⁸ Անգամ Անդրհորդանանի կողմից Արևմտյան Աֆիկ և Երուսաղեմի արևմտյան մասի, իսկ Եգիպտոսի կողմից՝ Գազայի հատվածի վերահսկողությունը չէր կարող փոխել արաբական աշխարհը պատած համընդհանուր հուսահատության մթնոլորտը:

Պաղեստինի արաբները պատերազմից հետո փորձեցին փրկել դրությունը՝ Պաղեստինի պետության ստեղծման հարցը դնելով Արաբական լիգայի խորհրդի քննարկմանը: Խորհրդի անդամները, քննարկելով Իսրայելի կողմից դեռևս չգրավված Արևմտյան ափում և Գազայի հատվածում Պաղեստինյան պետության ստեղծման հնարավորությունները, տեղիք տալով Հորդանանի թագավոր Աբդուլահի ճնշմանը, այդպես էլ որևէ հստակ որոշման չհանգեցին: Սիրիան, Եգիպտոսը և Իրաքը՝ հոգևած պատերազմից, չցանկացան հավելյալ հակամարտության մեջ մտնել, այս անգամ արաբական երկրի՝ Անդրհորդանանի հետ: Այսպիսով, շուրջ 700-800 հազար պաղեստինցիներ ապաստան գտնելով հարևան արաբական

⁵⁵ Կարապետյան, Ռուբեն. Արաբական երկրների նոր և նորագույն պատմություն. Ռուսումնական ձեռնարկ ԲՈՒՆ-երի ուսանողների համար, էջ 160:

Արաբ-իսրայելական առաջին պատերազմի վերաբերյալ տես՝ Kimche, Jon. Seven Fallen Pillars. New York: Praeger, 1953; O'Ballance, Edgar. The Arab-Israeli War, 1948. New York, 1957; Safran, Nadav. From War to War.: The Arab-Israeli Confrontation, 1948-1967. New York, 1969; Rubin, Barry. The Arab States and the Palestine Conflict. Syracuse, N.Y., Syracuse University Press, 1981; Pablo De Azcarate. Mission in Palestine, 1948-1952. Washington, 1966.

⁵⁶ Ближневосточный конфликт. 1947-1956. Из документов архива внешней политики Российской Федерации, с. 40. Այլ աղբյուրներ Պաղեստինում սիրիական բանակի բավերազմի վերաբերյալ նշում են երեք հազար զինվոր: Maoz, Moshe. Syria and Israel. From War to Peacemaking, p.19.

⁵⁷ Եթե հաշվի առնենք այն հանգամանքը, որ "սոցիալիստական" Չեխոսլովակիան առանց Մոսկվայի ի վիճակի չէր ինքնուրույն որոշումներ կայացնելու, հատկապես արտաքին քաղաքական նման կարևոր հարցում, ապա կարելի է տեսլ, որ ԽՍՀՄ-ն անտղակալորեն վճռեց առաջին արաբ-իսրայելական պատերազմի բախտը:

⁵⁸ Առաջինը դիվանագիտական պարտությունն էր՝ Պաղեստինի բաժանման թույլատրումն ու Իսրայելի պետության ստեղծումը:

երկրներում, դարձան փախստականներ, զրկվելով մինչ օրս սեփական պետություն ունենալու հնարավորությունից:

Ինչ վերաբերում է Սիրիային, ապա պատերազմի ավարտին վերջինիս վերահսկողության տակ մնացած ՄԱԿ-ի բաժանման ծրագրով Իսրայելին տրամադրված երեք փոքր հողատարները՝ 1949թ. հուլիսի 20-ին Իսրայելի հետ ստորագրված Ընդհանուր զինադադարի համաձայնագրի համաձայն, վերածվեցին սպառնազանակացված գոտիների՝ ՄԱԿ-ի համապատասխան հանձնաժողովի /Mixed Armistice Commission/ վերահսկողության տակ:⁵⁹ Այդ տարածքների կարգավիճակի անորոշությունը հաջորդ տարիներին Սիրիայի և Իսրայելի միջև պարբերական բախումների և լարվածության աղբյուր դարձավ:

Առաջին արաբ-իսրայելական պատերազմը ակնհայտորեն իմաստազրկեց արաբիզմի քաղաքացիությունը: Խորը հակասությունների մեջ գտնվող և պառակտված արաբական աշխարհը ի զորու չէր կարող ոչ միայն միասնաբար պատերազմելու, այլև համախմբվելու մեկ գաղափարախոսության շուրջ: Յուրաքանչյուր արաբական երկիր հետապնդում էր իր սեփական նպատակները, ուստի որոշ պատմաբանների կողմից այդ ժամանակաշրջանում արաբական աշխարհում համաարաբականության /պանարաբիզմի/ գերակայության մասին պնդումները տվյալ ժամանակահատվածում, մեր կարծիքով, չեն համապատասխանում իրականությանը:

Ինչ վերաբերում է Սիրիային, ապա նրա նախագահ Շ.Բուվաթիին չէր կարող հայտարարել ժողովրդին, որ ինքը համարում է Սիրիան առաջնային կամ էլ, որ Սիրիան չափազանց թույլ է Պաղեստինը փրկելու համար: Իրականում՝ սիրիական անկախության համար մղված պայքարի այդ առաջամարտիկը, թեև ողջ կյանքում ջերմեհամոզորեն քարոզում էր արաբականության և արաբական միասնության գաղափարները ու երդվել էր «սիրիական դրոշմ երբեք Արաբական ազգից վեր չբարձրացնել»,⁶⁰ այնուամենայնիվ, դարձավ Սիրիայի «հանրապետականության» խորհրդանշիչը և սկիզբ դրեց «սիրիանիզմի» գաղափարախոսության տարածմանը երկրում:

Եթե Սիրիայի քաղաքական պատմության՝ անկախության ձեռք բերումից մինչև երկրում Հաֆեզ Ասադի իշխանության հաստատումը՝ 1970թ. ընկած ժամանակահատվածը բաժանելու լինենք փուլերի ապա 1945-1958թվականները կարելի է առանձնացնել որպես առաջին շրջան: 1958թ. փետրվարին Եգիպտոսի հետ Սիրիայի միավորումով սկիզբ դրվեց երկրորդ շրջանին, որը տևեց մինչև միավորման փլուզումը՝ 1961թվականը: Երրորդ շրջանն ընդգրկում է 1961-1970թթ. փոքրիկից ինը տարիները, երբ Եգիպտոսից անջատվելուց հետո միայն տարածաշրջանային քաղաքականության օրակարգում դրվեց Սիրիայի այլ պետությունների ազդեցության ոլորտից հանելու և «ինքնուրույն» պետություն դարձնելու հարցը:

Սիրիական պաշտոնական պատմագրության մեջ այդ առաջին փուլը /1945-1958թթ./ հիշատակվում է որպես իրար հաջորդող «ազգայնական վարչակարգերի» ժամանակաշրջան, որ ներկայացնում էր «բուրժուական» ժողովրդավարության կամ էլ զինվորական մեմբիշխանության տարբեր ձևեր:⁶¹ Այդ 13 տարիների ընթացքում, սիրիացիներին այդպես էլ չհաջողվեց կարգ ու կանոն հաստատել երկրում, ամրապնդել անկախությունն ու պետականության հիմքերը: Իրար հաջորդող «մեկօրյա գեներալները» և քաղաքական գործիչները թեև միաձայն խոստանում էին ժողովրդին պայծառ ապագա, այնուամենայնիվ երկիրը շարունակում էր մնալ թույլ և անկազմակերպ, կռվախնձոր հանդիսանալով իրար հետ մրցակցող արաբական երկրների, մասնավորապես Իրաքի, Եգիպտոսի, Հորդանանի և Սաուդյան Արաբիայի համար:⁶² Եվ ինչպես իրավագիտորեն նշում է Պ. Սիլը, «Սիրիայի ներքին

⁵⁹ Համաձայնագրի տեքստը տես՝ <http://www.yale.edu/lawweb/avalon/mideast/arm04.htm> կայքէջի վրա:

⁶⁰ 11 ص 2003، جاهد شكري القزالي في سبيل الاستقلال والوحدة، لبنان دار التنقيص، 2003، էջ 11:

⁶¹ 121 ص 1965، المنهج الحزبي، حزب البعث العربي الاشتراكي، القيادة القومية، دمشق، 1965:

⁶² Արաբական Բաաս կուսակցություն, Ազգային Գեկվարություն, Գ-ամալիս, 1965:

221 ص 1964-1963، نضال البعث في سبيل الوحدة الحزبية الاشتراكية، بيروت، (Բաաս-ի պայքարը համուն հոցիալիստական

պատմության միասնության), Բեյրութ, 1963-1964:

«البعث»، 25.10.1963 /Ալ-Բաաս/:

⁶² Yosef Olmert. Domestic Crisis and Foreign Policy in Syria: The Assad Regime., Middle East Review, Vol. XX, No. 3, Spring 1988, p.17.

գործերը որևէ կարևորություն չունեին, եթե ավելի լայն առումով առաջին հերթին չէին կապվում արաբ հարևանների, և ապա՝ շահագրգիռ այլ ուժերի հետ»:⁶³

Իսրայելի հետ հարաբերությունների հարցը հեղինակի կարծիքով այդքան էլ առաջնային դեր չէր խաղում Սիրիայի գինվորական ղեկավարներ Հոսնի Ջալիմի/1949թ. մարտի 30-ից մինչև օգոստոսի 14-ը/⁶⁴ և Ադիբ Շիշերլիի քաղաքական օրակարգերում: Երկուսն էլ որդեգրել էին հրատեսական դիրքորոշում Իսրայելի նկատմամբ և մախրեցրել էին ավելի շուտ նորաստեղծ հրեական պետության հետ քաղաքական համաձայնությունը, քան պատերազմը:⁶⁵

Փաստորեն, 1948թ. պատերազմից հետո գոմե մինչև 1955թ.՝ ռազմական լուրջ ընդհարումները Իսրայելի հետ, Սիրիան գտնվում էր մի այնպիսի վիճակում երբ սպառնալիքները մեծ տերությունների և արաբական երկրների՝ Իրաքի կամ Հորդանանի կողմից շատ ավելի հրատապ էին և շոշափելի, քան Իսրայելի վտանգը:

Այսպիսով, ԱՄՆ-ի կողմից հովանավորվող դաշինքների ձևավորման քաղաքականության և ԽՍՀՄ-ի կողմից Եգիպտոսին ու Սիրիային ռազմական օժանդակության տրամադրման պրոպոզիցիան «սառը պատերազմը» աստիճանաբար սկսեց տեղափոխվել Մերձավոր Արևելք: Այդ ժամանակաշրջանից տարածաշրջանը վերածվեց ԱՄՆ-ի և ԽՍՀՄ-ի միջև գլոբալ դիմակայության բեմադրության: Վերջիններիս միջև ծավալվող պայքարն ու մրցակցությունը անխուսափելիորեն հանգեցնում էր նաև արաբական երկրների ռազմաքաղաքական քննադատման ու բաժանմանը:

Պայքարը Սիրիայի համար գնալով սաստկանում էր հատկապես գերտերությունների ԱՄՆ-ի և ԽՍՀՄ-ի միջև: Չնայած որ ԱՄՆ-ն ուշադրությունը կենտրոնացրել էր եգիպտահարայելական ճակատում, այնուամենայնիվ տվյալ ժամանակահատվածում Սիրիայի նկատմամբ ամերիկյան քաղաքականության հիմնական նպատակն էր թույլ չտալ Մոսկվայի դիրքերի ամրապնդումը Սիրիայում, ինչպես նաև վերջինիս մերձեցումը Եգիպտոսի և Մատոյան Արաբիայի հետ:⁶⁶

Մենք արդեն նշել ենք, որ Վաշինգտոնը ամեն գնով փորձում էր Սիրիան ընդգրկել Բաղդադյան դաշինքի մեջ: Ուշագրավ է ԱՄՆ պետքարտուղարի տեղակալներից մեկի մեկնարանությունը դաշինքի անհրաժեշտության վերաբերյալ. «Վերոհիշյալ դաշինքի ստեղծման անհրաժեշտությունը պայմանավորված է Թուրքիայի դիրքով, որի հաղորդակցությունները Արևմտաքի հետ կարող են հեշտությամբ կտրվել ռուսների կողմից նոր պատերազմի ժամանակ: Այդ դեպքում Թուրքիան գրկված կլինի ամենակարճ ճանապարհով ԱՄՆ-ից և Անգլիայից օժանդակություն ստանալու հնարավորությունից: Այդ իսկ պատճառով անհրաժեշտ է հնարավորին չափով արագ Թուրքիայի քիկունքում ստեղծել պետությունների ռազմական դաշինք, որի միջոցով ԱՄՆ-ը և Անգլիան կկարողանան անխափան օգնել Թուրքիային ԽՍՀՄ-ի դեմ ապագա պատերազմում»:⁶⁷

Սակայն Սիրիան և Եգիպտոսը դիմադրեցին ու չմիացան տարբեր անուններով հրապարակ նետվող ռազմական հակախորհրդային խմբավորումներին, ի չիք դարձնելով Արևմտաքի ծրագրերը:⁶⁸ Եվ ինչպես հայտնել է Նասերը Բրիտանիայի արտգործնախարար Ա.Իդենին. «Ռազմական տեսանկյունից այսպես կոչված պաշտպանության հյուսիսային շրջագիծը ոչինչ չարժե առանց պաշտպանական խորքի, որը կարող են ապահովել միայն արաբական երկրները»:⁶⁹

Միաժամանակ Եգիպտոսում տեղի ունեցող դեպքերն ու զարգացումները իրենց Կադեցությունն էին թողնում արաբական մյուս երկրների և հատկապես Սիրիայի վրա:

⁶³ Patrick Seale. The Struggle for Syria: A Study of Post-War Arab Politics, pp. 1-2.

⁶⁴ Հ.Ջալիմի հեղաշրջումը Սիրիայի նորագույն պատմության մեջ բանակի առաջին միջամտությունն էր քաղաքականությանը՝ շահարկելով Իսրայելի դեմ պայքարի հարցը:

⁶⁵ Նման իրավիճակը աստիճանաբար փոխվեց 1951թ. հետո երբ Իսրայելը միակողմանիորեն սկսեց աշխատանքներ Հուլայի նախագծով ենթարկվող ապառազակախմբակազմ գոտում, որը հանգեցրեց բախմանը սիրիական գործերի հետ:

⁶⁶ Бодянский В.А. Объединенная Арабская Республика (Сирийский район). Политика США на Арабском Востоке, с.98.

⁶⁷ Ближневосточный конфликт. 1948-1956, с. 287.

⁶⁸ Ն.Հ.Հովհաննիսյան, Հ.Ս.Արաբյան, Սիրիան անկախության համար մղված պայքարում (1917-1946թթ.), էջ 314:

⁶⁹ Նույն տեղում, էջ 415:

Սուեզի ճգնաժամի հենց սկզբից Սիրիան իր «ամբողջական աջակցությունն ու համերաշխությունը հայտնեց» Եգիպտոսին և հայտարարեց, որ Սուեզի ջրանցքի ազգայնացման փաստը օգտագործվում է Արևմտաքի կողմից՝ որպես ցանկալի պատրվակ, արաբական երկրներում ազգային զարթոնքը ճնշելու համար: Սիրիան կարծում էր, որ ջրանցքով միջազգային ազատ մավազնացությունն ապահովելու համար երրորդ կողմի վերահսկողության կարիքը չկա և, որ այդ ուղղությամբ բավարար է Եգիպտոսի կողմից պաշտոնական պարտավորության ստանձնումը: Հակառակ դեպքում՝ միջազգային վերահսկողության հաստատումը, ըստ Դամասկոսի, կնվազեցնի Եգիպտոսի անկախությունն ու ինքնիշխանությունը:⁷⁰

Պատերազմի ընթացքում Սիրիան պատրաստ էր օգնության հասնել Եգիպտոսին, սակայն եգիպտական բանակի կրամանատար գեներալ Ամրը հորդորեց սիրիացիներին չներաշնչվել պատերազմի մեջ՝ գգուշանալով Բրիտանիայի և Ֆրանսիայի կողմից Սիրիա հնարավոր ներխուժումից: Պատերազմի ընթացքում Սիրիան բրիտանական մեկ օդանավ խփեց, որը թռչում էր իր օդային տարածքով, պայթեցրեց բրիտանական մավթատարը, որն անցնում էր սիրիական տարածքով, ինչպես նաև դիվանագիտական հարաբերությունները խզեց Բրիտանիայի և Ֆրանսիայի հետ:⁷¹

Սուեզի պատերազմը, ինչպես նաև Իսրայելի թշնամական գործողությունները սիրիա-իսրայելական սահմանին՝ նպաստում էին Սիրիայում հակաիսրայելական տրամադրությունների սրընթաց աճին: Սիրիայի ղեկավարությանը անհանգստացնում էր Իսրայելի հետ պատերազմելու հավանականությունը, որին, չնայած ռազմական բյուջեի աստիճանաբար ավելացմանը, նրանք դեռևս պատրաստ չէին:⁷²

Մերձավոր Արևելքում երկու գերտերությունները՝ ԱՄՆ-ը և ԽՍՀՄ-ը պայքարի մեջ էին իրենց «հաճախողների» համար՝ նրանց զենք և զինամթերք, վարկեր ու ֆինանսական այլ տեսակի օժանդակություն տրամադրելով:

Պաղեստինա-իսրայելական հակամարտության կարգավորման հարցում Սիրիայի դիրքորոշման մասին Սիրիայի արտգործնախարար Սալահ Բիտարը Սիրիայում ԽՍՀՄ դեսպան Ս.Նեմչինային 1958թ. փետրվարին հայտնել է հետևյալը. «Ներկայումս Սիրիան շահագրգռված չէ պաղեստինյան խնդրի կարգավորման մեջ՝ ՄԱԿ-ի 1947թ. Պաղեստինի բաժանման ծրագրի համաձայն, քանի որ այն կարող է հանգեցնել նրան, որ արաբական երկրները ստիպված կլինեն ճանաչել Իսրայելի ու Պաղեստինի բաժանման փաստը, որը արաբական երկրները համարում են անարդար և որի հետ չեն կարող համաձայնվել: Սիրիան, ինչպես անցյալում, այնպես էլ ներկայումս, չի ճանաչում ՄԱԿ-ի բաժանման մասին ընդունված բանաձևը: Սակայն Սիրիան գտնում է, որ պաղեստինյան խնդրից բխող որոշ գործնական հարցեր արժանի են, որ դրանց վերաբերյալ ներկայումս որոշումներ ընդունվեն: Այդ հարցերի շարքին է դասվում, առաջին հերթին, Իսրայելի հրեաների ներգաղթի և արաբ փախստականների՝ Իսրայել վերադարձի հարցերը այն հողերի վրա, ուր նրանք բնակվում էին մինչև Պաղեստինի բաժանումը: Իսրայելի բնակչության աճը մտահոգիչ է և անհրաժեշտ է սահմանափակել հրեական ներգաղթը»:⁷³

Ընդհանրապես պետք է նշել, որ տվյալ ժամանակաշրջանում Պաղեստինի հարցը Սիրիայի արտաքին քաղաքականության առաջնայնությունների մեջ ընդգրկված չի եղել: Այն ավելի շատ կիրառական կարևորություն է ունեցել Դամասկոսի համար՝ փախստականների, ՄԱԿ-ի օժանդակության ստացման և այլ հարցերի հետ կապված: Սիրիա-իսրայելական հարաբերությունների լարվածությունը ջրային խնդրի, սահմանային հարցերի վերաբերյալ, ավելի առաջնային էին Սիրիայի կառավարության համար:

⁷⁰ FO 371/12156, Tel Aviv, 13 December, 1956; US National Archive (NA)/68300/10657, DOS 179, 17 December, 1956.

⁷¹ FO 371/121867, Damascus, 30 October, 1956; Seale, Patrick. The Struggle for Syria. London. 1965, p.262.

⁷² Սիրիայի ռազմական ծախսերը 5 տարվա ընթացքում /1955-1960թթ./ ավելացան գրեթե 2.5 անգամ: Այնուամենայնիվ այն շուրջ երկու անգամ նվազ էր Իսրայելի ռազմական ծախսերից, որը 1955թ. կազմում էր 72.3 մլն ամ. դոլար, իսկ 1960թ.՝ 161.1 մլն ամ.դոլար: Safran, Nadav. From War to War. The Arab-Israeli Confrontation, 1948-1967, p.170; p.199.

⁷³ Նույն տեղում, էջ 177-178:

Պետք է ընդգծել, որ Պաղեստինի հարցը արաբական օրակարգ է մտել լրջորեն միայն 1963թ. Իրաքում և Սիրիայում Բաաս-ի իշխանության գալուց հետո, իսկ այնուհետև մերձավորարևելյան բառերբեմուն՝ 1964թ. Պաղեստինի Ազատագրության Կազմակերպության /ՊԱԿ/ ստեղծումից հետո:

Փաստորեն Իսրայելի ռազմատեմն գործողությունների ու սիրիա-իսրայելական սահմանին իրադրության շիկացումը, արտաքին լուրջ վտանգների առկայությունը թե հարևան Իրաքի և թե Թուրքիայի կողմից, ինչպես նաև «Էլջեմհատերի» ամերիկյան նոր հայեցակարգը, ներքին անկայուն իրավիճակը անխուսափելի էին դարձնում Եգիպտոսի հետ Սիրիայի էլ ավելի սերտ մերձեցումը, որն էլ վերջնականապես հանգեցրեց նրանց միավորմանը և Միացյալ Արաբական Հանրապետության /ՄԱՀ/ ստեղծմանը 1958թ. փետրվարին:⁷⁴

Սիրիայի ներքին քաղաքական իրավիճակի սրման արդյունքում 1961թ. սեպտեմբերին վերջ դրվեց ի սկզբանե հեռանկար չունեցող այդ միությանը: Եգիպտոսի անհաշվենկատ և «գաղութային» քաղաքականությունը Սիրիայի հանդեպ, «արաբական սոցիալիզմի» բռնի ներդրումը Սիրիայում, մասերիզմի և բասսիզմի գաղափարախոսական տարբերությունները՝ հասկանալի արաբական միասնականության հարցում,⁷⁵ այս ամենը հանգեցրին արաբական երկրների նորագույն պատմության ընթացքում միավորման առաջին և վերջին փորձի տապալմանը:⁷⁶

Այս փլուզումը արձանագրեց Արաբական աշխարհում համաարաբականության /պանարաբիզմի/ գաղափարախոսության ճգնաժամը: Այն արդեն չէր համապատասխանում ժամանակի պահանջներին և կորցրել էր իր նախկին քաղաքական նշանակությունը:⁷⁷ Պետության շահերը վեր դասվեցին արաբական միասնության գաղափարներից: Նորից համբավակեց «երկրային» ազգայնականությունը՝ «սիրիանիզմը»:⁷⁸

Սիրիայի հանրապետության մեջ դատապարտեց «երկրում զինվորական դիկտատուրա հաստատելու փորձը, որը թելադրված էր հետադիմական ուժերի կողմից և հետապնդում էր նրանց տնտեսական և կապիտալիստական շահերը»:⁷⁹

Միության կողմնակիցները շատ էին Սիրիայում անգամ հեղաշրջումից հետո, այդ իսկ պատճառով ներքին քաղաքական մասնավորությունը՝ հատկապես իշխանությունների քաղաքացիական և զինվորական թևերի միջև, հեշտացրին 1963թ. մարտին Սիրիայի բասսականների կողմից հեղաշրջման իրականացումը Դամասկոսում:⁸⁰ Սկսվեց մի նոր ժամանակաշրջան Սիրիայի քաղաքական կյանքում, որն ազդարարեց «Սիրիայի համար» պայքարի ավարտն ու ձևավորեց մինչ օրս Սիրիայում գործող քաղաքական համակարգը:

Տարածաշրջանում գաղափարական հակասությունների և ընդհանուր ռազմաքաղաքական լարվածության աճի պայմաններում, Բաաս-ը արաբական քաղաքական ուշադրության կենտրոն վերադարձրեց Պաղեստինի հիմնախնդիրը և դրանում է կայանում նրա ամենակարևոր պատմական առաքելություններից մեկը:

Բաաս-ի հաղթանակը վերացրեց 1940-ականների վերջից Դամասկոսի և Հալեպի՝ երկու մրցակից վերնախավերի գերիշխանությունը Սիրիայի քաղաքական կյանքում: Այսպիսով, Սիրիայի հայտնի «50 ընտանիքների» փոխարեն քաղաքական ասպարեզ եկավ

⁷⁴ Եգիպտոսի և Սիրիայի միությանն ուղղված գործընթացի մասին տես. Malik, Mufti, Sovereign Creations: Pan-Arabism and Political Order in Syria and Iraq. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 1996), chap. 6. Torrey, Gordon. Syrian Politics and the Military, 1945-58 (Columbus: Ohio State University Press, 1964) pp. 374-81; Seale, Patrick. The Struggle for Syria. London, 1965, chap. 22.

⁷⁵ Նասերի արաբիզմը բարոգում էր արաբական իմբիշիստ պետությունների փոխկապակցվածությունը ուժի և անվտանգության հիման վրա, իսկ Բասսի արաբիզմը՝ արաբական միասնության իրականացումը միասնական քաղաքական մեկ միավորի ստեղծման միջոցով:

⁷⁶ Մի քանի տարի հետո, 1963թ. Իրաքի և Սիրիայի բասսականները անհաջող փորձեր կատարեցին Եգիպտոսի հետ միավորման ուղղությամբ:

⁷⁷ Григорян Г. Позиция Сирии в ближневосточном конфликте, стр.24.

⁷⁸ Примакоев Е.Конфиденциально: Ближний Восток на сцене и за кулисами (вторая половина XX-начало XXI века, стр.58.

⁷⁹ Григорян Г. Позиция Сирии в ближневосточном конфликте, стр.23.

⁸⁰ Մեկ ամիս առաջ Իրաքում նույնպես բասսականները իրականացրել էին հեղաշրջում:

կազմակերպված և փոփոխությունների կողմնակից ակտիվ ուժ, որն ավելի քան չորս տասնամյակ ղեկավարում է երկիրը:

1963 թվականը շրջադարձային էր Սիրիայի քաղաքական և սոցիալ-տնտեսական զարգացման համար: Մարտի 8-ին հեղաշրջման հետևանքով երկրում իշխանության եկավ Բաաս:⁸¹ Վերջինիս քաղաքական-գաղափարաբանական ծրագիրը, որով սահմանվեց Սիրիայի արտաքին և ներքին քաղաքականությունը «Միասնություն, ազատություն, սոցիալիզմ» կարգախոսի տակ, մշակվել և ընդունվել էր Դամասկոսում 1947թ. կայացած կուսակցության հիմնադիր համագումարի ժամանակ:

Այն հռչակում էր արաբական ազգի /*ումմայի*/ միավորումը միասնական սոցիալիստական հասարակության մեջ: Ըստ բասսական գաղափարախոսության, Արաբական հայրենիքը /*իլաթանը*/, միասնական քաղաքական և տնտեսական ամբողջություն է: Արաբական միասնությունը հանդես է գալիս նաև որպես արաբական *ումմայի*/մշակութային միասնություն:

Արաբական միասնության վերաբերյալ Բասսի հեղափոխական կոչերը ունեին ավելի շատ ղեկավարտիվ բնույթ և նպատակամղված էին հիմնականում ներքին քաղաքական այլաժամ համար: Նրանց հռչակած՝ արաբական միավորումը միասնական պետություն տեսքով անհնար էր իրականացնել ներքին և արտաքին տարբեր մարտահրավերների առջև կանգնած, պատմական և ընթացիկ զարգացման տարբեր մակարդակներ ունեցող արաբական երկրների միջև:

1945թ. ստեղծված միակ համաարաբական կազմակերպությունը՝ Արաբական պետությունների լիգան,⁸² անկարող գտնվեց իրականացնելու իր վրա դրված առաքելությունը՝ ոչ միայն Արաբական երկրների քաղաքական միավորման, այլև միասնական համակարգի մեջ ընդգրկելու ուղղությամբ: Արաբական աշխարհը չմիավորվեց ոչ տնտեսական միասնական շուկա ստեղծելու, ոչ էլ ԵՄ-ի օրինակով՝ մարդկանց, սպորտիցների և ծառայությունների ազատ հոսքը պետությունների միջև փոխադարձաբար ապահովելու շուրջ: Տարիներ ի վեր այդ կազմակերպության օրակարգում դրված էր Արաբական խորհրդարանի ստեղծման հարցը, ինչը նույնպես ղեկն իրականություն չի դարձել:

Այնուամենայնիվ, այնտեղ է արձանագրել, որ Արաբական լիգան հանդիսացավ մինչ օրս գործող միակ համաարաբական կազմակերպությունը, որն անցնելով երկար ու ճիգ ճանապարհի դեռևս փորձում է լուծումներ գտնել Արաբական աշխարհում առկա բազմաթիվ խնդիրների համար: Միանգամայն արդարացի է Ե.Պրիմակովը երբ նշում է, որ «անհնար է հերքել Արաբական լիգայի գոյության և գործունեության օգտակարությունը, սակայն այն երբեք չի լուծել միասնական արաբական պետություն կամ արաբական աշխարհում ընդհանուր վերնաշերտային պետական համակարգեր ստեղծելու խնդիրը»:⁸³

Պաղեստինի հիմնախնդիրը նույնպես ի սկզբանե ավելի շատ արաբական երկրները բաժանող էր միավորող հանգամանք էր հանդիսանում՝ հակասող շահերի առկայության պատճառով, սկզբում Հորդանանի և Եգիպտոսի կողմից նրա տարածքների վերահսկողության, այնուհետև Պաղեստինի ազատագրության կազմակերպությունն ու նրա ղեկավարությունը վերահսկելու պատճառով: Վերջին դեպքում պայքարը ծավալվում էր Սաուդյան Արաբիայի, Եգիպտոսի և Սիրիայի միջև: Նրանք մշտապես ձգտել են իրենց շահերին հարմարեցնել ՊԱԿ-ի և նրա ղեկավարության գործունեությունը: Հակասությունները ծագեցին արդեն իսկ ՊԱԿ-ի

⁸¹ Այն հիմնադրվել էր Միշել Աֆլակի /քրիստոնյա/ և Սալահ Բիտարի/ մանդեղական/ կողմից, որոնք ուսուցիչներ էին Դամասկոսից և ավարտել էին Փարիզի Սորբոնի համալսարանը: Բասսի վերաբերյալ տես՝ K.Abu Jaber. The Arab Ba' th Socialist Party. Syracuse, NY,1966; J.F.Delvin. The Ba' th Party: A History. Stanford, Calif., 1976; Itamar Rabinovich. Syria under Baath: 1963-66:The Army-Party Symbiosis. Israel University Press, Jerusalem, 1972; արաբերեն. 209ص1963, بيروت, 1949-1943 فضال البعث 102ص, 1959, في سبيل البعث, بيروت, 1943. فضال حزب البعث 398ص1978, دمشق, 1975:

⁸² Արաբական պետությունների լիգայի ստեղծումով Լոնդոնը մտադիր էր այդ կազմակերպության միջոցով պահպանել իր մենիշխանությունը Մերձավոր Արևելքում: Արաբական լիգայի մասին տես՝ Կարամանուկյան Ը., Արաբական Պետությունների Լիգայի դերը արաբական երկրների հակամակերիախոսական պայքարում, Երևան, 1988

⁸³ Примакоев Е.Конфиденциально: Ближний Восток на сцене и за кулисами (вторая половина XX-начало XXI века), с.61-62.

առաջին ղեկավար Ա.Շուբերդիի առաջադրումից հետո: Իսկ Լիբանանում և Հորդանանում պաղեստինցիների ակտիվությունը անմիջական կապված էր այդ երկրների ներքաղաքական իրավիճակի հետ: 1970թ. Հորդանանի ճգնաժամը և այնուհետև Լիբանանում ծագած քաղաքացիական պատերազմն ու Իսրայելի ներխուժումն այդ երկիր 1982թ.՝ ցույց տվեցին, որ Պաղեստինի հարցը ստորադասվում է արաբական երկրների կողմից սեփական անվտանգության և կայունության և կայունության ապահովման հարցերին:

Բասս-ն առաջին քաղաքական կազմակերպությունն էր արաբական աշխարհում, որն իր գաղափարաբանական ու արտաքին քաղաքական գործունեության առանցքում դրեց հակափոփոխումն ու Իսրայելի դեմ պայքարի առաջնայնությունը:

Հիմնադրված 1964 թ. հունիսի 1-ին Բասսի հակափոփոխական դիրքորոշման և հետևաբար՝ հակաիսրայելական քաղաքականության գաղափարական հիմնավորման հետ, այնուամենայնիվ, հեղինակը նշում է, որ տվյալ ժամանակահատվածում, հատկապես Եգիպտոսի հետ միավորման անհաջող փորձից հետո, Իսրայելի դեմ պայքարի շեշտադրումով բասսական նոր իշխանությունները փորձում էին բարձրացնել կուսակցության հեղինակությունը երկրի ներսում ու միջարաբական ասպարեզում, ինչպես նաև ակտիվացնել սեփական դերակատարությունը համաարաբական խնդիրների լուծման գործում: Դժվար թե բասսականները այնքան միամիտ լինեին, որպեսզի կարծեին թե Պաղեստինի հարցը և ընդհանուր բշխման: Իսրայելի դեմ պայքարը կարող է միավորել արաբական երկրները:

Ինչ վերաբերում է Սիրիայի կողմից Իսրայելի դեմ պայքարի շահարկմանը ներքին ու արտաքին նկատառումներից ելնելով, ապա կարծում ենք, որ տասնամյակներ պաթոլոգիական անկայունություն ապրող երկրում կայունություն ապահովելու միակ միջոցը ուժեղ կենտրոնաձիգ իշխանական համակարգի ստեղծումն էր, որ հաջողվեց իրականացնել միայն Հաֆեզ Ասադին: Սիրիայում ցայտուն կերպով ի հայտ եկավ ներքին և արտաքին քաղաքական փոխկապակցվածության հանգամանքը: Ներքին կայունության ապահովման միջոցով հնարավոր եղավ ապահովել արտաքին քաղաքական կուրսի հետևողականությունն ու շարունակականությունը: Եվ, հակառակը, Իսրայելի դեմ պայքարի առաջնային դերակատարության ստանձնումը հանգեցրեց ռազմական և անվտանգության հզոր համակարգերի ստեղծմանը, որի միջոցով էլ ապահովվեց երկրի ներքին կայունությունը: Թե այդ ինչ մեթոդներով և ինչ գնով արվեց արդեն մեկ այլ, առանձին հետազոտության առարկա է:

Միջկուսակցական անհաշտ պայքարի արդյունքում 1966թ. փետրվարի 23-ին իշխանությունը Սիրիայում գրավեց Բասսի «ձախ», մարքսիստական ուղղվածություն ունեցող թևը, հաղթանակ տանելով աջերի և նասերականների դեմ: Եվ ինչպես Ե.Պրիմակովն է նշում. «Ինդոլաբուրից անմիջապես հետո՝ Սիրիայի վարչապետի հետ կայացած հանդիպումից հետո, ես համոզվեցի այն բանում, որ Սիրիայում իշխանության են եկել Բասսի այն թևի հակառակորդները, որոնք հակաճանաչական չէին, այլ հակառակը, ձգտում էին լավ հարաբերություններ հաստատել Եգիպտոսի հետ»:⁸⁴

1967թ. արաբ-իսրայելական պատերազմից առաջ իր ուրույն ապակայունացնող դերն ունեցավ մերձավորարևելյան թատերաբեմում 1964թ. հայտնված Պաղեստինի Ազատագրության Կազմակերպությունը (ՊԱԿ): Արաբական աշխարհում գոյություն ունեցող հակաությունների պայմաններում պաղեստինցիների հարցը շահարկման առարկա դարձավ Դամասկոսի համար, որի շնորհիվ վերջինս փորձեց ամրապնդել Սիրիայի դիրքերը արաբական աշխարհում, հարված հասցնելով իր ավանդական դարձած հակառակորդներին՝ Հորդանանին և Մատրան Արաբիային:

Միաժամանակ, անհրաժեշտ ենք համարում նշել, որ Սիրիայի ղեկավար շրջանակները, «քաջ գիտակցելով Իսրայելի ռազմական գերակայության փաստը», ոչ միայն չէին ցանկանում Իսրայելի հետ պատերազմ վարել, այլև, չնայած նրա հետ ծայրաստիճան լարված հարաբերություններին, չէին կարծում, որ բանը դրան կհասնի»:⁸⁵ Չէին կարծում այն սխալ պատկերացման հիման վրա, որ Իսրայելի կառավարությունը երկրում տիրող ներքաղաքական

և տնտեսական ճգնաժամի խորացման պայմաններում կխտաափի լայնածավալ պատերազմ սանձազերծելուց:

Ընդհանրապես բասսական գաղափարախոսության մեջ կենտրոնական տեղ էին զբաղեցնում Պաղեստինի ազատագրմանը վերաբերող հարցերը: Ըստ բասսականների, Պաղեստինի ազատագրումը հնարավոր է հաջողությամբ պատկել միայն արաբական աշխարհի միասնականության պայմաններում ազգային-ազատագրական պայքարի միջոցով «ողջ արաբական հայրենիքն ազատագրելու» նպատակով:

ԻՄՆՎ-ը և թե ԱՄՆ-ն ձգտում էին թույլ չտալ պատերազմի բռնկումը տարածաշրջանում: Երկու գերտերություններն էլ պատերազմից առաջ դիմեցին իրենց «ժամախորդներին» կազմածության և ռազմական գործողություններից խուսափելու կոչելով: Այնուհետև անմիջական կապի միջոցով Մոսկվան և Վաշինգտոնը արդյունավետ համագործակցեցին պատերազմի մեջ միմյանց ուղղակի ներբաշումը բացառելու և ՄԱԿ-ի ԱԽ-ի ճնշման միջոցով ռազմական գործողությունները կասեցնելու ուղղությամբ:⁸⁶

Այսուհանդերձ, բախումները սիրիա-իսրայելական սահմանին նոր թափ ստացան ապրիլի 7-ից հետո, երբ խփվեց վեց սիրիական ինքնաթիռ: 1967թ. ապրիլի 9-ից մինչև մայիսի 8-ը ընկած ժամանակահատվածում 14 ռազմական միջադեպ արձանագրվեց սիրիա-իսրայելական սահմանի վրա: ՄԱԿ-ի գլխավոր քարտուղար Ու.Թանը սահմանային այս միջադեպերը որակեց որպես «պայքունավտանգ», մատնանշելով, որ նրանց մեջ ներգրավված Այն ժառանգ պատրաստվածությունը՝ ունեցող անձեր:⁸⁷ ԱՄՆ Պետքարտուղարությունը խուսափում էր սիրիա-իսրայելական սահմանային բախումների վերաբերյալ որևէ հստակ դիրքորոշմանը հանդես գալուց՝ նախընտրելով հարցի քննարկումը ՄԱԿ-ում հայտնի ընթացակարգի շրջանակներում:⁸⁸

Պատերազմն անխտաափելի էր, քանի որ դեռևս պատերազմից շատ առաջ երկու կողմերն էլ գիտակցում էին հաստատված ստատուս-քվոյի երկարատև պահպանման անհնարինությունը:

Եթե սիրիա-իսրայելական սահմանային բախումները անմիջական շարժման մեջ դրեցին «վեցօրյա» պատերազմին նախորդող գործընթացները, ապա Եգիպտոսի ներքաշումը՝ Սինայի թերակղզում գործերի կենտրոնացումն ու մայիսի 22-ին Տիրանի ներդուրի փակումը, հանգեցրեց իրավիճակի կտրուկ սրմանը՝ դառնալով պատերազմի բռնկման պատճառ:

Փաստորեն, տարածաշրջանի բևեռացումն ու գերտերությունների կողմից հակամարտության երկու կողմերի սրընթաց զինումն ու քաջակերտում, բախումները սիրիա-իսրայելական սահմանին, ՊԱԿ-ի և նրա զինված ջոկատների գործողությունները արդեն իսկ ստեղծել էին նախապատերազմական իրավիճակ, որն էլ պայթեց Նասերի ինքնավստահության հետևանքով սխալ հաշվարկված քայլերի պատճառով: Իսկ Սիրիան, չցանկանալով լայնածավալ պատերազմի բռնկումը Իսրայելի հետ, այնուամենայնիվ, խորհրդային օրինությամբ կսպելով իր անվտանգությունը Եգիպտոսի հետ՝ ակամա դարձավ Իսրայելի հարձակման երկրորդ զորք:

1967թ. հունիսի 5-ին սկսված և վեց օր տևած արաբ-իսրայելական պատերազմի արդյունքում Իսրայելին հաջողվեց գրավել արաբական երկրներին պատկանող ընդարձակ տարածքներ՝ 60 հազար կմ²: Իսրայելը ՄԱԿ-ից զավթեց Գազայի հատվածը, Սինայի թերակղզին՝ դուրս գալով Մուսեզի ջրանցքի արևելյան ափը, Հորդանանից՝ Հորդանան գետի ամբողջ արևմտյան ափը, Երուսաղեմի արևելյան մասը, Բեթղեհեմն ու Նաբլուս քաղաքները, իսկ Սիրիայից՝ Ալ-Կունեյտրան ու Գոլանի բարձունքները, կանգ առնելով Դամասկոսից ընդամենը 40 կմ հեռավորության վրա:⁸⁹ «Վեցօրյա» պատերազմը խախտեց Մերձավոր Արևելքում ուժերի միջև հաստատված ռազմավարական հավասարակշռությունը: Անցյալ դարի 90-ականներին

⁸⁴ Примаков Е. Конфиденциально: Ближний Восток на сцене и за кулисами (вторая половина XX-начало XXI века), с.82.

⁸⁵ Maoz, Moshe. Syria and Israel. From War to Peace-Making, p.85.

⁸⁶ Примаков Е. Конфиденциально: Ближний Восток на сцене и за кулисами (вторая половина XX-начало XXI века), с.121-124.

⁸⁷ US Policy and Diplomacy in the Middle East Crisis, May 15-June 10, 1967. Unpublished Manuscripts, National Security File, NSC History, Middle East Crisis, Johnsons Papers, p.7-8.

⁸⁸ Burdett Winston. Encounter with the Middle East. An Intimate Report: What Lies Behind The Arab-Israeli Conflict, p.159.

⁸⁹ Нукитина Г.С. Государство Израиль, с.386.

խաղաղության գործընթացը կոչված էր կարգավորելու հիմնականում հենց այդ պատերազմի հետևանքով առաջացած խնդիրները: Պատերազմին հաջորդած՝ Իսրայելի հետ բանակցությունները կենտրոնացված էին հենց այդ տարածքների վերադարձման և այնտեղ իսրայելական բնակավայրերի կառուցման հետ կապված հարցերի վրա: ««Լեզոյա» պատերազմը Իսրայելի հետ պայքարի առաջին ճակատ մղեց պաղեստինցիներին: Այն Եգիպտոսում «արաբական սոցիալիզմի» ճգնաժամի և նրա վարչակարգի թուլանման պատճառ հանդիսացավ: Պատերազմը լրջագույն հոգեբանական հարված հասցրեց արաբական աշխարհին, որը կարողացավ իր ինքնավստահությունը մասնակի վերականգնել միայն 1973թ. պատերազմից հետո: Ինչպես արդեն նշեցինք, 1967թ. վեցօրյա պատերազմի հետևանքով Սիրիան կորցրեց կենսական նշանակություն ունեցող Գոլանի բարձունքները, որոնց ռազմավարական կարևորությունը պայմանավորված է առաջին հերթին յուրահատուկ աշխարհագրական դիրքով. 438 միլիոն բարձրություն ունեցող, հրաբխային լավայից առաջացած, որանք ձգվում են արևելքում դեպի իսրայելական Հալա դաշտավայրը և Գալիլեյան ծովը: Պատմությունն ապացուցել է, որ այն բանակը, որը տիրել է Գոլաններին, վերահսկողություն է հաստատել ոչ միայն Գալիլեյայի, այլ նաև Դամասկոս տանող ճանապարհի վրա: Պատերազմը թուլացրեց և խաթարեց Ս.Ջադիդի սոցիալիստական վարչակազմի հիմքերը: Բասս կուսակցության չափավորական զինվորական և ծայրահեղական քաղաքացիական թևերի միջև՝ ի դեմս Ահմադի, սատարի և Ջադիդի, սատարի և Ջադիդի ճգնաժամի օրերին: Ասադը «վեցօրյա պատերազմին» մասնակցեց Սիրիայի պաշտպանության նախարար նշանակվելուց 15 ամիս հետո: Նրան ժառանգություն էր հասել պատերազմական գործողություններին անպատրաստ, սպաների խիստ պակասություն ու ԽՍՀՄ բանակի օգտագործումից հանված, բարոյապես մաշված զինամթերք ունեցող 50 հազարանոց բանակ: Այն իր տրամադրության տակ ուներ ընդամենը 500 տանկ, որոնցից միայն կեսն էր մարտունակ և 100 ՄԻԳ-17 կործանիչ: Բանակը չուներ հակաօդային պաշտպանության համակարգ ու նավատորմ: Իրենց բացասական դերն ունեցան նաև զինվորական հրամանատարության բարձրաստիճան պաշտոնյաների միջև տարածայնությունները. երկրի սպայակույտի պետ Ահմադ ալ-Սուվայդանին, լինելով Ս.Ջադիդի մարդը, փաստորեն չէր ենթարկվում պաշտպանության նախարարին: Միանգամայն հասկանալի է, որ այդպիսի բանակով ամենար էր պատերազմ վարել լավ վարժավորներ և արդիական զենքով զինված իսրայելական բանակի դեմ: 1967թ. սեպտեմբերին կայացած Բասսի 9-րդ արտակարգ համագումարը մատնանշեց պարտության մեկ այլ հիմնական պատճառ՝ «արաբական ժողովուրդների միասնականության բացակայությունը, որը չափազանց ծանր հետևանքներ ունեցավ ամբողջ արաբական աշխարհի համար»:⁹⁰

Երբորդ գրվում է «Սիրիայի քաղաքականությունը արաբ-իսրայելական հակամարտության խորացման պայմաններում (1967-1978թթ.) ունի 8 ենթաբաժին: Նրանցից առաջինը՝ «Սիրիայի մերձավորարևելյան քաղաքականության մշակումն ու իրականացումը Մերձավոր Արևելքում ԱՄՆ-ի և ԽՍՀՄ-ի միջև գլոբալ առճակատման հենքի վրա» լուսաբանում է Սիրիայի հարաբերությունները գերտերությունների հետ: ԱՄՆ նախագահ Լ.Ջոնսոնին փոխարինած Ռիչարդ Նիքսոնը շարունակեց սառը պատերազմի «խաղի կանոնները» Մերձավոր Արևելքում, ուր ԽՍՀՄ-ի ազդեցության նվազեցումը շարունակեց մնալ Վաշինգտոնի մերձավորարևելյան քաղաքականության հիմնական նպատակներից մեկը: Այնուհաստ էր, որ 1969-1970թթ. ընթացքում խաղաղության գործընթացն առաջացնելու նպատակով Վաշինգտոնն իր հիմնական ուղադրությունը կենտրոնացնում էր եգիպտա-իսրայելական և հորդանանա-իսրայելական քաղաքական համաձայնագրերի ստորագրման վրա: Իսկ ինչ վերաբերում է Սիրիային, ապա տվյալ ժամանակահատվածում նա կարծես չէր ընդգրկվել պետարտադարձության կողմից ամերիկյան մերձավորարևելյան քաղաքականության առաջնային խնդիրների շարքում: 1967-1970թթ. տարածաշրջանում էլ ավելի աստվածացավ դիմակայությունը գերտերությունների միջև: Սիրիան և Միացյալ Նահանգները, գտնվելով հակապակ ճամբարների տարբեր բևեռներում, չէին կարողանում մերձեցման եզրեր գտնել:

⁹⁰ Statement on the Results of 9-th Emergency Congress held in Early September, 1967, p. 10.

Խորհրդային Միությունը շարունակում էր սիրիական բանակի զինումն ու վարժեցումը, ինչին Միացյալ Նահանգները հակադրեցին համագործ և երբեմն էլ ավելի գերազանցող ռազմական օգնությունը Իսրայելին:⁹¹ Իրավիճակը տարածաշրջանում շարունակում էր մնալ լարված՝ Եգիպտոսը 1968թ. մարտից ձեռնարկել էր այսպես կոչված «արտոնքի պատերազմ» Իսրայելի դեմ, որն ավարտվեց միայն 1970թ. օգոստոսի 8-ին, զինադադարի կնքումով: 1969թ. դեկտեմբերից մինչև 1970թ. փետրվար ընկած ժամանակահատվածում տեղի ունեցան 2 պատվիրակությունների մեկը Ռաբատում, իսկ մյուսը Կահիրեում: Սիրիական պատվիրակությունը բոլորտեղ Ռաբատի համաժողովի վերջին նիստը՝ համաձայն չլինելով առաջարկված որոշման նախագծի հետ, որը, ըստ սիրիացիների, «խիստ հակաիսրայելական չէր»: Կահիրեի համաժողովին բնորոշ էր կարծիքների էլ ավելի միասնականությունն ու բացահայտ հակամարտական ուղղվածությունը: Համաժողովը դատապարտեց ԱՄՆ-ի «հակաարաբական կեցվածքը» և կոչ արեց արաբական երկրների «բոլոր ուժերն ու հնարավորությունները կենտրոնացնել ընդհանուր թշնամիների» սինոլոգի և ինվերսիայի դեմ զինված պայքարի» համար:⁹² Ջադիդի վարած ծայրահեղական քաղաքականության արդյունքում հաճախակի դարձան բախումները սիրիա-իսրայելական սահմանին:⁹³ 1970թ. մարտի 15-ին իսրայելական զորքերը իրականացրեցին լայնածավալ գործողություն Սիրիայի տարածքում, հարձակվելով Դամասկոսի մոտակայքում տեղակայված սիրիական զորքերի ճամբարի վրա, իսկ ապրիլի 2-ին զինադադարի գծի սիրիական մասում տեղի ունեցավ 1967թ. պատերազմից հետո անենամեծ ճակատամարտը: Երբորդ գլխի երկրորդ ենթաբաժնում՝ «Դամասկոսը և Պաղեստինի Ազատագրության կազմակերպությունը» հեղինակը ներկայացնում է Սիրիայի ղեկավարության մոտեցումներն ու անձնակազմի հարաբերությունները Ֆաթիհ և ամուսնու ՊԱԿ-ի առաջնորդ Յ.Արաֆաթի հետ: 1948թ. պատերազմից հետո Սիրիայում ապաստան էին գտել շուրջ 100.000 պաղեստինցի փախստականներ: Նրանք համարվում էին սիրիացիներ, ըստ օրենքի, և օգտվում էին այդ երկրի քաղաքացիների բոլոր իրավունքներով: Ս.Ջադիդը հակված էր պաղեստինցիներին դիտարկել «հերոսական» լույսի տակ էր նրանք սկսեցին ֆիդայական ջոկատներ կազմակերպել Իսրայելի դեմ պայքարելու նպատակով:⁹⁴ Ս.Ջադիդի իշխանության սկզբում Սիրիայի տարածքում գործում էին երկու պաղեստինցիական կազմակերպություններ՝ Յ.Արաֆաթի Ֆաթիհ և սիրիացիների կողմից հովանավորվող Պաղեստինի ազատագրության ճակատը /ՊԱԿ/ Ահմեդ Ջիբրիլի գլխավորությամբ: Սիրիական իշխանությունները նրանց մատակարարում էին անհրաժեշտ զինտեխնիկա և զինամթերք: Վերջին հաճախակի շնորհիվ էր, որ Ֆաթիհ զինվորական թևը՝ Ալ-Ասիֆան 1967թ. ապրիլին իրականացրեց 4 հարձակում իսրայելական կողմի վրա, իսկ մայիսի սկզբին հրետանակործան ենթարկեց Իսրայելի հյուսիսային գյուղերը:⁹⁵ 1961թ. Ֆաթիհ կենտրոնակայանը տեղափոխվեց Դամասկոս: Սակայն Սիրիայի և պաղեստինցիների ռազմավարությունները տարբերվում էին միմյանցից: Եթե Արաֆաթը ձգտում էր պատերազմի Իսրայելի հետ, ապա սիրիացիները չէին ցանկանում պատերազմել: Սիրիացիները թույլատրում էին պաղեստինցիներին փոքրածավալ ռազմական գործողություններ իրականացնել ապառազմականացված գոտում՝ խրախուսելով դրանք հիմնականում Հորդանանի կամ Լիբանանի տարածքից: Դժվար թե Դամասկոսը լուրջ հույսեր էր կապում պաղեստինցիների հետ՝ Իսրայելի դեմ պայքարում, սակայն ֆիդայիների գործողությունները շարունակական պայքարի տպավորություն էին թողնում՝ սիրիացիների կողմից լայնածավալ պատերազմ վարելու անհնարինության պայմաններում: «Ֆիդայիները պատվավոր լուծում էին առաջարկում» Դամասկոսին՝ ստեղծված իրավիճակում:⁹⁶

⁹¹ Առաջին անգամ Վաշինգտոնը Իսրայելին ուղարկել զենք (50 «Ֆանտոմ» տիպի ոմբակոցիչ) մատակարարեց Լ.Ջոնսոնի նախագահության վերջին օրերին:

⁹² International Documents on Palestine, 1970, p. 756.

⁹³ Այսպես, երկուսերի և երեքերի ամիսների ընթացքում տեղի ունեցած 28 միջադեպերի համեմատությամբ, 1969թ. միայն դեկտեմբերին 41 ասանալի բախում արձանագրվեց, իսկ 1970թ. հունվար-ապրիլ ամիսներին՝ 242: Այդ մասին տես Middle East Record, 1969-1970, pp. 196-197, 203.

⁹⁴ Seale P. Asad of Syria: The Struggle for the Middle East, pp. 124-125.

⁹⁵ Lawson, H. Fred. Why Siria Goes to War. Thirty Years of Confrontation, p. 44.

⁹⁶ Նույն տեղում, էջ 125:

Այնուհետև, 1964թ. հունվարին Կահիրեում կայացած Արաբական լիգայի գազաբանժողովում «ծրագրվեց» Պաղեստինի Ազատագրության Կազմակերպության /ՊԱԿ/ ստեղծումը: Չնայած սիրիացիների և սաուդյանների դիմադրությանը, եգիպտական առաջարկով կազմակերպության ղեկավար նշանակվեց Ահմեդ Շուքրյին:⁹⁷ Փաստորեն, գուգահեռաբար քաղաքական ասպարեզում իրարից անջատ սկսեցին գործել երկու պաղեստինյան կազմակերպություն, որոնք տարբեր մարտավարական և գործնական մեթոդներ էին որդեգրել Իսրայելի դեմ պայքարում:⁹⁸ Եթե Ֆաթիի համար զինված պայքարը Պաղեստինի ազատագրման համար միակ միջոցն էր, ապա Ա.Շուքրյինին սահմանափակվում էր միայն խոսքերով: Ֆաթիը չնտավ ՊԱԿ-ի մեջ և շարունակեց իր անկախ գործունեությունը մինչև 1969թ. փետրվար, երբ ՊԱԿ-ի գործկոմի նախագահ ընտրվեց Յ.Արաֆաթը:⁹⁹ Պաղեստինյան զինված պայքարի նկատմամբ Ասադի վերաբերմունքը հստակ դրսևորվեց 1972թ. ապրիլին՝ Քուվեյթ իր պաշտոնական այցելության և սիրիական համայնքի ներկայացուցիչների հետ հանդիպման ընթացքում: Այդ հանդիպման ժամանակ Ասադը նշեց, որ «պաղեստինյան դիմադրությունը արաբական ազատագրական պայքարի մաս է կազմում, սակայն դա որոշիչ գործոն չէ Իսրայելի դեմ պայքարում»: Նա ընդգծեց, որ «այդ ուղղությամբ կարևոր դեր են խաղում եգիպտական և սիրիական բանակները, իսկ պաղեստինյան դիմադրությունը զուտ քաղաքական նշանակություն ունի»:¹⁰⁰

Դամասկոսը միշտ ձգտել է վերահսկել ՊԱԿ-ի գործողությունները՝ պաղեստինյան շարժման մեջ՝ Ֆաթիին հակակշռելով այլ շարժումներ հովանավորելու միջոցով, ինչպիսիք էին Պաղեստինի ազատագրության ճակատը /ՊԱԳ/ և ԱԿ-Սաիկան:

Այդ պատճառով էլ Դամասկոսի և ՊԱԿ-ի միջև հարաբերությունները չէին կարող անմալ լինել: Նրանք ունեցել են բազմաթիվ ճգնաժամային պահեր, վերելքի ու անկման ժամանակահատվածներ: Անհամաձայնությունն ու հակասությունները ՊԱԿ-ի և սիրիական ղեկավարության միջև ծագել են այն ժամանակ, երբ պաղեստինցիների գործողությունները չեն համապատասխանել Սիրիայի շահերին կամ առաջնություններին: Այդ դեպքում Դամասկոսը խիստ միջոցներ է ձեռնարկել ՊԱԿ-ի դեմ:

Այսպես, ներկուսակցական հակասությունները, որոնք առկա էին Ս.Ջադիդի և Հ.Ասադի միջև, արտահայտվեցին նաև ՊԱԿ-ի նկատմամբ նրանց մտտեցումներում: Այդ առավել ցայտուն կերպով դրսևորվեց Հորդանանի ճգնաժամի օրերին:

«Չկան մշտական դաշնակիցներ և թշնամիներ, այլ կան մշտական շահեր» սկզբունքը կիրառելի է ՊԱԿ-Դամասկոս հարաբերությունները բնութագրելու համար: Երբ Լիբանանում սկսվեցին բախումները լիբանանյան քրիստոնյա ուժերի և սիրիացիների միջև և հասկապես 1978թ. հետո, Դամասկոսը սկսեց համագործակցել ՊԱԿ-ի հետ՝ նրանց ճամբարներն ու հնարավորությունները երկրում օգտագործելու նպատակով:

1982թ. Լիբանան Իսրայելի ներխուժումից և ՊԱԿ-ի կենտրոնակայանի թունիս տեղափոխվելուց հետո, Յ.Արաֆաթին թուլացնելու նպատակով, սիրիացիները հարկամարտություն հրահրեցին Ֆաթիի ներսում. հեղինակություն վայելող Աբու Մուսան և Աբու Սալեհը ելույթ ունեցան Յ.Արաֆաթի քաղաքականության դեմ: Նրանք մեղադրեցին

⁹⁷ Ե.Պրինսկովը նրան բնութագրում է որպես «անդեմ և ինքնուրույնությունից զուրկ անձի»: Примakov Е. Конфиденциально: Ближний Восток на сцене и за кулисами (вторая половина XX-начало XXI века), с.228.

⁹⁸ ՊԱԿ-ի ենթակայության ներքո գործում էին 8 շարժումներ՝ Ֆաթիը, Պաղեստինի Ազատագրության Ժողովրդական ճակատը/ՊԱԺԾ/, Պաղեստինի Ազատագրության Դեմոկրատական ճակատը/ՊԱԴԾ/, ԱԿ-Սաիկան, ՊԱԺԾ-ԳԷ/ՊԱԺԾ-Գ-ի/ ղեկավար հրամանատարություն/, ԱԱԵ /Արաբական Ազատագրության ճակատ/, ՊԱԵ /Պաղեստինի Ազատագրության ճակատ/, ՊԺ-ՊԵ/Պաղեստինի Ժողովրդական Պայքարի ճակատ/:

⁹⁹ Յ.Արաֆաթի դիրքերը պաղեստինյան շարժման մեջ մեծապես ամրապնդվեցին 1968թ. մարտի 21-ին Քարամե բնակավայրի մոտ Իսրայելի բանակի դեմ հաջող ռազմական գործողությունների իրականացումից հետո: Այդ ճակատամարտից հետո Յ.Արաֆաթը դարձավ Պաղեստինյան հերոս, իսկ նրա ղեկավարած Ֆաթիի հեղինակությունը արաբական աշխարհում շեշտակիորեն բարձրացավ: Այս հաստատությունը մեծապես նպաստեց Յ.Արաֆաթի, որպես ՊԱԿ-ի ղեկավարի ընտրությանը: Չնայած որ այդ ճակատամարտում մեծ դեր խաղացին հորդանանյան բանակի ստորաբաժանումները /25 հորդանանցի զինվոր զոհվեց/, սակայն վերջիններիս դերը Յ.Արաֆաթի կողմից միտումնավոր նվազեցվեց:

¹⁰⁰ «الرائى العالم» (բալեյքյան օրաթերթ), 22.04.1972թ.:

Յ.Արաֆաթին Իսրայելի հետ հաշտություն կնքելու պատրաստակամության, Հուսեյն քազավորի հետ բանակցություններ վարելու, այնուհետև՝ Կահիրե, Մադաթին այցելելու համար:

Ինչևիցե, Սիրիայի և ՊԱԿ-ի միջև վստահությունը այդպես էլ չհաջողվեց վերականգնել: Յ.Արաֆաթն ու Հ.Ասադը չկարողացան հաղթահարել միմյանց միջև առկա նաև անձնական հակակրակները: Այն հանգամանքը, որ Խորհրդային Միությունը, հանդիսանալով Սիրիայի «ժողովանավոր» երկիր, վերջինից անկախ հաստատեց և այնուհետև պահպանեց ՊԱԿ-ի հետ ուղղակի կապն ու օժանդակությունը,¹⁰¹ նույնպես իր ուրույն դերն ունեցավ պաղեստինցիների նկատմամբ սիրիացիների անվստահության պահպանման գործում:

Ավելի ուշ՝ 90-ականների խաղաղության գործընթացն ու ԱՄՆ-ի կողմից հիմնական ուշադրության կենտրոնացումը պաղեստինյան ուղղությամբ, /palestinian track/ և սիրիական գործոնի անտեսումը, ՊԱԿ-ը հանեցին Դամասկոսի ազդեցության ոլորտից: Իսրայելի դեմ պայքարում Դամասկոսին անհրաժեշտ էին նոր ուժեր: Պաղեստինում այն դարձավ «Համապը», իսկ Լիբանանում՝ «Հեզբալլահը»: Այս կապակցությամբ անհրաժեշտ է հստակեցնել մի կարևոր հանգամանք: Դամասկոսը երբեք չի ունեցել «Հեզբալլահը» ամբողջովին վերահսկելու հնարավորություն: Այն միայն թույլատրել է իրանական օժանդակության անխափան մատակարարումը «Հեզբալլահին» և վերջինիս գործունեությունը Լիբանանի Բեքաայի հարթավայրում: Իբրև փոխհատուցում, «Հեզբալլահը» ձեռնպահ է մնացել այնպիսի գործողություններից, որոնք կարող էին պատճառ դառնալ Իսրայելի հզոր կապահարվածի և բնականաբար՝ Սիրիայի դիրքերի թուլացմանը Լիբանանում:¹⁰² Սիրիան երբեք չի ցանկացել պատերազմ Իսրայելի հետ: Դամասկոսի շահերից է բխել հակամարտության կրակի «անմար» պահպանումը՝ թե ներքին և թե արտաքին քաղական նկատառումներից ելնելով:

Իսկ «Համասի» դեպքում զավեշտակին այն էր, որ ժամանակին պաղեստինյան «Համասի» հզորացման ու նրա գործունեության ակտիվացման մեջ շահագրգռվածություն էր ցուցաբերում Իսրայելը՝ պաղեստինյան շարժումը մասնատելու և Յ.Արաֆաթի աճող հեղինակությանն ու միանձնյա առաջնորդությանը հակակշռելու նպատակով: Դամասկոսը բազմակողմանի աջակցություն ցուցաբերեց «Համասին» և ԱՄՆ-ի բողոքներին հակառակ, թույլատրեց իր տարածքում «Համասի», «Պաղեստինի Ազատագրության Դեմոկրատական ճակատի Գլխավոր հրամանատարության» /ՊԱԴԾ-ԳԷ/ և «Իսլամական ջիհադ» կազմակերպության գրասենյակների գործունեությունը:

1970թ. ամռանը Հորդանանը նորից կանգնել էր քաղաքացիական պատերազմի շեմին: Պաղեստինյան որոշ խմբավորումներ առաջ էին քաշել «ժողովանական վարչակազմի դեմ ազգային-ազատագրական պայքարի» ծայրահեղական ու անիրական կարգախոսը՝ իբրև Պաղեստինի համար մղվող «պատմական պայքարի անբաժան մաս»:¹⁰³

Սիրիական ղեկավարությունն ուղղակի կապ էր տեսնում Մերձավոր Արևելքում ԱՄՆ-ի վարած քաղաքականության և հորդանանա-պաղեստինյան ճգնաժամի խորացման միջև: Հեղինակի կարծիքով, սիրիա-իսրայելական սամանին ռազմական գործողությունների սաստկացման պայմաններում, Վաշինգտոնը, օգտվելով միջարաբական հակասություններից, փորձում էր թուլացնել արաբական շարքերի միասնականությունը: Իսկ Հորդանանը հանդիսացավ արաբական այդ շղթայի ամենաթույլ օղակը:

Սեպտեմբերի 23-ին Սիրիայի ԱԳՆ-ն հանդես եկավ հայտարարությամբ, ուր քննադատեց Սիրիայի դեմ ռազմական գործողությունների իրականացմանն ուղղված ԱՄՆ-ի փորձերը, ինչպես նաև կոչ արեց դատապարտել ԱՄՆ-ի սադրիչ գործողությունները:¹⁰⁴

Սիրիական տանկային միավորումները, չտանալով օղային աջակցություն և կորցնելով

¹⁰¹ Թեև ԽՍՀՄ-ը ձեռնպահ էր մնում ՊԱԿ-ին ուղղակի ռազմական օժանդակություն ցուցաբերելուց, սակայն ոչ առանց Մոսկվայի գիտության, Արևելյան Եվրոպայի երկրներն ու Հյուսիսային Կորեան գեներալական համար անհրաժեշտ զինամթերք, Հունգարիայից՝ տանկեր իսկ ԿԺԴՀ-ից՝ «կատուշներ»: Гриневский О. Сценарии для Третьей мировой войны. Как Израиль чумь не стал ее прачиной, с.168.

¹⁰² Բնականաբար, իբրև նման դրությունը շարունակվեց մինչև սիրիական ուժերի դուրսբերումը Լիբանանից, որն իրականացվեց 2005թ.՝ Ռ.Հարիրիի պլանությունից հետո՝ միջազգային հզոր ճնշման արդյունքում:

¹⁰³ Дмуртуев Е. Палестинский узел, стр.77.

¹⁰⁴ Black September, Beirut,1971, p.143.

120 տանկ, ստիպված եղան նահանջել: Նույն օրը Հուսեյնը հայտնեց ԱՄՆ-ի դեսպանին, որ Հորդանանի տարածքում իսրայելական օդային հարվածների կարիքը չկա և որ Իսրայելը կարող է իր ցամաքային գործողություններն ուղղել Սիրիայի դեմ:¹⁰⁵ Սակայն Իսրայելը չցանկացավ ցամաքային բախում ունենալ սիրիական բանակի հետ: Վաշինգտոնն իր հերթին «ողջունեց» սիրիական գործերի դուրսբերումը Հորդանանից: Երեք տարի անց ամերիկյան Մեհաաուն Քիսինջերը կհայտարարի, որ «սիրիական ներխուժումը Հորդանան» մեզ ավելի մտա էր կանգնեցրել պատերազմի շեմին, քան որոշ շատ ավելի հայտնի ճգնաժամերը»:¹⁰⁶

Սիրիայում Հորդանանյան դեպքերից հետո հակասություններն ու տարածայնությունները իշխող Բաաս կուսակցության մեջ գնալով էլ ավելի էին սրվում: Կուսակցության վերահսկումն ստեղծված կազմակերպությունը բննարկելու նպատակով հոկտեմբերի 30-ին Դամասկոսում գումարվեց Բաասի 10-րդ արտահերթ համաժողովը, որի ընթացքում պարզ դարձավ, որ Ասադը և իր հիմնական զինվորական համախոհ Մուսաբախ Տլաբը համարյա ամբողջապես մեկուսացված են: Եվ երբ որոշում ընդունվեց պաշտպանության նախարար Ասադին և սպայակույտի պետ Տլասին պաշտոնանկ անելու վերաբերյալ, վերջիններս անմիջապես պատասխան գործողությունների դիմեցին:¹⁰⁷

Նոյեմբերի 13-ին Ասադը հրամայեց զինվորներին՝ գրավել կուսակցության քաղաքացիական թևի, ինչպես նաև բաասական մեծամասնության «ժողովրդական կազմակերպություններին»՝ գրասենյակները: Դրան հետևեցին կուսակցության նշանավոր գործիչների, ներառյալ Ջադիդի և երկրի նախագահ Նուր ալ-Դին ալ-Ատասիի ձերբակալությունները: Ի դեպ, Ջադիդը մինչև իր մահը՝ 1993թ. օգոստոսի 19-ը, պահվեց Դամասկոսի Մազա բանտում, իսկ Նուր ալ-Դին ալ-Ատասին ազատ արձակվեց միայն 1992թ.: Նոյեմբերի 16-ին Ասադի խումբը հսկողություն հաստատեց երկրի ողջ տարածքում: Նոյեմբերի 13-ին նորաստեղծ Ժամանակավոր տարածաշրջանային ղեկավարության կողմից հրապարակված հայտարարություն մեջ նշվում էր, որ «նման գործողությունների նպատակն է Բաաս-ի նախկին ղեկավարության կողմից թույլ տված սխալների ուղղումն ու կուսակցական համագումարների որոշումների հետևողական իրականացումը»:¹⁰⁸

Նոյեմբերի 21-ին կազմվեց «ազգային միասնության» կառավարություն՝ Ասադի գլխավորությամբ: Կառավարության կազմում Բաասի անդամներից բացի, ընդգրկվեցին նաև այլ քաղաքական կուսակցությունների ու խմբավորումների անդամներ, այդ թվում՝ Արաբական սոցիալիստական միության և համայնավար կուսակցության ներկայացուցիչներ: Մինչև նախագահի ընտրությունը, երկրի ղեկավար նշանակվեց Ահմեդ ալ-Խատիրը:

Նշված իրադարձությունները սիրիական պատմագրության մեջ հայտնի դարձան որպես «նոյեմբերի 16-ի ուղղիչ շարժում»:

Սիրիայի նորագույն պատմության մեջ սկսվեց չորրորդ՝ Հ.Ասադի իշխանության շրջանը, որը տևեց շուրջ 30 տարի, մինչև 2000թ. նրա մահը:

Պաղեստինի խնդրին ու միջառաքական համագործակցությանը Հ.Ասադն անդադարձավ 1970 Նոյեմբերի 16-ին, իր առաջին ծրագրային ելույթի ընթացքում, ուր երկրի ներքին քաղաքական օրակարգին զուգարեց արտաքին քաղաքական ուղղվածությունը: «Անհրաժեշտ է լայն համագործակցություն արաբական առաջադեմ բոլոր երկրների հետ, որը կամրապնդի ռազմական պայքարի ռազմավարությունը և կապահովի արաբական ուժերի ներգրավումը ազատության համար մղվող պայքարում, աջակցությունը պաղեստինյան հեղափոխությանն ու պաղեստինյան դիմադրության շարքերում միասնության հաստատմանը»:¹⁰⁹

Սիրիայի ղեկավարի համոզմունքով խաղաղություն հաստատելու հիմնական պայմանը ոչ թե Գոլանների վերադարձն է, այլ «մեր Պաղեստինի արաբ ժողովրդի իրավունքների վերականգնումը»:¹¹⁰ Ասադի համար խաղաղության հաստատումը կարող էր պակասովել միայն

2 պայմանների իրականացմանը՝ Իսրայելի կողմից գրաված արաբական բոլոր տարածքների վերադարձի և Պաղեստինի ժողովրդի իրավունքի ճանաչման՝ պաղեստինյան պետության ստեղծման միջոցով:

Ասադը, որպես «ստանախորտ ու հավասարակշռված» քաղաքական գործիչ, չնայած հրապարակայնորեն համոզե էր գալիս Իսրայելի դեմ ռազմական գործողությունների օգտին, այնուամենայնիվ փորձում էր օգտագործել հնարավոր բոլոր քաղաքական և դիվանագիտական լծակները, իմնականում Մոսկվայի միջոցով, Իսրայելի վրա ԱՄՆ-ի ճնշումը ուղղելու նպատակով: Ասադի պահանջով Սադաթը նույնիսկ ստիպված եղավ հետաձգել պատերազմը մինչև 1973թ. հունիս, Բրեժնևի և Նիքսոնի հանդիպումը:

Արաբական Արևելքում պատերազմի բռնկման հնարավորությունների վերաբերյալ ԽՍՀՄ-ի նախագուշտությունները Նիքսոնն ու Քիսինջերը¹¹¹ համարեցին «նոգեբանական ճնշում» և մերժեցին համագործակցել Մոսկվայի հետ՝ խնդրի խաղաղ կարգավորմանը հասնելու նպատակով:¹¹²

Ասադը կորցնելով արաբական հարցը խաղաղ ճանապարհով լուծելու իր հույսերը, վերջնականապես ընտրեց պատերազմի ուղին: 1973թ. առաջին կիսամյակում Սիրիան Խորհրդային Միությունից ստացավ մոտ 200մլն. ամ. դոլարի զինամթերք, որը նախորդ տարվանից երկու անգամ ավելի էր: Հունիսի վերջին Սիրիայի և Եգիպտոսի նախագահները հաստատեցին Իսրայելի դեմ պատերազմի ծրագիրը, որը հայտնի դարձավ «Բադր» ծածկանվամբ:

1973թ. հոկտեմբերի 6-ին բռնկված չորրորդ արաբ-իսրայելական պատերազմը եկավ հաստատելու կատարյալ հակառակը՝ 1967թ. ի վեր ամերիկյան քաղաքականության որդեգրած «ռազմական հավասարակշռության» պահպանման սկզբունքի բացարձակ անկատարությունն ու անարդյունավետությունը:

Չցանկանալով խորանալ պատերազմի ընթացքի և երկու՝ եգիպտական ու սիրիական ճակատներում ծավալված պատերազմական գործողությունների մանրամասների մեջ, պետք է նշենք, որ Սիրիան պատերազմի հետևանքով շատ ավելի մեծ կորուստներ կրեց, քան Եգիպտոսը: Պատերազմի արդյունքում, չնայած սկզբնական շրջանի հաջողություններին ու իսրայելական բանակին պատճառած զգալի վնասին, սիրիացիները ոչ միայն չկարողացան ազատագրել գրավված տարածքները, այլև 600 քառ.կմ. նոր տարածքներ կորցրեցին: Սիրիան «շոշափելի կորուստներ կրեց ոչ միայն ռազմական ուժի, այլև քաղաքացիական և տնտեսական առումներով»:¹¹³ Իսրայելի օդուժը մեծ վնաս հասցրեց սիրիական տնտեսական և քաղաքացիական օբյեկտներին: Այդ իմաստով սիրիացիները շատ ավելի դառնացած ու նվաստացած էին, քան եգիպտացիները:

Երրորդ գլխի նախավերջին ենթաբաժինը լուսաբանում է Լիբանանում քաղաքացիական պատերազմի ծագման պատճառները, ընթացքն ու Սիրիայի կողմից վերահսկողություն հաստատելու հարցերը:

Կասկած չի հարուցում այն փաստը, որ Լիբանանի ճգնաժամը առաջին հերթին ապակայունացնող ազդեցություն կարող էր թողնել հարևան երկրների, մասնավորապես Սիրիայի վրա: Լիբանանյան ճգնաժամի ողջ ընթացքում Սիրիայի գործողությունները ուղղված էին երկու երկրների միջև հաստիկ հարաբերությունների պահպանմանը, Սիրիայի ազգային անվտանգության կարիքներից բխող՝ Լիբանանի միասնականությանն ու անկախության ապահովմանը: Պաշտոնական Դամասկոսի կարծիքով, Լիբանանում կատարվող դեպքերը, որոնք սպառնում էին խախտել այնտեղ հաստատված նուրբ սոցիալական, քաղաքական և կրոնական հավասարակշռությունը, «իմպերիալիստական դավաղության արդյունք էին», որի նպատակն էր շեղել Սիրիայի ուշադրությունը Իսրայելի դեմ պայքարից և «մասնատել Լիբանանը»:¹¹⁴

¹⁰⁵ Marvin and Bernard Kalb. Kissinger, p.204.

¹⁰⁶ "The Economist", 19.11.1977.

¹⁰⁷ «الراى العام», 1970թ. նոյեմբերի 14 և 17:

¹⁰⁸ Современная Сирия. Справочник, с.224.

¹⁰⁹ 119 ص 1978, 1975-1943 ميثاق حزب البعث 1975-1943, Բաաս կուսակցության պայքարը, 1943-1975, Դամասկոս, 1978, էջ 119-120:

¹¹⁰ Мир глазами президента Сирии Хафеза Асада. Сборник речей и выступлений, с.59-61

¹¹¹ Հ.Քիսինջերը ԱՄՆ պետքարտուղար նշանակվեց 1973թ. օգոստոսի 22-ին:

¹¹² Kissinger H. Years of Upheaval, p.461.

¹¹³ «Կանչ», 08.06.1974թ.:

¹¹⁴ Լիբանանյան ճգնաժամի վերաբերյալ 1975թ. հուլիսի 20-ի Ասադի ելույթը:

Միջրիայի համար Լիբանանը երբեք չի եղել սոսկ հարևան երկիր և միշտ դիտարկվել է որպես «Մեծ Միջրիայի» անբաժան մասը: Այս է, քերես, եղել պատճառը, որ երկու երկրների միջև երբևիցե գոյություն չեն ունեցել դիվանագիտական հարաբերություններ: Ասադի խոսքերով, «Միջրիան և Լիբանանը պատմության ընթացքում իրար կապող ընդհանուր շահերով մեկ երկիր և մեկ ժողովուրդ են եղել: Մա պետք է լավ ընկալվի բոլորի կողմից: Գործնականում ընդհանուր շահերն ու միասնական անվտանգությունն է եղել նպատակը: Չափազանց դժվար է բաժանման գիծ քաշել Լիբանանի և Միջրիայի անվտանգության խնդիրների միջև»:¹¹⁵

Այդ իսկ պատճառով, Լիբանանի միասնականության և անկախության պահպանման նպատակով, Միջրիան որդեգրեց «լա դայիբ վա լա մադյուր» (ոչ հաղթող և ոչ պարտվող) կարգավորման տարբերակը: Այսինքն՝ Միջրիային ձեռնառու չէր ոչ պաղեստինյան ուժերի հաղթանակը, ոչ էլ քրիստոնյա մարոնիների կողմից ղեկավարվող Լիբանանի գոյությունը: Եթե վերջին դեպքում ամեն ինչ հասկանալի է թվում /Իսրայելի կողմից հովանավորվող հակասիրիական քրիստոնյա պետության հետևակարը/, ապա պաղեստինցիների հաղթանակը, վտանգելով Լիբանանում բազմադեմ համայնքների խաղաղ գոյակցությունը և ստեղծված կրոնախնայքային համակարգի հավասարակշռությանը, կարող էր բացասական արեւագանք ունենալ Իսրայելում և պատճառ դառնալ սիրիա-իսրայելական նոր բախման համար, որը տվյալ պահին Միջրիային ցանկալի չէր: Եվ, վերջապես, պաղեստինյան ազգայնական, հեղափոխական Լիբանանը, քաղաքական և գաղափարական առումներով ավելի ձախ, քան բասական Միջրիան, չէր կարող ընդունվել Դամասկոսի կողմից, որի համար «արցակից բասական Իրաքը միանգամայն բավական էր»:¹¹⁶ Պետք է նաև նկատի ունենալ, որ պաղեստինցիները Միջրիայի կողմից հիմնականում դիտարկվում էին միայն որպես կարևոր և գործնական միջոց՝ տարածաշրջանում սեփական ծրագրերի իրականացման համար: Բնականաբար, Դամասկոսին անհրաժեշտ էր, որ պաղեստինցիները կառավարելի ինեն: Ուստի Արաբիայի անկախ դիրքորոշումը չէր կարող դուր գալ սիրիացիներին: Ասադի համար Արաբիայը նման էր «անգոր հրետանու», որը կարող էր միայն պատերազմ հայտարարել, սակայն ի վիճակի չէր հաղթել: Հ.Ասադի և Յ.Արաբիայի տարածայնությունները գնալով վերածվել էին բացահայտ թշնամանքի:

Մեզ համար անհերքելի է այն փաստը, որ Հ.Ասադը միջամտեց Լիբանանում տեղի ունեցող իրադարձություններին ոչ թե պաղեստինցիներին կամ էլ քրիստոնյաներին օգնելու, այլ Լիբանանը որպես քաղաքական միավոր փրկելու համար: Լիբանանը ոչ միայն «Մեծ Միջրիայի» անբաժան մասն էր Հ.Ասադի համար, այլ մի երկիր, որի կայունությունն ու անվտանգությունը կենսական նշանակություն ունեւ Միջրիայի համար: Լիբանանի ներքաղաքական փխրուն հավասարակշռությունը պահպանելու՝ պաշտոնական Դամասկոսի հենց այդ շահագրգռվածությունն էր, որը ճանաչվեց թե արաբական երկրների մեծամասնության և թե ԱՄՆ-ի կողմից: Միջազգային կոնսենսուսի առկայության պայմաններում Միջրիան դարձավ սկզբում de-facto Լիբանանում կայունությունն ապահովող միակ գործնական ուժը, իսկ ավելի ուշ՝ de-jure երկիրը անսահմանափակ վերահսկող միակ օտար պետությունը:

Երրորդ գլխի վերջին ենթաբաժինը լուսաբանում է Քենի-Գեվիդի համաձայնագիրը և նրա թողած հետևանքները Միջրիայի վրա:

Պաշտոնական Դամասկոսը հավատացած էր, որ «ամերիկյան օժանդակությունը Սադաթին չի նպաստում խաղաղության հաստատմանը: Եվ Միացյալ Նահանգներն իր սեփական քաղաքական հարմարեցնում է Սադաթի նախաձեռնություններին»: Այցից առաջ Սադդը նախազգուշացրել էր Եգիպտոսի նախագահին՝ «Արաբական հարցի առթիվ Երուսաղեմ այցելության ծանր ու անցանկալի հետևանքների մասին»:¹¹⁷ Ասադի կարծիքով, Սադաթի այցելությունը Իսրայել՝ «նշանակում էր Իսրայելի ճանաչում: Նրա այցելությունը Երուսաղեմ՝ նշանակում էր Երուսաղեմի, որպես Իսրայելի անբաժան մայրաքաղաք ճանաչում: Այդ այցելությամբ Սադադը կոտորեց արաբական միասնականությունն ու ոչնչացրեց տարածաշրջանում խաղաղության հաստատմանն ուղղված բոլոր ջանքերը: Նա թուլացրեց

¹¹⁵ 1975թ. հունիս 26-ի «الحوادث», (Բեյրութ) օրաթերթ:

¹¹⁶ «Le Monde», 14 April, 1976.

¹¹⁷ «النهار», 18.11.1977:

արաբական ճակատն ու գործեց արաբական զանգվածների ձգտումներին ու ցանկություններին հակառակ»:¹¹⁸

Միջրիայում արդեն կանխատեսում էին, որ Սադաթի Երուսաղեմ այցելությանը կհետևի առանձին եգիպտա-իսրայելական համաձայնագրի ստորագրումը: Միջրիայի փոխվարչապետ և արտգործնախարար Արդ ալ- Հալիմ Խաղաթին խոսքերով՝ «Միջրիական որևէ ղեկավար կակամ չունի նրանում, որ եգիպտա-իսրայելական համաձայնագրի ստորագրումը քաջալերում ու հովանավորում է Վաշինգտոնը»:¹¹⁹

Միջրիա-ամերիկյան հարաբերությունները գնալով լարված բնույթ էին ստանում: Ի հակադրեցություն ԱՄՆ, Իսրայել և Եգիպտոս միավորմանը ղեկները սկզբներին Տրիպոլիում ստեղծվեց Արաբական Կայունության և Հակազդեցության ճակատ՝ Միջրիայի գլխավորությամբ, որի մեջ Միջրիայից բացի, մտան Ալժիրը, Լիբիան, Հարավային Եմենը, Իրաքը և ՊԱԿ-ը: Երկրորդ անգամ հավաքվելով Ալժիրում՝ վերոհիշյալ պետությունների ղեկավարները որոշում կայացրեցին օժանդակել Միջրիային «բոլոր հնարավոր միջոցներով», հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ վերջինս «միայնակ է կրում Իսրայելին դիմակայելու պատմական սզգային պատասխանատվությունը»:

1978թ. սեպտեմբերի 17-ին Քենի-Գեվիդում ամերիկյան նախագահի ակտիվ հովանավորությամբ Եգիպտոսի նախագահ Անվար Սադաթն ու Իսրայելի վարչապետ Մենախեմ Բեգինը ստորագրեցին երկու փաստաթուղթ: Առաջինը պարունակում էր երկու երկրների միջև «ժողադրության պայմանագրի կնքման շրջանակ», որն էլ հիմք հանդիսացավ 1979թ. մարտի 22-ին եգիպտա-իսրայելական համաձայնագրի կնքման համար, իսկ երկրորդը, մասամբ հիմնվելով ՄԱԿ-ի 242 բանաձևի վրա՝ կոչվում էր «Պաղեստինյան խնդրին»: Այն նախատեսում էր Արևմտյան Ափում և Գազայի հատվածում խնդրի երեք փուլային կարգավորում՝ հիմն ռաբվա անցումային շրջանով: Այդ ընթացքում Իսրայելն ու Հորդանանը պետք է խաղաղության պայմանագիր ստորագրեին, որին պետք է հաջորդեին բանակցությունները Արևմտյան Ափի և Գազայի հատվածի կարգավիճակի վերաբերյալ: Բանակցությունների արդյունքում պետք է ճանաչվեին «պաղեստինցիների օրինական իրավունքներն ու նրանց արդար պահանջները»: Բանակցությունները նախատեսվում էր անցկացնել Եգիպտոսի, Իսրայելի և Հորդանանի միջև՝ աստիճանաբար Արևմտյան ափի և Գազայի հատվածի բնակիչներին «վիակատար ինքնավարություն ապահովելու» նպատակով: Ըստ համաձայնագրի, վերոհիշյալ երեք երկրները պետք է ինքնակառավարման մարմին (վարչական խորհուրդ) ստեղծեին Արևմտյան Ափում և Գազայի հատվածում, իսկ այնտեղի բնակիչներից ընտրված ներկայացուցիչները Իսրայելի, Եգիպտոսի և Հորդանանի հետ պետք է մասնակցեին վերջնական կարգավիճակի շուրջ բանակցություններին:¹²⁰

Փաստորեն, Քենի-Գեվիդում ստորագրված համաձայնագիրը Պաղեստինյան ինքնավարություն էր առաջարկում Արևմտյան ափի և Գազայի հատվածի «բնակիչներին», այլ ոչ թե տարածքին: Այն հաստատում էր այնպիսի ինքնակառավարման մարմին (վարչական խորհուրդ), որը օժտված չէր ոչ օրենսդրական, ոչ էլ դատական ուժով: Համաձայնագիրը պաղեստինցիներին շնորհում էր ոչ թե ինքնորոշում, այլ պարզապես հնարավորություն՝ մասնակցելու «իրենց սեփական ապագայի որոշմանը»: Այնտեղ ոչ մի խոսք չկար Երուսաղեմի մասին:

Հիրավի, տարածաշրջանում տիրող բարդ իրավիճակը, ԱՄՆ-ի քաղաքականությանը դիմակայելու անհրաժեշտությունն ու ներքաղաքական անկայուն իրավիճակը ստիպեցին «թուլացած և մեկուսացված» Միջրիային՝ փնտրել խորքորային օգնությունն ու պաշտպանությունը:¹²¹ Միացյալ Նահանգների և Եգիպտոսի դաշինքին, Միջրիան փորձեց

¹¹⁸ «Newsweek», 16.01.1997.

¹¹⁹ «الشرق», 15.01.1978:

¹²⁰ Gresh, Alain & Vidal, Dominique. A to Z of the Middle East, pp.239-241.

¹²¹ Ամերիկյան քաղաքականությանը հակազդելու անհրաժեշտությունն էր, որ ստիպեց Միջրիայի արտգործնախարար Արդ ալ-Հալիմ Խաղաթին կոչ անել արաբական երկրներին՝ ԽՍՀՄ-ի հետ պաշտպանական համաձայնագրեր ստորագրելու, իսկ 1978թ. հոկտեմբերին, Բաղդադում կայացած Կայունության և Հակազդեցության ճակատի երկրների արտգործնախարարների հանդիպման ընթացքում հայտարարել, որ

հակալրել ԽՍՀՄ-ի հետ Բարեկամության համաձայնագրի ստորագրմամբ¹²² (1980թ.), որը միևնույն ժամանակ պետք է հնարավորություն ընձեռեր Իսրայելի հետ «ուսումնասիրական հավասարակշռություն» (այ-թավազուն այ-խարաթիջի) հաստատելու, ինչը զինվելուց բացի, պահանջում էր տարածաշրջանում դաշնակիցների շրջանակի ընդլայնում՝ Իսրայելի վրա ճնշման նոր լծակներ և հենակետեր ձեռք բերելու նպատակով, որոնք կարող էին փոխհատուցել Եգիպտոսի կորուստը:¹²³

Քենփ-Դևիդի համաձայնագրի ստորագրումը լուրջ փորձություններ էր առջ կանգնեցրեց Սիրիային: Ուժերի նոր հավասարակշռություն ստեղծելով տարածաշրջանում, այն Սիրիային հատկացրեց արաբ-իսրայելական հակամարտության մեջ ամենազինված ղեկավարի դերերից մեկը: Արաբական պայքարից Եգիպտոսի դուրս գալուց հետո, Սիրիային վերապահվեց Իսրայելի հետ եթե ոչ պատերազմելու, ապա կայուն և վերջնական խաղաղություն հաստատելու մենաշնորհը:

Քենփ-Դևիդը բացատրեց այսուհետ լայնածավալ արաբ-իսրայելական պատերազմի հնարավորությունը: Առանց Եգիպտոսի, այլևս անհնար էր Իսրայելի դեմ պատերազմում ռազմական հաջողության հասնել:

Անշուշտ, լայնածավալ պատերազմի վտանգը չեզոքացվեց, սակայն Իսրայելի և Եգիպտոսի միջև ստորագրված համաձայնագիրը բնավ էլ չնպաստեց խաղաղություն և կայունության հաստատմանը Մերձավոր Արևելքում: Այն միայն ամրապնդեց Իսրայելի անվտանգությունը տարածաշրջանում, խորացրեց միջարաբական հակասություններն ու բևեռացումը, հնարավորություն տալով Իսրայելին՝ ուժերը սիրիա-լիբանանյան և պաղեստինյան ճակատներում կենտրոնացնելու համար:

Չորրորդ գլուխը լուսարևում է Քենփ-Դևիդից հետո Սիրիայի արտաքին քաղաքականության առջև ծառայած հիմնախնդիրները, որոնք հիմնականում երեքն էին՝ հակազդեցությունը Քենփ-Դևիդից հետո էլ ավելի ինքնավար առաջնորդում ու հզորացում Իսրայելին, պայքարը արաբական աշխարհում համաձայնագրի գործընթացի օրինականացման դեմ և բազմաբնույթ օժանդակության ապահովումը արաբական աշխարհի կողմից:

1980թ. ԱՄՆ-ի նախագահ ընտրվեց Ռոնալդ Ռեյգանը, որն էլ ավելի էր նվիրված Իսրայելի հետ համագործակցության ամրապնդման գաղափարին:

Սիրիային չէր կարող չանհանգստացնել ամերիկյան ղեկավարության անկարողությունը Իսրայելի ազդեցիկ և ռազմատեղի քաղաքականությունը զայլելու գործում: Դամասկոսի համար ամերիկյան նոր ռազմավարությունը խախտում էր հավասարակշռությունը Իսրայելի ու Սիրիայի միջև և վտանգ էր պարունակում Սիրիայի ազգային անվտանգության համար:

Այդ վտանգին դիմակայելու միակ միջոցը Դամասկոսի համար Մոսկվայի հետ հարաբերությունների մակարդակի բարձրացումն ու էլ ավելի խորացումն էր: Օգտվելով հնարավորությունից, Խորհրդային Միությունն իր հերթին ամրապնդում էր սեփական դիրքերը Սիրիայում: Դամասկոսը դարձել էր Մոսկվայի ամենահիմնական և կարևոր «հաճախորդը» Մերձավոր Արևելքում: Նրա հետ էին կապված տարածաշրջանում ԽՍՀՄ քաղաքականության իրականացման հետ կապված եթե ոչ բոլոր, ապա հիմնական հաշվարկները:¹²⁴

Գնալով սրվում էր իրավիճակը Լիբանանում: Այն հեղինակը բացատրում է ոչ միայն

«Սիրիան կարող է միանալ Վարշավյան դաշինքին»: Տես՝ Կարապետյան Ռ. Սիրիա-ամերիկյան հարաբերությունները, էջ 93:

¹²² Ասադը երկու անգամ՝ 1973թ. և 1975թ., մերժեց Բարեկամության և Համագործակցության պայմանագիր ստորագրել ԽՍՀՄ-ի հետ: Սակայն ամերիկյան հովանավորությամբ «Եգիպտոսի դուրսնորմը արաբական պայքարից» և տարածաշրջանային ուժերի հավասարակշռության խախտումը, ինչպես նաև ամերիկա-իսրայելական հարաբերությունների էլ ավելի սերտացումը ստիպեցին Ասադին վերանայել իր նախկին դիրքորոշումը և 1980թ. հոկտեմբերի 8-ին ստորագրել այն:

¹²³ Այդ են վկայում Իրաքի և Սաուդյան Արաբիայի հետ մերժեցումը, ինչպես նաև Իրանի հետ փոխառապետ համագործակցության հաստատումը /հեղափոխությունից հետո/:

¹²⁴ 1981թ. Սիրիան առաջին տեղը գրավեց խորհրդային զենքի առաքումների քանակով: Մոսկվան տրամադրեց շուրջ 1 մլրդ. ռուբլո/ շուրջ 800 մլն ամ.դոլարի/ զինամթերք, այդ թվում օդանավեր, սողափխներ, զենիթային իրիթներ, ավիացիոն՝ «օդ-օդ» իրիթներ, 500 տանկ և զրահապատ մեքենաներ: Груневский О. Сценарий для претмеи мирового воины. Как Израиль чуме не стал ее причинои, с.54.

պաղեստինցիների աճող ազդեցությամբ և քրիստոնյա մարոնիների գործունեության ակտիվացմամբ, այլև ֆինանսական պատճառներով Լիբանանից որոշ ստորաբաժանումներ դուրս բերելու Դամասկոսի որոշմամբ, ինչպես նաև ՊԱԿ-ի նկատմամբ Սիրիայի քաղաքականության փոփոխությամբ. վերջինս ձգտում էր հարաբերությունները բարելավել և պաղեստինյան փոխաստակալների ճանապարհներն օգտագործել Իսրայելի դեմ հարձակումներ իրականացնելու նպատակով: Վերոհիշյալ գաղափարներն իրենց հերթին նպաստեցին Լիբանանում հակալիր ուժերի փխրուն հավասարակշռության խախտմանը: Դրան ավելացնենք 1981թ. Իսրայելում տեղի ունեցած ներքին քաղաքական իրադարձությունները. արտաքին գործերի և պաշտպանության նախարարի պաշտոններում համապատասխանաբար նշանակվեցին ծայրահեղականներ Արիել Շարոնն ու Իցիակ Շամիրը, որոնք դարձան իսրայելական ռազմատեղի նոր քաղաքականության բարոյակները: Լիբանանում պատերազմի բռնկմանը մեծապես նպաստեց նաև ամերիկյան նոր վարչակազմի իսրայելականությունը, որն էլ ավելի մեծ ինքնավաստություն հաղորդեց Իսրայելի իշխանություններին: Ամերիկացիները, դեռևս 1981թ. հոկտեմբերին տեղյակ լինելով Լիբանան ներխուժման իսրայելական նախապատրաստությունների մասին, ոչ մի գործնական քայլ չձեռնարկեցին այն կանխելու համար:¹²⁵

1980թ. հուլիսի 30-ին Երուսաղեմը Իսրայելի «հավերժ ու անբաժան մայրաքաղաքը» հայտարարելուց հետո, օգտվելով Լեհաստանի հարցով ԱՄՆ և ԽՍՀՄ-ի գաղափարային հանգամանքից, 1981թ. դեկտեմբերի 14-ին իսրայելական խորհրդարանը (կնեսետը)՝ 63 ձայն կողմ և 21 ձայն դեմ արդյունքով օրենք ընդունեց, որի համաձայն իսրայելական իրավունքը, օրենքներն ու կառավարումը տարածվեցին 1967թ. պատերազմի հետևանքով գրավված Գոլանների բարձունքների վրա, ինչը փաստորեն նշանակում էր սիրիական տարածքի բռնակցում:

Վերոհիշյալ օրենքի ընդունումը Սիրիան որակեց որպես «պատերազմի հայտարարում, զինադադարի խախտում, ՄԱԿ-ի օրենքների ռոտանհարում և տարածաշրջանային խաղաղության դեմ ուղղված քայլ»:¹²⁶

Կասկած չի հարուցում այն, որ Իսրայելը բռնել էր պատերազմելու ուղին: Հարմար առիթը երկար սպասեցնել չուլեց: Լոնդոնում պաղեստինյան անաբեկչի կողմից (Աբու Նիդալի խմբից) իսրայելական դեսպան Շլոմո Արզոլի վրա անհաջող մահափորձից հետո, 1982թ. հունիսի 6-ին Իսրայելը ներխուժեց Լիբանան՝ իր ռազմական այդ օպերացիան երեսպաշտորեն անվանելով «Նախադրություն Գալիլեային»: Ներխուժման պահին Լիբանանում տեղակայված էր 26-28 հազարամոց սիրիական զորք, որը գտնվում էր գեներալ-մայոր Սայիդ Բայրակադարի հրամանատարության տակ: Սիրիական զորքերը կենտրոնացված էին Շոբրայում: Նրանց օժանդակում էր նաև այսպես կոչված «Ալ-Ֆուրսան ալ-Արաբ» սիրիական միլիցիան, որը հիմնականում գտնվում էր Տրիպոլիի շրջանում՝ Ասադի եղբայր Ռիֆատի ուղղակի ենթակայության ներքո:

Պատերազմի ընթացքում սիրիական բանակի ընդհանուր կորուստները կազմեց 400 սպանված և 1400 վիրավոր:¹²⁷ Չնայած պատերազմի արդյունքները միանգամայն բացասական էին Սիրիայի համար, այնուամենայնիվ պաշտոնական լրատվական միջոցներն այդ պատերազմը համարեցին հաղթական:

Ընդհանրապես 1970-ականների կեսերից սկսած Սիրիան նախապատվություն էր տալիս Իսրայելի հետ կարգավորման քաղաքական և դիվանագիտական միջոցներին:

1988թ. այդ միտումը էլ ավելի նկատելի դարձավ Սիրիայի արտաքին քաղաքականության մեջ: Հաշվի առնելով Իսրայելի հետ ռազմավարական հավասարակշռություն հաստատելուն

¹²⁵ Պետքարտուղար Հեյզը տեղեկացել էր Լիբանան իսրայելյան սպասվելիք ներխուժման մասին Եգիպտոսում, Անվար Սադատի քաղման ժամանակ: Ավելին, 1982թ. մայիսի 26-ին Հեյզը Չիկագոյում ելույթի ժամանակ «միջազգային գործողությունների» կոչ է արել՝ լիբանանյան քաղաքացիական պատերազմին վերջ դնելու նպատակով: Այս ելույթը որոշ վերլուծաբանների կողմից մեկնաբանվել է, որպես «կամաջ լույս» Իսրայելին՝ Լիբանան ներխուժելու հարցում: Kaufman, Burton. The Arab Middle East and the United States. Inter-Arab Rivalry and Superpower Diplomacy, p. 122.

¹²⁶ Middle East Contemporary Survey, Syria, 1981-82, p. 856.

¹²⁷ Moshe Maoz. Syria and Israel. From War to Peacemaking. Clarendon Press, Oxford, 1995, p. 175.

խոչընդոտող դժվարությունները, իրանա-իրաքյան պատերազմից հետո տարածաշրջանում Սիրիայի որոշակի մեկուսացումը, երկրում տիրող տնտեսական ճգնաժամը, և ԽՍՀՄ-ի փլուզման հետ կապված գլոբալ փոփոխությունները, միանգամայն բնական էր, որ Դամասկոսը պետք է Միացյալ Նահանգների հետ իր հարաբերությունները բարելավելու ուղիներ փնտրեր՝ տարածաշրջանային և տնտեսական դիրքերի ամրապնդման, ինչպես նաև աներիկյան և արաբական օժանդակությամբ Իսրայելի հետ հակամարտության կարգավորման նպատակով:

Որպես սկզբնական քայլ Դամասկոսն աստիճանաբար և զգուշորեն ճանապարհ էր հարթում դեպի Վաշինգտոն և Կահիրե: Սիրիական լրատվամիջոցները մի կողմից քննադատում էին Շուպի վերջին նախաձեռնությունը, իսկ մյուս կողմից նշում էին, որ «եթե Շուպը ցանկանում է արդար խաղաղություն, ապա դուռը հայտնի է և ինքը կարող է անարգել ներս մտնել»:¹²⁸

1989թ. ընթացքում Մոսկվայի կողմից Սիրիային զենքի առաքումները նվազեցին 50 տոկոսով: Արևելյան Եվրոպայում համայնավարական համակարգի փլուզումն իր հերթին բացասական ազդեցություն ունեցավ Սիրիայի արտաքին քաղաքականության վրա: Արևելյան Եվրոպայի երկրները ոչ միայն մերժեցին շարունակել նախկին օժանդակությունն Ասադին, այլև, Իսրայելի արտաքին գործերի նախարար Մոշե Արեևի խոսքերով, «հերթ էին կանգնեց» Իսրայելի հետ իրենց հարաբերությունները վերականգնելու համար:

Ստեղծված պայմաններում Ասադը, հասկանալով իրավիճակի փոփոխման վտանգը, սկսեց փոխզիջումային քայլեր ձեռնարկել Սիրիայի հանդեպ Արևմուտքի դիրքորոշումը մեղմացնելու ուղղությամբ: 1989թ. կառավարական պաշտոնյաները համաձայնվեցին առաջին անգամ հանդիպել «Amnesty International»-ի ներկայացուցիչների հետ, արտաքսված սիրիացիներին թույլատրվեց վերադառնալ երկիր, 1990թ. մայիսի 22-ին կայացած խորհրդարանական ընտրությունների արդյունքում անկախ ներկայացուցիչների թիվը 18 տոկոսից ավելացավ մինչև ընդհանուր քանակի մեկ երրորդը, ազատ արձակվեցին բանտարկության մեջ գտնվող մի քանի սիրիացի իրեւոսիներ, վերականգնվեցին դիվանագիտական հարաբերությունները Մեծ Բրիտանիայի հետ, արգելվեցին ահաբեկչական գործողությունները Արևմուտքի ներկայացուցչությունների նկատմամբ և այլն: Խորհրդային Միությանը ռազմավարական դաշնակից համարելով հանդերձ, Դամասկոսն ավելի ու ավելի էր շրջվում դեպի Վաշինգտոն, հատկապես՝ 1989թ. սկզբից, երբ ԱՄՆ նախագահ ընտրվեց Ջորջ Բուշը:

Ինչ վերաբերում է Լիբանանին, ապա հաջողությամբ ավարտելով այնտեղից օտարերկրյա ուժերի դուրսբերումը, բացառությամբ հարավային «անվտանգության գոտում» տեղակայված իսրայելական սահմանափակ ուժերի, Սիրիայի առաջնային խնդիրը դարձավ կարգ ու կանոնի հաստատումն այդ պատակոված երկրում:

Անհրաժեշտ է նշել, որ սիրիա-ամերիկյան համագործակցությունը չափազանց կարևոր դեր ունեցավ Լիբանանում խաղաղության հաստատման գործում: Այդ համագործակցության, ինչպես նաև սաուդյան «օրինության» շնորհիվ հնարավոր դարձավ Թաիֆի համաձայնագրի ստորագրումը 1989թ. հոկտեմբերին: Թաիֆի համաձայնագրի պատմական նշանակությունը կայացավ նրանում, որ այն պաշտոնապես վերջ դրեց Լիբանանում 15-ամյա քաղաքացիական պատերազմին:

Հինգերորդ գլուխը՝ «Սիրիան խաղաղության գործընթացի ակտիվ մասնակից (1991-2000թթ.)» ունի 5 ենթաբաժին, որոնք լուսաբանում են Սիրիայի մասնակցությունը Շոցի պատերազմին, Մադրիդի խաղաղության համաժողովը, Սիրիայի և Իսրայելի միջև խաղաղություն հաստատելու վերջին փորձերն ու Հաֆեզ Ասադի մահից հետո Սիրիայի առջև ծառայած նոր հերթին և արտաքին մարտահրավերները: 1988թ. սկսած Դամասկոսը գոյշորեն ուղիներ էր փնտրում Միացյալ Նահանգների հետ մերժեցման համար: Իր հերթին էլ, Վաշինգտոնը հավաստիացնում էր Սիրիային բոլոր ճակատներում, ներառյալ Գ-ոլաններում, համապարփակ կարգավորման հասնելու իր մտադրության մասին: Դամասկոսում ամերիկյան դեսպանի խոսքերով, Վաշինգտոնը «Սիրիայի հետ համագործակցության նոր շրջան էր քնակոխել»:¹²⁹

¹²⁸ «البيث», 06.04.1988:

¹²⁹ «Yediöth Ahronob» 23.05.1989թ.:

Սիրիան, իր հերթին, 1989թ. ավելի ճկուն դիրքորոշում ցուցաբերելով, աջակցություն հայտնեց ՄԱԿ-ի վերոնիշյալ բանաձևերին և աստիճանաբար սկսեց Եգիպտոսի հետ մերժեցմանն ուղղված քայլեր նախաձեռնել: Սառը պատերազմի ավարտի հետևանքով Սիրիայի արտաքին քաղաքականության մեջ կատարված վերոնիշյալ հիմնարար փոփոխությունը նպաստեց էր հետապնդում ոչ միայն բարելավել երկրի տարածաշրջանային դիրքերը, այլև ընդհանուր ճակատ ստեղծել Եգիպտոսի հետ (ինչպես նաև Մաուդյան Արաբիայի և Հորդանանի հետ)՝ հակազդելու Իսրայելի մերժողական կեցվածքի և պաղեստինցիների ու Հորդանանի հետ առանձին գործարք կնքելու նրա ձգտման դեմ:

Երբ 1990թ. օգոստոսի 2-ին Իրաքը ներխուժեց Քուվեյթ, Վաշինգտոնը սկսեց իր ռազմական ուժերն ուղարկել տարածաշրջան և դիվանագիտական ակտիվ գործունեություն ծավալեց հակասաղոսմական միջազգային կոալիցիա ստեղծելու համար: Վաշինգտոնին չափազանց անհրաժեշտ էր Սիրիայի մասնակցությունը միջազգային դաշինքին: Այդ ուղղությամբ ԱՄՆ-ը լուրջ ջանքեր գործադրեց: Սիրիան «արաբական ուղիկալիզմի» առաջամարտիկն էր և նրա մասնակցությունը Իրաքի դեմ պատերազմում՝ կորինակացնելու միջազգային կոալիցիայի գործողությունները արարների լայն զանգվածների աչքերում: Եվ Սիրիան միացավ դաշինքին, հավատարմվ Ջ.Բուշի այն խոստումին, որ «Մադրիդի հարցերը լուծելուց և Քուվեյթի ազատագրումից հետո Միացյալ Նահանգները կխթանի խաղաղության գործընթացն արդարացի ու վճռակամորեն»:¹³⁰ Պետք է հստակ արձանագրել, որ Ասադը համաձայնվեց միանալ դաշինքին միայն այն պայմանով, որ Իսրայելը չմասնակցի պատերազմին:

ԱՄՆ-ի նախագահը իր խոստումը կատարեց: 1991թ. հոկտեմբերի 30-ին, Մադրիդում, Բուշի և Գորբաչովի համատեղ նախագահությամբ կայացավ Մերձավոր Արևելքի խաղաղությանը նվիրված միջազգային համաժողովը, որին մասնակցեցին Իսրայելը, Սիրիան և Լիբանանը, ինչպես նաև միացյալ խորդանանա-պաղեստինյան պատվիրակությունը: Համաժողովին ներկա էին նաև ՄԱԿ-ի գլխավոր քարտուղարի և Եվրոպական Միության ներկայացուցիչները, ինչպես նաև Մաուդյան Արաբիայի դեսպանը:

Մադրիդի համաժողովը խաղաղության նոր ճանապարհ հարթեց և հիմք նախապատրաստեց տարածաշրջանում հետագա պատմական իրադարձությունների համար: Այն կարևոր քաղաքական նշանակություն ունեցավ, քանի որ առաջին անգամ հակամարտող կողմերը նստեցին բանակցությունների սեղանի շուրջ: Առաջին անգամ միջազգային համաժողովի մասնակցեցին նաև պաղեստինցիները և ելույթ ունեցան իրենց սեփական անունից: Համաժողովի ամենաէական արդյունքներից մեկը եղավ այն, որ կողմերը համաձայնվեցին շարունակել բանակցային գործընթացը:

Մադրիդի կարևորությունը կայանում է նրանում, որ համաժողովն առաջին անգամ երկու գուզահեռ ուղղություններով տարվող բանակցությունների մեխանիզմ ստեղծեց: Առաջին ուղղությամբ բազմակողմ բանակցություններն էին, ուր Իսրայելը, տարածաշրջանի արաբական երկրները և տարածաշրջանից դուրս այլ երկրներ կարողացան միանալ Մերձավոր Արևելքում գոյություն ունեցող հինգ հիմնական ջրի, շրջակա միջավայրի, սպառազինությունների հսկողության, փախստականների և տնտեսական զարգացման խնդիրների շուրջ ընթացող քննարկումներին:

1992թ. հունիսին Ռաբինի ընտրություններից հետո սիրիացիների և իսրայելցիների միջև առաջին հանդիպումը կայացավ Վաշինգտոնում, 1992թ. օգոստոսի 24-ին:

Հարկ է նշել, որ սիրիա-իսրայելական բանակցությունների վրա որոշակիորեն ազդում էին գուզահեռ ընթացող պաղեստինա-իսրայելական բանակցությունները: Սիրիային ձեռնադրում էր, որ նախքան Իսրայելի հետ համաձայնության գալը, պաղեստինցիների (կամ Հորդանանի) հետ համաձայնագիր ստորագրել:

Սիրիայի և Իսրայելի միջև բանակցությունների իններորդ փուլը վերսկսվեց 1993թ. ապրիլի 27-ին Վաշինգտոնում, սակայն հետագա երկու հանդիպումներում կողմերը նույնպես անկարող գտնվեցին հարթել սկզբունքային տարածայնությունները:

¹³⁰ Նուն տեղում, էջ 203:

1994թ. ՊԱԿ-Իսրայել համաձայնագրի կնքումը մարտավարական առումով Ասադին դրեց ավելի խոցելի վիճակում, էլ ավելի ուժեղացնելով կասկածը Իսրայելի իրական նպատակների վերաբերյալ:

1994թ. հունվար-փետրվար ամիսների ընթացքում բանակցությունները շարունակվեցին Վաշինգտոնում, հիմնականում երկու երկրների դեսպանների մակարդակով, ուր սիրիացիները բնառապատում էին իսրայելական կողմին՝ Գոլաններից, դուրսբերման հարցը համաժողովրդական քվեարկության դնելու մտադրության համար, իսկ վերջիններս պահանջում էին սիրիացիներից հստակեցնել խաղաղության և հարաբերությունների հաստատման սկզբունքները: 1994թ. փետրվարին Լիբանանի հարավում 4 իսրայելական զինվորների, Հեբրոնում շուրջ 30 արաբ մահմեդականների սպանությունների, ինչպես նաև Գազայի և Ջերիկոյի վերաբերյալ ՊԱԿ-ի և Իսրայելի միջև համաձայնագրի ստորագրման հետևանքով սիրիա-իսրայելական բանակցություններն ընդհատվեցին:

1995թ. առաջին կիսամյակում ընդհանուր առմամբ սիրիա-իսրայելական երկկողմ շփումները շարունակվեցին: Իսրայելական և արտասահմանյան մամուլում լուրեր տարածվեցին, թե, իբր, Ասադի որդին, ինչպես նաև նրա եղբորորդին, գաղտնի հանդիպումներ են ունեցել իսրայելական զինվորականների, քաղաքագետների և գործարարների հետ: Իսկ իսրայելական ընդդիմությունը հայտարարում էր, որ Սիրիան և Իսրայելը գաղտնի պայմանագիր են նախապատրաստել, որի համաձայն Իսրայելն աստիճանաբար իր գործերը դուրս է բերելու Գոլաններից: Սակայն իրականում Մուալլեհի և Ռաբիհովիչի միջև սիրիա-իսրայելական բանակցությունները, հիմնականում արդյունք չտալով, բացառությամբ 1995թ. մայիսի 21-ին «Անվտանգության միջոցառումների նպատակներն ու սկզբունքները» փաստաթղթի, «ատեցվեցին» և նոր քափ ստացան միայն 1995թ. հունիսին, երբ ԱՄՆ-ի արտաքին քաղաքական գերատեսչությունը փորձեց արագացնել սիրիա-իսրայելական համաձայնագրի ստորագրումը մինչև 1996թ. Իսրայելում և ԱՄՆ-ում կայանալիք ընտրությունները:

Սակայն 1995թ. նոյեմբերի 4-ին խաղաղ հանրահավաքի ժամանակ Ռաբիհը սպանվեց: Այդ ոճրագործությունը խոր ցատտ առաջացրեց ողջ աշխարհում: Ռաբիհի սպանությունը հարցականի տակ դրեց վերջին տարիներին սիրիա-իսրայելական բանակցություններում ձեռք բերված պայմանավորվածությունները:

Ռաբիհի սպանությունից հետո առաջին սիրիա-իսրայելական հանդիպումը կայացավ 1995թ. դեկտեմբերի 27-ին, Վաշինգտոնից 80կմ. հեռավորության վրա գտնվող պաշտոնական առանձնատանը: Այդ հանդիպմանը հաջորդեցին երկու երկրների անվտանգության բնագավառի փորձագետների բանկցությունները, որոնք տեղի ունեցան նույնպես Վաշինգտոնում, 1996թ. հունվարի 24-ին: Կարճատև ընդմիջումից հետո բանակցությունները վերսկսվեցին, սակայն Երուսաղեմում Համասի ահաբեկչական գործողությունից հետո, որի հետևանքով մեծ թվով իսրայելցիներ զոհվեցին և վիրավորվեցին, իսրայելական պատվիրակությունը ընդհատեց բանակցությունները և վերադարձավ Թել-Ավիվ: Պերեսն այլևս «տրամադրություն չունենալով խաղաղության բանակցություններ վարել», վաղաժամկետ ընտրություններ նշանակեց: 1996թ. մայիսի 29-ին Իսրայելում իշխանության եկավ Բենիամին Նեթանյահուն եվ բանակցությունների ընթացքը կասեցվեց:

Այսպիսով, սիրիա-իսրայելական բանակցություններն ավարտվեցին որևէ գործնական արդյունք չտալով: Այդ տարիների բանակցային գործընթացը միայն *մտահոգեց* Իսրայելին և Սիրիային համաձայնագրի ստորագրմանը՝ աստիճանաբար հարբելով երկու երկրների միջև եղած հիմնական տարաձայնությունները:

Սիրիան և Իսրայելը իրենց գոյության ընթացքում երբևիցե այդքան մոտ չեն եղել խաղաղության հաստատմանը: Ինչպես գրում է Բ.Ռաբիհովիչը, «1992թ. օգոստոսից մինչև 1996թ.մարտն ընկած ժամանակահատվածում Սիրիան և Իսրայելը երբեք կանգամ չեն եղել ճեղքման եզրին»: Սակայն նրանք երկու անգամ *մոտ են եղել այդ կետին*՝ 1993թ. օգոստոսին և Շիժոն Պերեսի իշխանության առաջին շաբաթների ընթացքում՝ 1995թ. նոյեմբեր-դեկտեմբերին:¹³¹

¹³¹ Rabonovich, Itamar. The Brink of Peace. The Israeli-Syrian Negotiations, p.235.

Ենուդ Բարաքի՝ Իսրայելի վարչապետի պաշտոնում ընտրությունը նոր հույսեր ներշնչեց, որ վերջապես հնարավոր կլինի հասնել խաղաղության համաձայնագրի ստորագրմանը Իսրայելի և Սիրիայի միջև:

Վերջապես, ԱՄՆ միջնորդական ջանքերի շնորհիվ Սիրիան և Իսրայելը 1999թ. դեկտեմբերի 14-15-ին Վաշինգտոնում վերսկսեցին 1996թ.վականից ընդհատված խաղաղության բանակցությունները՝ «նոր խաղաղության դիմաց» սկզբունքի հիման վրա: Եռակողմ այս հանդիպումով պայմանավորվածություն ձեռք բերվեց 2000թ. հունվարին նույն կազմով ԱՄՆ-ում բանակցությունների առաջին փուլի անցկացման վերաբերյալ:

2000թ. հունվարի 3-ին Վիրջինիա նահանգի Շեփիդսթաուն բնակավայրում սկսվեցին Սիրիայի ԱԳ նախարար Ֆարուկ Շառասայի և Իսրայելի վարչապետ Ե.Բարաքի բանակցությունները: Սակայն սկզբից իսկ օրակարգի վերաբերյալ տարաձայնությունների պատճառով բանակցությունները ընդհատման սպառնալիքի տակ հայտնվեցին և միայն ԱՄՆ-ի նախագահի և պետքարտուղարի գործադրած ջանքերի շնորհիվ հաջողվեց կասեցնել տապալումը: Ուշագրավ է, որ ԱՄՆ-ի նախագահ Բ.Բլինթոնը 7 օրվա ընթացքում 5 անգամ այցելեց Շեփիդսթաուն և առանձին-առանձին բանակցություններ վարեց Շառասայի և Բարաքի հետ: Առանց որևէ լուրջ արդյունքի ավարտված այդ բանակցություններից հետո ամերիկյան միջնորդները կողմերին ներկայացրեցին համաձայնագրի նախագիծ, որը կոչվում էր «Իսրայելի և Սիրիայի միջև խաղաղության շրջանակ»:

Համաձայնագրի մասին տեղեկատվության արտահոսքը և անգամ նրա ամբողջական տեքստի հրատարակումը իսրայելական «Հասրեց» օրաթերթում՝ փաստորեն խախտեցին փաստաթղթի ստորագրումը և «անհնար դարձրեցին Սիրիայի վերադարձը բանակցային սեղանին»:¹³²

Ինչո՞ւ Իսրայելը և Սիրիան չստորագրեցին խաղաղության համաձայնագիրը, ինչո՞ւ Ասադը չարագացրեց խաղաղության գործընթացը, տեղեկանալով այն մասին, որ Ռաբիհը պատրաստ է գործերը դուրս բերել Գոլաններից, ինչո՞ւ ամերիկացիները, անկեղծորեն ցանկանալով խաղաղության հաստատումը Իսրայելի և Սիրիայի միջև, անկարող գտնվեցին համոզել սիրիացիներին:

Ինչ վերաբերում է խաղաղության գործընթացում Սիրիայի ցուցաբերած «դանդաղ կոտորված» ասպ այն արտաքին քաղաքական և ռազմավարական այլ նկատառումներից բացի, կարելի է բացատրել նաև նրանով, որ Իսրայելի հետ խաղաղության հաստատումը պաշտոնական Դամասկոսի համար՝ հղի էր իրական բարդություններով և չափազանց վտանգավոր հետևանքներով:

Առաջին հերթին, այն կարող էր օտարել Բասա կուսակցության մեծ թվով անդամներին և պետական ծառայողներին, որոնց հիմնական մասը, սինիզմի վտանգի պատճառաբանումով, ներգրավված էր ռազմական և ներքին անվտանգության մեծածավալ համակարգերում: Երկրորդ, սիրիացի գործարարներն ու ազատամիտները Իսրայելի հետ խաղաղության հաստատումը համարում են Արևմտքի առջև երկիրը բացելու սկիզբ: Ասադը, բնականաբար, չէր կարող մտահոգված չլինել այն հանգամանքից, որ «պերեստրոյկական» կարող է խարխիլ տեղի ունենալ կառավարման համակարգի հիմքերը և հանգեցնել իր իշխանության փլուզմանը, ինչպես այդ կատարվեց Արևելյան Եվրոպայի երկրներում: Խաղաղության պայմաններում Իսրայելի տնտեսական գերիշխանության հաստատման հետևանքաբար նույնպես չէր կարող չմտահոգել Դամասկոսին:

Շատ է գրվել նաև այն մասին, որ Հ.Ասադը, ներկայացնելով ալալիական փորձամասնությունը երկրում, վախենում է խաղաղությունից, քանի որ այն կարող էր վտանգել երկրում իր համայնքի գերիշխանությունը: Վախենում էր, քանի դեռ կարծում էր, որ աստեությունը, որ տաժում են երկրի մեծամասնությունը կազմող սուննի մահմեդականները պալլիները դեմ այնքան ուժգին է, որ իշխանությունը ալալիներից վերցնելուց հետո նրանք կլիսնեն դաժան վրեժխնդրության: Այս թեզը հեշտությամբ կարելի է հերքել միայն այն փաստով, որ 1983թ. երբ Հ.Ասադի առողջական վիճակի վատթարացումը հանգեցրեց վերջինիս կողմից 6

¹³² «الحياة», 09.01.2000թ., «Haaretz», 13.01.2000թ.: Առաջարկվող համաձայնագրի տեքստը ներկայացված է Հավելված 11-ում:

հոգանոց հանձնաժողովի ստեղծմանը, դրա կազմում ընդգրկվել էին երկրի ամենաբարձրաստիճան պաշտոնյաները՝ բոլորն էլ սուննի մահմեդականներ: Այս խումբը Հ.Ասադի մահվան դեպքում պետք է իրականացրեր երկրի ղեկավարումը:¹³³ Իհարկե, ոչ ոք չի կարող հերքել պալիմենտի անասինմանիսկ իշխանությունը պետության համար ամենակենսակալան՝ անգլոսազոգության և զինվորական համակարգերում և Բասա կուսակցության ղեկավարության մեջ: Սակայն Սիրիան, մեր կարծիքով, ավելի շուտ կենտրոնաձիգ ավտորիտար բասաական պետություն է, քան պալիական մենիշխանություն: Սիրիայում իշխանության հիմնական մտահոգությունը ոչ թե սուննի մահմեդական բնակչության հակազդեցությունն է պալիականությանը, այլ իսլամական ծայրահեղականությունը՝ «Իսլամն ալ-մուսլիմին»-ի կազմակերպվածությունն ու բնակչության շրջաններում տարվող բարոզությունը՝ աշխարհիկ պետության սկզբունքների դեմ: Ի դեպ, այդ նույն մտավախությունը առկա է Եգիպտոսի իշխանությունների և հյուսիսային Աֆրիկայի արաբական այլ երկրներում, որոնց ղեկավարները բնավ էլ փոքրամասնությունների ներկայացուցիչներ չեն:

Այն պնդումը, որ Հ.Ասադը չի ցանկացել խաղաղություն, քանի որ այն իրեն «ձեռնառու չէր» մի շարք ռազմավարական պատճառներով,¹³⁴ կարծում ենք, չափազանցված է: Հ.Ասադը ցանկանում էր խաղաղության հաստատումը ռոլլակի իր կողմից առաջադրված պայմանների ու սեփական պատկերացումների հիման վրա:

Իհարկե, խաղաղության գործընթացում Ասադն ունեցել է իր սեփական հաշվարկներն ու մարտավարական նկատառումները: Պարզապես հարցն անհրաժեշտ է դիտարկել այն տեսանկյունից, թե ինչ ակնկալիքներ են ունեցել Ասադից բանակցող և միջնորդական առաջնություն իրականացնող կողմերը: Եթե Ասադը չի բավարարել նրանց ակնկալիքները, դա չի նշանակում, որ նա չի ցանկացել խաղաղության հաստատումը: Խաղաղության հաստատման հնարավորությունների վերաբերյալ իր հստակ ու վճռական դիրքորոշումը Հ.Ասադը կրկնել է բազմիցս: Նրա դիրքորոշումը փոփոխություն չի կրել, նրա արտաքին քաղաքականությունն այդ հարցում հատկանշվել է հետևողականությամբ և շարունակականությամբ: Այն բոլորին պարզ ու հասկանալի է եղել: Այլ հարց է, որ ոչ Իսրայելը ոչ էլ ԱՄՆ-ը ի վիճակի չեն եղել կամ էլ չեն ցանկացել բավարարել Ասադի հստակ պահանջները, որոնք, ի դեպ չէին տարբերվում արաբ-խրայեյական հակամարտության վերաբերյալ ընդունված ՄԱԿ-ի բանաձևերից ու այլ իրավական փաստաթղթերով ամրագրված միջազգային հանրության պահանջներին:

Սիրիայի և Իսրայելի միջև խաղաղություն հաստատելու փորձերի տապալման համար չի կարելի միակողմանիորեն մեղադրել միայն Սիրիային: Խաղաղության գործընթացի անարդյունավետության պատճառներից էին նաև Իսրայելի դիմադրությունը, նրա խուսանավումներն ու ղեկավարների հրաժարումը ճանաչել խաղաղության գործընթացի հիմունքներն ու սկզբունքները, հրաժարումը սեփական պարտավորությունների կատարումից: Իսրայելի ղեկավարությունը համառորեն ճնշում էր բանեցնում արաբական կողմի վրա՝ շարունակելով նոր բնակավայրերի կառուցումը և ընդլայնելով արդեն իսկ կառուցվածները, աշխարհի տարբեր ծայրերից նոր ներգաղթյալներ հրավիրելով և բնակեցնելով՝ գրաված տարածքներում, մերժելով Գոլանի վերադարձն ու 1967թ. հունիսի 4-ի սահմանների վերադառնալը, Երուսաղեմը Իսրայելի «հավերժ» մայրաքաղաք հայտարարելով, փախստականների վերադարձի իրավունքը մերժելով և այլն:

Իսրայելի ղեկավարությունը փայլուն կերպով օգտագործում էր նաև միջարաբական հակասություններն ու խնդիրները՝ պաղեստինյան հարցի վերջնական լուծումը հետաձգելու նպատակով: Պաղեստինը Իսրայելից «պատով» բաժանելու որոշումը չի կարող հարասն լուծում լինել: Այն կարող է որոշակիորեն մեղմել անվտանգության հետ կապված իսրայելցիների մտահոգությունները, սակայն երկարատև հեռանկարում այն չի կարող խաղաղություն բերել ոչ

Իսրայելին և ոչ էլ տարածաշրջանին:

Անկասկած, Իսրայելի ու Սիրիայի միջև խաղաղության հաստատումը ձեռնառու էր Վաշինգտոնին, քանի որ այն կկայունացներ իրավիճակը տարածաշրջանում, կապահովեր մերձավորարևելյան մովթի անխափան և հարմար գներով արտահանումը, ինչպես նաև էլ ավելի նկեկուսացներ Իսրայն ու Իրանը:

Չնայած 90-ական թվականներին երկկողմ հարաբերությունների համեմատաբար բարելավմանը, այնուամենայնիվ, Վաշինգտոնը Սիրիայի հետ հարաբերություններում չկարողացավ ձեռքբազատվել դեռևս սառը պատերազմից մնացած «մրցակից հովանավոր և մրցակից հաճախող» մակարդակին բնորոշ հատկանիշներից: ԱՄՆ-ն ի գորու չեղավ այնպիսի դիվանագիտություն մշակել, որը կկարողանար Սիրիայի էլ ավելի ակտիվ ներգրավմանը տարածաշրջանային գործընթացների մեջ, ամրապնդելով Սիրիայի հակակշռող դերը Իրաքի և Իրանի նկատմամբ ու աստիճանաբար դուրս բերելով նրան տարածաշրջանային մեկուսացումից:

Խաղաղության գործընթացը Մերձավոր Արևելքում, որն այդքան ջանադրաբար հետապնդում էր ԱՄՆ-ը՝ ավարտվեց անարդյունք, քանի որ Վաշինգտոնը անտեսել էր Դամասկոսի դերը և թերագնահատել Սիրիայի կարողությունները տարածաշրջանում: Սիրիա-իրանական համագործակցության ռազմավարական հնարավորությունները չդարձան խորը վերլուծության առարկա: 2000թ. հունիսի 10-ին վախճանվեց Սիրիայի նախագահ Հաֆեզ Ասադը: Ավարտվեց Սիրիայի նորագույն պատմության մի ամբողջ կարևորագույն ժամանակաշրջան: Իր կառավարման 30 տարիների ընթացքում, չնայած երկրում հաստատված մենիշխանական և խիստ կենտրոնացված համակարգին, Հ. Ասադին հաջողվեց վերացնել «բազմադեմ երկիր» ներսում գոյություն ունեցող քաղաքական և կրոնական տարածաշրջանայիններն ու հակասությունները, ստեղծել 400 հազարանոց մարտունակ բանակ, վերահսկողություն հաստատել հարևան Լիբանանի վրա՝ տնտեսական և քաղաքական լուրջ ձեռքբերումներ ապահովելով իր երկրին:

Հակասական են Հ.Ասադի կառավարման տարիների վերաբերյալ վերլուծությունները: Մենք չենք ցանկանում և չենք էլ հավակնում այստեղ ներկայացնել այդ մեծ գործի կենսագործունեության՝ հատկապես նրա վարած ներքին քաղաքականության հետ կապված հարցերը: Այդ մասին գրվել և խոսվել է չափազանց շատ:

Հանրագումարի բերենք միայն, որ Հ.Ասադի իշխանության օրոք Սիրիան վերածվեց տարածաշրջանային կարևոր ուժի, որն այնև արաբական ավելի հզոր հարևանների, մասնավորապես Եգիպտոսի և Իրաքի, մրցակցության գոնը չէր, ինչպես անցյալում էր: Տարածաշրջանային իր այդ կարևորությունից ելնելով էր, որ Սիրիան սկսեց առաջնային դերակատարություն խաղալ արաբ-խրայեյական հակամարտությունում:

Եթե երկրի ներսում հաստատելով ամբողջատիպական իշխանություն, վարչակազմը կասեցնում էր այլախոսության և այլակարծության որևէ դրսևորում, ապա արտաքին քաղաքական հարցերում միշտ պահպանում էր «ժողովրդավարական» մոտեցումները: Երեք տասնամյակ ի վեր Սիրիայի ավալիական ղեկավարությունը վարել է այնպիսի արտաքին քաղաքականություն, հատկապես արաբ-խրայեյական հակամարտությանը վերաբերող հարցերում, որն առավել համապատասխանել է բնակչության լայն զանգվածների տրամադրություններին: Այդ պատճառով էլ Հ.Ասադի վարած արտաքին քաղաքականությունը հատկանշվում էր հետևողականությամբ ու շարունակականությամբ, իսկ արաբ-խրայեյական հակամարտության նկատմամբ նրա դիրքորոշումը՝ անփոփոխ ու ու հաստատական: Հ.Ասադի արտաքին քաղաքականությունը փտահոգություն էր ներշնչում, քանի որ Սիրիան ապացուցել էր միջազգային պարտավորությունները կատարելու իր պատրաստակամությունը /1973թ. պատերազմից հետո ստորագրված համաձայնագրի կետերի կատարում և խաղաղության պահպանումը սահմանին/, իսկ Հ.Ասադի պրագմատիզմը արտահայտվում էր գերտերությունների հետ հարաբերություններում:

Այսպես, խուսանավելու քաղաքականության նրա բացառիկ կարողությունների շնորհիվ էր, որ Սիրիան ԻՍՀՄ-ի հետ սերտ համագործակցություն հաստատելով, խորհրդային քաղաքական, տնտեսական, անասինմանական օժանդակությունն իր երկրին սպախովելով հանդերձ, այդպես էլ Մոսկվայի «պատասխի» չվերածվեց ոչ

¹³³ Այդ հանձնաժողովի անդամներն էին պաշտպանության և ԱԳ նախարարներ Մ.Տլանն ու Արզ և՛-Հալիմ Խադդամը, Ջոն Զուպրի պետ Հիթմաթ ալ-Շիխարին, Բասաի Ազգային Ղեկավարության գլխավոր քարտուղարի օգնական Արդալլահ Ալ-Ամարը, կուսակցության տարածաշրջանային ղեկավարության գլխավոր քարտուղար գլխավոր քարտուղար Ջուհեյր Մաշարիան և նրա օգնական Արզ ալ-Ռաուֆ Կասը: Van dam, Nikolaos. The struggle for Power in Syria. Politics and Society under Asad and the Ba'ath Party, p.119.

¹³⁴ Rubin, Barry. The Truth about Syria, p.110.

գաղափարախոսական հարցերում և ոչ էլ իր արտաքին քաղաքականության իրականացման ընթացքում: Միրիայի համար ներքին և արտաքին քաղաքական կենսական հարցերում Մոսկվայից նրա անկախ կեցվածքի պահպանումը միայն հարգանքի է արժանի: Իսկ 90-ականներին Արևմուտքի հետ հարաբերությունների բարելավմանն ուղղված քաղաքականությունն ու հակաիրաքյան դաշինքին միանալու ու Իրաքի դեմ պատերազմում մասնակցությունը միայն վկայում են Հ.Ասադի՝ արտաքին քաղաքականության մեջ ցուցաբերած ճկունության մասին:

Այս բոլորը մեծապես նպաստում էին Միրիայի հեղինակության բարձրացմանը արաբական աշխարհում և միջազգային ասպարեզում՝ նրա դիրքերի ամրապնդմանը:

Հ.Ասադի մահվամբ միջազգային հանրությունը կորցրեց Միրիայի և Իսրայելի միջև խաղաղության հաստատմանն ու պաղեստինյան հիմնախնդրի լուծման ու արյունքում համապարփակ խաղաղության հաստատման լուրջ հնարավորությունը տարածաշրջանում: Խաղաղության հաստատումը, հատկապես երբ այն իրականացվում է երկարատև բռնամամբից և հակամարտությունից հետո, առաջնորդներից պահանջում է «խիզախություն», որը սիրիական կողմից կարող էր տալ միայն Հ.Ասադը:

Տարբեր են ներկայիս Միրիայի ղեկավար Բաշար Ասադի դիրքն ու հեղինակությունը երկրի ներսում, տարբեր են նրա միջազգային կապերի աշխարհագրությունն ու խորությունը, տարբեր են ԱՄՆ-ի հետ նրա հարաբերությունների որակն ու մակարդակը, համեմատած իր հոր՝ Հ.Ասադի կառավարման վերջին տասնամյակի հետ:

Այսօր Բ.Ասադը հայտնվել է չտեսնված միջազգային ճնշման տակ, որն ուղղորդվում է ԱՄՆ-ի կողմից: Մոսկոն են համագործակցության հեռանկարները եվրոսրևկան երկրների՝ հատկապես Ֆրանսիայի հետ, որը Ռ-Հարիթի սպանության և Լիբանանում ստեղծված ներքաղաքական քաոսային իրավիճակում մեղադրում է սիրիական վարչակազմին:

Իրան-Միրիա-Համաս-Հեզբոլլահի համագործակցությունը վաթսուսուցրեց Դամասկոսի հարաբերությունները երկու առանցքային արաբական երկրների՝ Մաուդյան Արաբիայի և Տեհիպոսի հետ: Թեև Բ.Ասադը քայլեր ձեռնարկեց Միրիայի տարածաշրջանային քաղաքականությունն ակտիվացնելու ուղղությամբ, իրաքյան և թուրքական ուղղություններով, այնուամենայնիվ նրան չհաջողվեց ճեղքել միջազգային մեկուսացումը:

Ինչքան էլ զարմանալի կարող է թվալ, այսօր Միրիայի հետ խաղաղության հաստատման հարցում ամենաշատը շահագրգռված է Իսրայելը: Վերջինս, քաջ գիտակցելով Դամասկոսի ներքին և արտաքին խոցելի վիճակը, Պաղեստինյան տարածքներում Ֆաթիհի և Համասի հակամարտության, «Իսրայելի գոյատևման համար» Իրանի միջուկային ծրագրի անմիջական վտանգի առկայության պայմաններում, ամենաշատն է ձգտում վերսկսել Միրիայի հետ բանակցային գործընթացը: Սակայն ինչպես տարբեր առիթներով հեղինակին հայտնել են բարձրաստիճան իսրայելական ղեկավարները մերձավորարևելյան այդ կարևոր հատվածում հույս կգա իր վերահսկողությունից: Հնարավոր են նաև այլ նկատառումներ: Համենայն դեպս, ոչ միայն վարչակազմի ախաբելչական նկարագրի կամ մարդու իրավունքների ոտնահարման, կամ էլ Ռ-Հարիթի սպանության և Իրանի հետ համագործակցության մեջ մեղադրանքների պատճառով: Խաղաղության գինն այդ ամենից շատ բարձր է: Հատկապես եթե հաշվի առնենք այն հանգամանքը, որ ԱՄՆ-ի քաղաքական վերնախավում համամտություն չկա Միրիայի նկատմամբ իրականացվող քաղաքականության վերաբերյալ: Միևնույն ժամանակ, ոչ ոք չի կասկածում, որ, Միրիայի հետ խաղաղության հաստատումը անվտանգության լուրջ մթնոլորտ կստեղծի Իսրայելի համար և հնարավորություն կընձեռի Պաղեստինում իրավիճակը կայունացնելու համար:

Սակայն մինչև ԱՄՆ-ի քաղաքականությունը Միրիայի հանդեպ չենթարկվի փոփոխության, խաղաղության հաստատումը Իսրայելի և Միրիայի միջև չի կարող իրականանալ: Այն չի կորող իրականանալ Միրիայի վրա ճնշումները շարունակելու պայմաններում, հատկապես երբ

Լիբանանից դուրս գալուց հետո Բաշարի համար սպառվեց փոխջիշտի և առանց սեփական իշխանությունը վաճառելու՝ Իսրայելի հետ խաղաղություն հաստատելու հնարավորությունը: Այդ պատճառով էլ նա էլ ավելի աստվածացրեց Միրիայի հակաիրաքյական կեցվածքն ու հռետորական պաթոսը: Ավելի շատ, քան իր հայրը վերջին տարիներին, Բաշարը չափազանց հաճախ է անդրադառնում նաև պաղեստինցիների իրավունքների ապահովման անհրաժեշտությանը, հատկապես Պաղեստինի պետության ստեղծման, վերջինիս մայրաքաղաքը Երուսաղեմում հաստատելու և պաղեստինցի փախստականների վերադարձն ապահովելու հարցերին:

Մենք ակամապես եղանք, թե ինչպես ԱՄՆ-ի կողմից Իրաք ներխուժումից, Լիբանանում Ռ-Հարիթի սպանությունից և այնտեղից գորբերը դուրս բերելուց հետո՝ սիրիական վարչակազմի վրա ճնշումների աստվածացման ու միջազգային ասպարեզում երկրի խորացող մեկուսացման պայմաններում, Բաշարը ստիպված եղավ կասեցնել իր իշխանության սկզբում նախաձեռնած՝ տնտեսական և քաղաքական բարեփոխումները:

Ինչպիսիք էլ լինեն զարգացումների ընթացքն ու ուղղությունը, Միրիան պահպանելու է Մերձավոր Արևելքում ուժերի հավասարակշռություն ու պարզապարզաբանային կայունությունն ապահովող հիմնական գործոնի իր դերակատարությունը: Իհարկե, այսօր դժվար է ակնկալել մեծածավալ պատերազմի բռնկում Միրիայի և Իսրայելի միջև: Սակայն առանց Միրիայի, անհնար կլինի կայունացնել իրավիճակը Լիբանանում և Պաղեստինում:

Այսօր Դամասկոսում է գտնվում մի շարք հարցերի կարգավորման բանալին: Միրիային խաղաղության գործընթացից դուրս թողնելու և անտեսելու դեպքում մենք կունենանք տարածաշրջանում մշտական անկայուն իրավիճակ եթե ոչ պարբերաբար փոքրածավալ բախումներ՝ «տեղային պատերազմներ» Միրիայի անուղղակի մասնակցությամբ:

Ստեղծված իրավիճակը ավարտվում է վերջաբանով, ուր հեղինակը նշում է, որ ատելության և բռնկության կրիտիկական զանգված կուտակված, ախաբելիչ-մահապարտներ ծնող միջուկային Մերձավոր Արևելքը կարող է կանգնեցնել մեզ երրորդ և չորրորդ մարդկության պատմության վերջին պատերազմի հեռանկարի առջև:

Պատմական զարգացումների նման ընթացքը կասեցնելու պատասխանատվություն են կրում նաև Իսրայելն ու Միրիան:

Նրանք երկուստեք և ամենայն լրջությամբ գիտակցում են Մերձավոր Արևելքում անվտանգության իրավիճակի վատթարացման ողջ հետևանքները և այն ազդեցությունը, որ կարող են ունենալ երկու պետությունների վրա տարածաշրջանի ծայրահեղական ուժերի անսահմանափակ գործողությունները:

Այսօր Իսրայելը պատրաստ է վերադարձնել Գոլանները Միրիային, իսկ Միրիան, իր հերթին, հասկանում է, որ Իրանի հետ իր հարաբերությունները ունեն անխտափելի սահմանափակումներ: Միրիայի ապագա տնտեսական բարգավաճումը կախված է Իսրայելի հետ խաղաղության հաստատումից և ԱՄՆ-ի հետ հարաբերությունների նորմալացումից:

Իսկ Միրիայի հանդեպ ԱՄՆ-ի և Իսրայելի վարած քաղաքականությունն էլ իր հերթին մեծապես պայմանավորելու և կախման մեջ է պահելու Դամասկոսի արտաքին ու ներքին քաղաքականությունը:

Դժբախտաբար, Բուշի վարչակազմը անկարող գտնվեց տեսնելու Միրիայի և Իսրայելի միջև խաղաղության հաստատման հրամայականը և դրա հետևանքները ողջ տարածաշրջանի համար: ԱՄՆ-ի ներկայիս վարչակազմը ընդհակառակը՝ ամեն ինչ արեց, որպեսզի մեկուսացնի Միրիային և բույուլատի Իսրայելին՝ հետապնդելու միակ տրամաբանական ուղեգիծը՝ խաղաղության բանակցությունների վերսկսումը Միրիայի հետ:

Եթե ԱՄՆ-ը իրականում ցանկանում է տարածաշրջանում Իրանի, «Համասի» և «Հեզբոլլահի» դիրքերը թուլացումը, ապա պետք է հովանավորի և ապահովի Միրիայի և Իսրայելի միջև խաղաղության հաստատումը: ԱՄՆ-ի նոր նախագահը պետք է անհավաղ իր պահանջները հայտնի և գործնական քայլեր ձեռնարկի սիրիա-իսրայելական պատմական խաղաղության համաձայնագրի ստորագրման ուղղությամբ:

Առանց Միրիայի և Իսրայելի միջև խաղաղության հաստատման, այնուհետև առանց Դամասկոսի կառավ ընդգրկման Լիբանանում և Պաղեստինում ծավալվող գործընթացներին, հնարավոր չի լինի համալարվակ խաղաղություն հաստատել Մերձավոր Արևելքում:

Այսպիսով, այս ուսումնասիրության արդյունքում հանգել ենք հետևյալ եզրակացություններին.

1. 1948թ. պատերազմից հետո գոյն մինչև 1955թ.՝ ռազմական լուրջ ընդհարումները Իսրայելի հետ, Սիրիան գտնվում էր մի այնպիսի վիճակում երբ սպառնալիքները մեծ տերություններին և հարևան արաբական երկրներին՝ Իրաքի կամ Հորդանանի, ինչպես նաև Թուրքիայի կողմից շատ ավելի հրատապ էին և շոշափելի, քան Իսրայելի վտանգը:
2. Պաղեստինի հարցը արաբական քաղաքական օրակարգ է մտել լրջորեն միայն 1963թ.՝ Իրաքում և Սիրիայում Բաաս-ի իշխանության գալուց հետո, իսկ այնուհետև մերձավորարևելյան քաղաքականության մեջ՝ 1964թ. Պաղեստինի Ազատագրության Կազմակերպության /ՊԱԿ/ ստեղծումից հետո: Բաաս-ն առաջին քաղաքական կազմակերպությունն էր արաբական աշխարհում, որն իր գաղափարաբանական ու արտաքին քաղաքական գործունեության առանցքում դրեց հակասիոնիզմն ու Իսրայելի դեմ պայքարի առաջնայնությունը:
3. 1979թ. ի վեր /Բեմփ-Դևիդից հետո/ Արաբական պայքարից Եգիպտոսի դուրս գալուց հետո Սիրիան առանցքային դերակատարություն ստանձնեց արաբ-իսրայելական հակամարտության մեջ: Այլև, Սիրիային վերապահվեց Իսրայելի հետ եթե ոչ պատերազմելու, ապա կայուն և վերջնական խաղաղություն հաստատելու մենաշնորհը:
4. Երեք տասնամյակ ի վեր Սիրիայի ղեկավարությունը վարել է այնպիսի արտաքին քաղաքականություն, հատկապես արաբ-իսրայելական հակամարտությանը վերաբերող հարցերում, որն առավել համապատասխանել է բնակչության լայն զանգվածների տրամադրություններին: Այդ պատճառով էլ Հաֆեզ Ասադի օրոք Գամալ Կադաֆիի դիրքորոշումը արաբ-իսրայելական հակամարտության նկատմամբ որևէ սկզբունքային փոփոխության չի ենթարկվել ու այժի է ընկել հետևողականությանը և շարունակականությանը, ինչն էլ մեծապես նպաստել է Սիրիայի միջազգային հեղինակության բարձրացմանն ու տարածաշրջանում նրա դիրքերի ամրապնդմանը:
5. Սառը պատերազմի տարիներին երկու գերտերություններին՝ ԽՍՀՄ և ԱՄՆ-ի միջև ընթացող պայքարը տարածաշրջանում հիմնական խոչընդոտն էր արաբ-իսրայելական հակամարտության կարգավորման համար: Իսկ ԽՍՀՄ փլուզումից հետո, հակամարտության կարգավորման ուղղությամբ փորձերն ավարտվեցին անհաջողությամբ Արևմուտքի, մասնավորապես ԱՄՆ-ի կողմից Սիրիայի դեքը բերագնահատելու կամ էլ անտեսելու պատճառով:
6. Վաշինգտոնը Սիրիայի հետ հարաբերություններում չկարողացավ ձեռքբերել ղեկն սառը պատերազմից մնացած «մրցակից հովանավոր և մրցակից համախորդ» մակարդակին բնորոշ հատկանիշներից: ԱՄՆ-ն ի գործ չեղավ այնպիսի դիվանագիտություն մշակել որը կնպաստեր Սիրիայի էլ ավելի ակտիվ ներգրավմանը տարածաշրջանային գործընթացների մեջ, ամրապնդելով Սիրիայի հակակշռող դերը Իրաքի /Ս.Հուսեյնի օրոք/ և Իրանի նկատմամբ ու աստիճանաբար դուրս բերելով նրան տարածաշրջանային մեկուսացումից:
7. 1991թ. մեկնարկած բանակցային գործընթացը Իսրայելի և Սիրիայի միջև միայն մոտեցրեց երկու երկրները համաձայնագրի ստորագրմանը՝ առանց որևէ գործնական արդյունքի: Պատճառն ակնհայտ է. միջազգային հանրության ուշադրությունը մեկ անգամ ևս կենտրոնացավ Պաղեստինի վրա, սիրիական ուղղությունը ստորադասելով պաղեստինյան «թրեկին»: Թեև վերջինում արձանագրվեց իրական առաջխաղացում /ՊԱԿ-ի ճանաչում Իսրայելի կողմից, համաձայնագրերի ստորագրում և այլն/, սակայն կայունություն և խաղաղություն այդպես էլ չհաստատվեց տարածաշրջանում:
8. 2000թ. հունիսին Հ.Ասադի մահվամբ միջազգային հանրությունը կորցրեց Սիրիայի և Իսրայելի միջև խաղաղության հաստատմանն ու այնուհետև պաղեստինյան հիմնախնդրի լուծման ու արդյունքում համապարփակ խաղաղության հաստատման լուրջ հնարավորությունը տարածաշրջանում: Խաղաղության հաստատումը, հատկապես երբ այն իրականացվում է

երկարատև թշնամեքից և հակամարտությունից հետո, առաջնորդներից պահանջում է «խիզախություն», որը սիրիական կողմից կարող էր տալ միայն Հ.Ասադը:

9. Այսօր Գամալ Կադաֆիի համար ստեղծված անբարենպաստ միջազգային մթնոլորտում, երկրի ներքաղաքական հնարավոր զարգացումները հաշվի առնելով Իսրայելի հետ խաղաղության հաստատման հարցը թերևս ամենավերջինն է, որ Բ. Ասադը կարող է զիջումների գնալ:
 10. Արաբ-իսրայելական հակամարտության կարգավորման հարցում Գամալ Կադաֆիի դիրքորոշումը փոփոխության չի կարող ենթարկվել: Ընդհակառակը՝ հակաիսրայելական և հակաարևմտյան տրամադրություններն ու համապատասխան քաղաքականության իրականացումը Բ.Ասադի համար հավելյալ հզոր միջոց են ներքին ուժերը համախմբելու և իր իշխանությունն ամրապնդելու համար: Ինչքան Արևմուտքը «անկյունի մեջ» դնի Սիրիային, այնքան անգիշում և կոշտ կդառնա նրա դիրքորոշումը արտաքին քաղաքական կարևորագույն այն հարցերում, որոնք այդքան շատ մտահոգում են ԱՄՆ-ին ու նրա դաշնակիցներին:
 11. Արևմուտքի կողմից Սիրիայի վրա տնտեսական ու քաղաքական ճնշումներ իրականացնելով, նրան խաղաղության գործընթացից մեկուսացնելով, անհնար կլինի կարգավորել իսրայելա-պաղեստինյան հակամարտությունը:
 12. Խաղաղության գործընթացը տարածաշրջանում առաջին հերթին պետք է սկսել Սիրիայից, որից հետո միայն կստեղծվեն համապատասխան պայմաններ Պաղեստինի հարցը կարգավորելու համար:
 13. Միմիայն սիրիա-իսրայելական խաղաղության համաձայնագրի ստորագրմամբ, գրկելով Իրանին արաբական աշխարհի ներքին գործերին Սիրիայի միջոցով միջամտելու հնարավորությունից /Լիբանանում, Պաղեստինում և Իրաքում/, հնարավոր կլինի հասնել Պաղեստինի հիմնախնդրի արդար կարգավորմանն ու Մերձավոր Արևելքում տևական խաղաղության հաստատմանը, այլ ոչ թե հակառակը՝ իսրայելա-պաղեստինյան համաձայնության արդյունքում Պաղեստինի պետության ստեղծումով՝ այլընտրանք չթողել Սիրիային և պարտադրել նրան համաձայնության գալ Իսրայելի հետ վերջինիս հարմար պայմաններով:
- Առեւնախոսության ընդհանուր դրույթները շարադրված են հեղինակի հետևյալ հրատարակումներում.
- ա/ մեմագրական աշխատանքներ**
1. «Սիրիա-ամերիկյան հարաբերությունները և խաղաղության գործընթացը Արաբական Արևելքում (1986-1996)», Երևան, 1999, 60 էջ:
 2. «Սիրիա-ամերիկյան հարաբերությունները (1967-1996)», Երևան, 2000, 201 էջ:
 3. «Արաբական երկրների նոր և նորագույն պատմություն», (Ուսումնական ձեռնարկ ԲՈՒՀ-երի ուսանողների համար), Երևան, 2003, 408 էջ:
 4. «Սիրիայի տեղն ու դերը արաբ-իսրայելական հակամարտությունում (1946-2000թթ.)», Կահիրեի Համալսարանի հայագիտական կենտրոն, Կահիրե, 2008, 352 էջ:
- բ/ գիտական հոդվածներ**
1. “Сирійско-американские отношения в свете ближневосточного урегулирования”. *Вопросы Арабистики*, Ереван. 1996, стр. 35-42.
 2. «Սիրիան և մերձավորարևելյան խաղաղության գործընթացը», *Արաբագիտության հարցեր*, Երևան, 1999, էջ 57-64:
 3. «Սիրիա և Իսրայել՝ չօգտագործված հնարավորությունները և ապագա հեռանկարները խաղաղության հաստատման համար», *Մերձավոր և Միջին Արևելքի երկրներ և ժողովուրդներ*, XX, Երևան, 2001, էջ 50-62:
 4. «Եգիպտոսի հայ համայնքը 18-19-րդ դարերում» (արաբերեն), «*Արև*», Կահիրե, հ.8, 2002, էջ 10-14:

5. «Պայքարի նոր փուլ Պաղեստինի համար», *Մերձավոր և Միջին Արևելքի երկրներ և ժողովուրդներ*, XXI, Երևան, 2002, էջ 40-49:
6. «Պաղեստինի ինքնավարություն՝ ներկան և ապագան», *Իրան-նամե*, 38 համար, 2003, էջ 28-31:
7. «Նոր զարգացումներ բուրք-սիրիական հարաբերություններում», *Թուրքագիտական և օսմանագիտական հետազոտություններ*, հ.2, Երևան 200, 41-44:
8. «Իրաքում ճապոնիայի ռազմական ներկայության վերաբերյալ», *Մերձավոր և Միջին Արևելքի երկրներ և ժողովուրդներ*, XXIII, Երևան, 2004, էջ 119-123:
9. "Армянские общины в южной и юго-восточной Азии в XVII-XIX ВВ.", XXXVII Всемирный конгресс востоковедов (Москва, 16-21 августа 2004г.), ICANAS, Тезисы, www.orientalistica.ru/icanas
10. «Իրաքյան պատերազմի հետևանքները Սիրիայի համար և նոր ռազմական ճակատի բացման հնարավորությունները», *Արևելագիտական ժողովածու*, հատր V, Երևան, 2004, էջ 226-233:
11. "Armenian-Egyptian Bilateral Relations". Armenian-Egyptian Historical & Cultural Ties, *Scientific Conference at the Library of Alexandria*, Cairo, 2007, pp.53-58.
12. «Հայաստան-Եգիպտոս. Գիվանագիտական հարաբերությունների 15-ամյակը», (արաբերեն), «Արև», Կահիրե, հ.1, 2008, էջ 4-8:
13. «Հայերը Երուսաղեմում», (արաբերեն), «Հայաստան-Արաբական աշխարհ» միջազգային գիտաժողովի նյութեր, Կահիրեի համալսարանի հայագիտական կենտրոն, 2008, էջ 29-34:

КАРАПЕТАН РУБЕН КАРЛЕНОВИЧ

МЕСТО И РОЛЬ СИРИИ
В АРАБО-ИЗРАИЛЬСКОМ КОНФЛИКТЕ
(1946-2000гг.)

Диссертация на соискание ученой степени доктора исторических наук по специальности 07.00.02. - "Всемирная история".

Защита состоится 26 декабря 2008г. в 14.00 часов на заседании специализированного Совета 006 ВАК действующего в институте Востоковедения НАН РА (375019, г.Ереван, проспект Маршала Баграмяна 24г).

РЕЗЮМЕ

Представленная работа посвящена изучению позиции Сирии в ближневосточном конфликте с первых дней приобретения независимости /1946г./ вплоть до смерти лидера страны Х.Асада в 2000 году. В работе рассматривается позиция Сирии в ближневосточном конфликте как в глобальном, так и в региональном контекстах. Дается анализ особенностей подхода сирийского руководства по отношению к палестинской проблеме, вопросам межарабского сотрудничества. В исследовании уделяется особое внимание освещению внешней политики Сирии в отношении наиболее важных событий, происходивших на Ближнем Востоке в исследуемый период времени.

Арабо-израильское противостояние является одним из главных препятствий на пути установления мира на Ближнем Востоке. После Второй мировой войны и создания государства Израиль этот регион превратился в один из самых сложных узлов международной политики и в самую горячую точку земного шара.

На протяжении долгих лет Египет считался наиболее важной арабской страной, противостоящей Израилю, в силу своего военного потенциала, действенного руководства и благоприятного географического расположения. Однако, после подписания Кемп-Девидских соглашений с Израилем в 1978году, Египет потерял эту роль, и его место занял другой сильный сосед Израиля - Сирия, который в арабо-израильском конфликте взял на себя не только руководство арабским лагерем, но и в определенной степени монополию на установление мира и продолжение войны. На наш взгляд, с военной точки зрения арабо-израильский конфликт постепенно трансформировался в сирийско-израильское противостояние. И если палестинская проблема составляет сердцевину арабо-израильского конфликта, то сирийско-израильские отношения имеют ключевое значение для его окончательного урегулирования.

В этом смысле исследование позиции Сирии в арабо-израильском конфликте, как ключевого игрока на ближневосточной "шахматной доске", имеет первостепенное значение не только для понимания всех тонкостей и особенностей конфликта, более глубокого осмысления происходящих в регионе процессов, но и перспектив урегулирования арабо-израильского конфликта.

Активным участием Сирии отмечены практически все этапы ближневосточного конфликта, начиная с первой арабо-израильской войны 1948г. Укрепление сирийских позиций в Ливане во время гражданской войны, а также в последующие периоды, позволило сирийскому руководству не только расширить антиизраильский фронт, но и держать в своих руках (вплоть до сегодняшнего дня) основные рычаги контроля над радикальными арабскими группировками, действующими против Израиля с

территории Ливана и Палестины. Имеется обширная литература о политике США в регионе, арабо-израильскому конфликту, Палестинской проблеме, гражданской войне в Ливане, однако до сих пор очень мало исследований, посвященных всестороннему анализу политики одной из ключевых сторон конфликта, Сирии в Ливане и Палестине. Докторская работа нацелена на восполнение также этого пробела.

Данная работа претендует стать первой в плане исследования механизма формирования внешней политики Сирии, ее отношений с супердержавами, а также с Израилем и другими арабскими странами на протяжении почти всего периода независимого существования сирийского государства.

Продолжающееся глобальное противостояние между СССР и США в период холодной войны, а также поляризация ближневосточного региона между блоками США, Израиля и проамериканских арабских монархий Персидского залива с одной стороны, и СССР, Сирии и других "радикальных" арабских стран с другой, делали практически невозможным справедливое урегулирование арабо-израильского конфликта. Внутриполитические изменения в СССР, продолжающаяся "интифада" на палестинских территориях, успешное завершение войны в Персидском заливе, позволили начать мирный процесс, который стартовал в октябре 1991г. в Мадриде. Несколько раз вплотную приблизив Сирию и Израиль к подписанию мирного договора (в 1996 и 2000г.г.), мирный процесс так и не дал практического результата. А это значит, что арабо-израильский конфликт все еще далек от разрешения. Следовательно, и тема предлагаемой докторской работы продолжает сохранять свою актуальность.

Особое внимание в работе уделено вопросам становления и основных этапов развития сирийского национализма, его места и роли в идеологической концепции панарабизма. Последнее продолжает во многом влиять на формирование внешнеполитического курса Дамаска, особенно в вопросах, имеющих непосредственное отношение к арабо-израильскому конфликту.

В предлагаемой работе нашли свое отражение не только вопросы, касающиеся идеологических аспектов политики Дамаска, но и влияние существующей во властных структурах страны конфессиональных и "местечковых" разделений на проводимую внешнюю политику. В этом плане Сирия представляется очень хорошим примером для исследования так называемой внешней и внутренней "взаимосвязанности политики" (linkage politics).

Прочный и всеобъемлющий мир на Ближнем Востоке не сможет установиться до тех пор, пока Сирия и, соответственно, Ливан не подпишут мирного договора с Израилем.

В этом на основе исторического обширного материала пытается убедить автор предлагаемой докторской работы.

ROUBEN KARAPETIAN

THE PLACE AND ROLE OF SYRIA
IN THE ARAB-ISRAELI CONFLICT
(1946-2000)

